

TAMPEREEN YLIOPISTO

Martina Ahola

MAAN ALLA JA HORISONTIN YLLÄ.
Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen erityissuhteen synty ja kehitys
1950-luvulta 1970-luvun puoliväliin

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
31.03.2006

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

MARTINA AHOLA: Maan alla ja horisontin yllä. Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen erityissuhteen synty ja kehitys 1950-luvulta 1970-luvun puoliväliin

Pro gradu -tutkielma, 131s. +kartta

Yleinen historia

Maaliskuu 2006

Tutkielmassa tarkastellaan Yhdysvaltojen politiikkaa suhteessa Saudi-Arabiaan. Tavoitteena on hahmottaa maiden välille syntyneen suhteen erityistä luonnetta ja erotella niitä tekijöitä, jotka ovat pitäneet yllä Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välistä suhdetta jo yli puolen vuosisadan ajan. 1930-luvulla tehdyistä öljylöydöistä alkaneesta yhteistyöstä kehittyi vuosikymmenten aikana vakiintunut suhde Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välille. Saudi-Arabian vauraus yhdistettynä heikkoon sotilaalliseen puolustuskykyyn on saanut sen riippuvaiseksi Yhdysvalloista turvallisuutensa takaamisessa. Siinä missä Saudi-Arabia on tarvinnut Yhdysvaltojen sotilaallista tukea, Yhdysvaltojen kansallinen turvallisuus puolestaan on ollut merkittävässä määrin saudiarabialaisen öljyn varassa.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välistä suhdetta on tutkittu melko niukasti. Erityissuhteen nimitystä on yleensä pidetty itsestäänselvyytenä ja sillä on viitattu lähinnä 1973 vuoden öljykriisin jälkeiseen aikaan. Näin ollen erityissuhde on usein pelkistetty lähes yksinomaan öljyn varaan ja Saudi-Arabia jättiläismäiseksi öljylähteeksi. Toisaalta erityissuhteesta löytyy mainintoja jo heti toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, jolloin Yhdysvallat ei ollut riippuvainen Saudi-Arabian tai minkään muun maan öljystä. Tämän ristiriidan johdosta tutkimustehtävän keskeiseksi osaksi muodostui juuri suhteen erityisyyden määrittelemineen. Tarkoituksena ei ole niinkään yleispätevien kriteerien muodostaminen vaan työn tavoitteena on nimenomaan Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen erityisyyden tai omalaatuisuuden määrittelemineen.

Olenaisena viitekehyksenä on Yhdysvaltojen rooli maailmanpolitiikassa. Tutkittuna ajanjaksona ulkopolitiikkaa ohjasivat pitkälti kylmän sodan näkökohdat. Erityisesti Lähi-idän politiikkaa ohjattiin Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen vastakkainasettelun näkökulmasta. Erityissuhdetta tarkastellaan niin ikään osana Lähi-idän poliittista kehitystä. Arabinationalistiset ja islamistiset liikkeet vaikuttivat Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian pyrkimyksiin ja intresseihin.

Erityissuhde on kiinnostava tutkimusaihe, sillä se valottaa paitsi kahden tällä hetkelläkin maailmanpolitiikan keskiössä olevan valtion ajattelutapaa ja politiikan perusteita, myös kuvaa laajemmin maailmanpolitiikan pysyvään ongelmakenttään eli Lähi-itään liittyviä riippuvuussuhteita ja ajatusmalleja. Niin ikään aihe tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella keskeisen energiavaran eli öljyn ja politiikan yhteyttä pidemmällä aikavälillä.

Työn keskeisin lähdemateriaali koostuu Foreign Relations Series -sarjaan (FRUS) kootuista Yhdysvaltojen ulkoasianhallinnon asiakirjoista. Lisäväriä tarkasteluun tuovat muun muassa Kansallisen turvallisuuden neuvoston muistiot sekä presidentti Eisenhowerin kohdalla päiväkirja-aineisto. Näin ollen suhdetta tarkastellaan tässä työssä lähes yksinomaan Yhdysvaltojen näkökulmasta. Saudi-Arabian suhtautumisesta saadut tiedot ja käsitykset perustuvat samoihin asiakirjoihin ja osittain tutkimuskirjallisuuteen. Vaikka osa kirjallisuudesta on arabitutkijoiden kirjoittamaa, niidenkin näkökulma on lähtökohtaisesti Yhdysvaltojen poliittisen koneiston välittämää, koska useimmilla tutkijoilla on varsin niukasti suoraa saudiarabialaista lähdeaineistoa. Aineiston suhteen poikkeuksen tekee Richard Nixonin presidenttikauden ulottuva tarkastelu, Nixonin kaudelta ei ole vielä saatavilla aiheeseen liittyvää FRUS –materiaalia, sen sijaan lähdemateriaalina on käytetty muun muassa Nixonin puheita.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen erityisyydestä todistaa parhaiten – sen kestävyys ohella – suhteen sisältämien aspektien moniulotteisuus. Aito kumppanuussuhde pitää sisällään öljytalouden ja sotilaallisen turvallisuuden lisäksi myös yhteisiä poliittisia ja käytännöllisiä intressejä. Ilman epäilystäkään suhteen voidaan katsoa perustuvan ensisijaisesti molemminpuolisiin hyötynäkökohtiin.

Saudi-Arabian merkitys Yhdysvaltojen turvallisuudelle on vaihdellut ajan mittaan. Avaintekijänä on tässä suhteessa ollut kommunismin vastainen taistelu. Saudi-Arabia pysytteli vankkumattomana Neuvostoliiton laajentumispyrkimysten vastustajana Lähi-idässä koko kylmän sodan ajan. Se myös tuki julkisesti Yhdysvaltojen toimia Vietnamissa. Yhteistä kommunistista vihollista voidaan pitää varsin merkittävänä yhdistävänä tekijänä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välillä, erityisesti kun muistetaan kuinka keskeisellä sijalla Neuvostoliiton vaikutusvallan patoaminen oli Yhdysvaltojen ulkopolitiikassa kylmän sodan aikana. Vaikka Saudi-Arabia on lähes koko olemassaolonsa ajan ollut länsimäinen, sen kommunisminvastaisuus perustui ennen kaikkea kommunismin ateistisuuden ja Saudi-Arabian hartaan islamilaisuuden väliseen ristiriitaan. Kommunismin vastaisessa taistelussa uskonnosta tuli, ehkä yllättäen, yhdistävä tekijä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välille.

Yhteisen kommunistisen vihollisen aikana keskinäisten ristiriitojen sivuuttaminen oli helpompaa. Vaikka keskinäinen riippuvuus pitää suhdetta yllä, kriittiset äänet ovat Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen voimistuneet selvästi. On uskottavaa, että suhde hakee muuttuneessa maailmassa uutta muotoaan. Suhteen jatkuvuuden puolesta todistaa vahvasti kuitenkin koko maailman riippuvaisuus öljyvaroista, joista niin suuri osa on Saudi-Arabian maan alla.

Öljyllä on ollut välillinen vaikutus lähes kaikkiin Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen kehittymiseen vaikuttaviin tekijöihin, erityisesti puolustuskeskeisiin, niin rahoituskeinona kuin perusteluna. Näin ollen yksittäisten erityissuhteita puoltavien tai sitä vastaan asettuvien tekijöiden erotteleminen on melko tulkinnanvaraista. Ainoastaan islam ja siitä juontava kommunismin vastustaminen on mahdollista nähdä erillisinä elementteinä.

1. Öljymahti läntisen maailman reunamilla	1
1.1. Öljylöydöistä yhteistyön alku	2
1.2. Tutkimustehtävänä erityissuhteen hahmottaminen	4
1.3. Lähteet ja työn rakenne	11
Kartta 1. Arabian niemimaa	14
2. Saudi-Arabia – Islamin ja öljyn maa	15
2.1. Abdul Aziz, Arabian niemimaan yhdistäjä	15
2.2. Yhdysvalloista vastavoima Isolle-Britannialle	19
2.3. Valtataistelu valtion uhkana	20
3. Öljy-yhtiöt Yhdysvaltojen edusmiehinä	22
3.1. Saudi-Arabian erityisasema toisessa maailmansodassa	22
3.2. Pax Britannicasta Pax Americanaan	23
3.3. Suurinvestoinneista suuret riskit	25
3.4. Energiapolitiikka osana Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa	28
4. Yhdysvalloille vastuuasema Lähi-idässä	32
4.1. Arabien jako maltillisiin ja radikaaleihin	32
4.2. Päämääränä status quo	34
4.3. Henkilösuhteesta vakiintunut turvallisuussuhde	37
5. Saud ja Nasser vastakkain	41
5.1. Suezin kriisin kylmä herätys	41
5.2. Eisenhower: Saudista arabimaailman johtaja	46
5.3. Länsimyönteisyys vastatuulella	50
5.4. Feisalin neutralismi ja modernisaatio	52
6. Turvatakauksia ja ristiriitoja	55
6.1. Kumppanuuden kahdet kasvot	55
6.2. Yhdysvallat umpikujassa	58
6.3. Opec arabinationalismin ilmauksena	60
6.4. Idealismia vai pragmatismia?	62
7. Jemenin sota puolueettomuuden mittarina	67
7.1. Kylmät ja kuumat sodat	67
7.2. Johnsonin ulkopoliittinen ongelmavyöhyke	72
7.3. Turvatakuut erityissuhteen kulmakivenä	74
7.4. Vapaan maailman puolustajat	78
7.5. Varovaisuuden ja välttelyn politiikkaa	83
8. Feisalin Saudi-Arabiasta muslimimahti	89
8.1. Islam ulkopoliittikan välineenä	89
8.2. Ostettu turvallisuus ja ideologia	93
8.3. Suljettujen ovien takainen suhde	97
9. Öljykriisistä sinetti erityissuhteelle	98
9.1. Kaksi vai kolme pilaria?	98
9.2. Saudi-Arabian ratkaiseva askel	103
9.3. Öljy ja politiikka sekaisin	104
9.4. Saudi-Arabia vakiinnuttaa asemansa	109
10. Ei yksin öljystä	113
Lähteet ja kirjallisuus	124

1. Öljymahti läntisen maailman reunamilla

Maailman suurimpiin öljyntuottajamaihin kuuluva Saudi-Arabia on yhä näkyvämmän mukana 2000-luvun maailmanpolitiikassa. Samanaikaisesti Saudi-Arabia on ja ei ole osa läntistä maailmaa. Taloudellisesti tärkeä rooli energiantuottajana lisää maan poliittista painoarvoa. Viimeisimmän Irakin kriisin aikana riippuvuus Saudi-Arabian öljystä on lisääntynyt entisestään. Samaan aikaan Saudi-Arabian ja länsimaiden suhteet ovat kuitenkin muuttuneet epävakammiksi. Vanha huoli Saudi-Arabian kuningashuoneen asemasta on niin ikään viimeisimmän vallanvaihdoksen myötä noussut jälleen pintaan.

Saudi-Arabian rooli maailmanpolitiikassa alkoi muuttua kylmän sodan päättyessä. Se oli koettu lähes koko valtion olemassaolon ajan keskimääräistä länsimyönteisemmäksi Lähi-idän maaksi. Kahteen leiriin jakaantuneessa maailmassa Saudi-Arabian hallinto ilmaisi, aina kun se vaan oli sille mahdollista¹, kuuluvansa Yhdysvaltojen johtamaan leiriin. Saudi-Arabia suhtautui hyvin kielteisesti kommunismiin, ja aatesuuntaan yhdistettiin myös arabiradikalismien vaarat. Saudimonarkian hallintoasema ei ole koskaan ollut mikään itsestäänselvyys. Konservatiivisuudestaan tunnettu monarkia on joutunut jatkuvasti tasapainoilemaan toisaalta länsimaiden vastaisen arabiradikalismien eri muotojen ja toisaalta Yhdysvaltojen taloudellisesta ja sotilaallisesta avusta kokemansa riippuvuuden välillä.

Vuonna 1932 perustetun Saudi-Arabian valtion hallintotavan perustaksi vakiintui varsin nopeasti omalaatuinen beduiiniperinteen ja fundamentalistisen islamin liitto, kun taas ulkopolitiikassa Saudi-Arabia on joutunut toimimaan Yhdysvaltojen läheisenä liittolaisena ja samanaikaisesti fundamentalistisen islamin tärkeimpänä taloudellisena ja poliittisena tukijana. Saudi-Arabian moskeijoissa on tiettävästi jo yli puoli vuosisataa - hallituksen tuella ja rahoituksella - julistettu oppeja, jotka ovat jyrkässä ristiriidassa hallituksen oman länsimyönteisen ulkopolitiikan kanssa. Saudi-Arabian ulkopolitiikalle on ollut tyypillistä eristyneisyys ja eräänlainen ylemmydentunto, huolimatta maan aggressiivisen peräänantamattomasta Israelin vastaisesta linjasta. Käytännössä aktivismi on näyttäytynyt

¹ Aluepoliittiset kamppailut radikaalien ja maltillisten arabien kesken, sekä Israelin kysymys tekivät Yhdysvalloista ajoittain varsin epäsuositun Lähi-idässä, eikä ollut Saudi-Arabian edun mukaista identifioitua liian läheisesti Yhdysvaltojen kanssa.

lähinnä islamia korostavana propaganda- ja opetustoimintana, jonka kumouksellisuus toteutui esimerkiksi Afganistanin talebanien tukemisena.

Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisten suhteiden huippukohdaksi on usein kuvattu Persianlahden sodan aikaista yhteisymmärrystä vuonna 1991. Ensimmäistä kertaa suuri määrä Yhdysvaltojen joukkoja astui Saudi-Arabian maaperälle.² Puhuttiin entistä innokkaammin maiden välisestä erityissuhteesta³. Suhde on kuitenkin ollut aina jokseenkin ongelmallinen. Vaikka valtioilla on ollut monissa tilanteissa yhtenäiset edut, osapuolet ovat joutuneet häivyttämään suhteensa erityisyyden ja siten toimimaan myös toisiaan vastaan. Erityisesti Saudi-Arabia on turvautunut yhteistyöstä huolimatta ajoittain hyvinkin amerikkalaisvastaiseen retoriikkaan. Toisaalta molemmat valtiot ovat tulkinneet toistensa toimia ja puheita eri tavoin. Saudi-Arabian käytännön merkitys arabipolitiikan tasapainottajana on nähty esimerkiksi 1970-luvun öljysaarron yhteydessä, jolloin maa edusti maltillisuutta öljyntuottajamaiden järjestössä Opecissa. Tilanne kuvaa tyypillisesti maiden välisten suhteiden ristiriitaisuutta: Vaikka Saudi-Arabia asettui Yhdysvaltoja vastaan selkeämmin kuin koskaan aiemmin, samaan aikaan siitä oli tullut Yhdysvalloille entistä tärkeämpi.

1.1. Öljylöydöistä yhteistyön alku

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhde⁴ sinetöitiin yli 60 vuotta sitten, 14. helmikuuta 1945 presidentti Franklin D. Rooseveltin ja Saudi-Arabian perustajan, kuningas Abdul Aziz Ibn Saudin tapaamisessa amerikkalaisen sotalaiva Quincyn kannella.⁵ Lähes 57 vuotta kukoistaneessa suhteessa tapahtui eräänlainen käänne 11.9.2001, kun terroristit iskivät Yhdysvalloissa ja ilmeni, että iskuihin osallistuneista 19 miehestä 15 oli saudiarabialaisia.⁶ Sitä, millaiseen muutokseen neljä vuotta sitten tapahtunut isku johtaa, on mahdotonta arvioida näin lyhyellä aikavälillä. Siksi asia jätetäänkin myöhempien tutkijoiden selvitettäväksi.

² Tosin ulkomaisten sotilaiden jäämisen sodan päättymisen jälkeen Saudi-Arabiaan arvioidaan vaikuttaneen osaltaan arabiradikalismin kärjistymiseen.

³ special relationship

⁴ Tässä työssä käsitettä suhde käytetään neutraalisti esimerkiksi diplomaattisuhteesta tai yhteistyösuhdesta ottamatta kantaa suhteen erityiseen. Käsitteet erityissuhde tai erityinen suhde vastaavat englannin special relationship käsitettä.

⁵ Al-Rasheed, 2002, s.104.

⁶ BBC 14.12.2002

Saudi-Arabian vauraus yhdistettynä heikkoon sotilaalliseen puolustuskykyyn on saanut sen riippuvaiseksi Yhdysvalloista turvallisuutensa takaamisessa. Siinä missä Saudi-Arabia tarvitsee Yhdysvaltojen sotilaallista tukea, Yhdysvaltojen kansallinen turvallisuus on merkittävässä määrin saudiarabialaisen öljyn varassa. Saudi-Arabia on hakenut tukea Yhdysvalloista arabivaltion lähes koko olemassaolon ajan, sen sijaan Yhdysvaltojen turvautuminen Saudi-Arabiaan on syntynyt huomattavasti myöhemmin ja vähitellen. Onkin aiheellista pohtia, missä määrin riippuvaisuus on ollut molemminpuolista ja miten riippuvuusuhde on kehittynyt. Yhdysvaltojen puolella ei ehkä voida puhua riippuvuudesta kovin varhain. Joka tapauksessa Saudi-Arabian halukkuus yhteistyöhön on ollut Yhdysvalloille ehdottoman hyödyllistä. Selkein riippuvuuden muoto, Yhdysvaltojen riippuvuus Lähi-idän energiavaroista paljastui viimeistään 1970-luvun öljykriiseissä.⁷ Ensimmäisen öljykriisin jälkeen Saudi-Arabian moninkertaistunut varallisuus alkoi muuttaa kuningaskunnan poliittista painoarvoa jälleen kerran. Enää kyse ei ole yksinomaan öljystä. Lähi-idän vakaus ja rauhanprosessin mahdollisuudet ovat monessa suhteessa riippuvaisia Saudi-Arabiasta. Tosin maan vaikutusvalta on ennen kaikkea öljyn ja sen tuoman varallisuuden tulosta. Kunnioituksen arabimaailmassa takaa peräänantamaton islamin perinteiden vaaliminen ja pyhien paikkojen hallitseminen.

Yhdistynyt Saudi-Arabian kuningaskunta perustettiin virallisesti vuonna 1932. Kuninkaaksi kruunattiin Abdul Aziz Ibn Saud⁸, joka oli johtanut yli 30 vuotta kestäneitä taisteluita niemimaan eri heimojen välillä. Saudi-Arabia kuului aluksi Ison-Britannian valtapiiriin. Yhdysvalloille asiointi sopi hyvin ja se kannustikin Isoa-Britanniaa itsenäiseen politiikkaan Lähi-idän alueella aina toiseen maailmansotaan asti. Viralliset, diplomaattiset suhteet Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välille solmittiin vasta vuonna 1939. Kuitenkin jo vuonna 1933 ensimmäinen amerikkalainen öljy-yhtiö Standard Oil of California sai oikeudet etsiä ja tuottaa öljyä Saudi-Arabiassa.⁹ Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian väliset asiat hoidettiin alkuvaiheessa pitkälti öljy-yhtiön kautta ja valtionhallinto säilytti etäisen roolinsa. Vuoteen 1946 mennessä Saudi-Arabian öljyteollisuus oli saanut pysyvän muotonsa. Joukko toimiluvan

⁷ Vuosina 1973 ja 1979 poliittisista tekijöistä aiheutuneet Lähi-idän öljyn saatavuusongelmat vauhdittivat öljyn hinnan jyrkkää nousua maailmanmarkkinoilla.

⁸ Ensimmäisten saudikuninkaiden nimistä esiintyy länsimaissa erilaisia kirjoitusmuotoja. Myös nimellä Ibn Saud tunnetusta hallitsijasta käytetään tässä työssä nimeä Abdul Aziz, suomenkielinen kirjoitusmuoto Abd' al-'Azizista. Nimi eroaa selkeämmin myös hänen seuraajastaan ja pojastaan Saudista, jota on kutsuttu myös nimellä kuningas Saud, englanninkielisessä muodossa King Saud.

⁹ Kaksi amerikkalaisyhtiötä (Socal ja Texaco) omistivat yhdessä Californian Arabian Standard Oil Companyn (CASOC), jolla oli toimilupasopimus Saudi Arabian öljykenttien kehittämiseen.

saaneita amerikkalaisia öljy-yhtiöitä¹⁰ ja Saudi-Arabian hallitus muodostivat yhdessä Arabian American Oil Companyn, Aramcon.¹¹

1.2. Tutkimustehtävänä erityissuhteen hahmottaminen

Tässä työssä tarkastellaan Yhdysvaltojen politiikkaa suhteessa Saudi-Arabiaan 1950-luvulta 1970-luvun loppupuolelle. Tavoitteena on hahmottaa maiden välille syntyneen suhteen erityistä luonnetta ja erotella niitä tekijöitä, jotka ovat pitäneet yllä Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välistä suhdetta jo yli puolen vuosisadan ajan. Erityisyyden havaitsemiseksi pyritään määrittämään käännekohtia Yhdysvaltojen suhtautumisessa Saudi-Arabiaan ja siten arvioimaan, miten ja missä vaiheessa suhteesta kehittyi erityinen. Näin ollen tutkimustehtävän keskeiseksi osaksi muodostuu juuri suhteen erityisyyden määrittäminen. Tarkoituksena ei ole niinkään yleispätevien kriteerien muodostaminen vaan työn tavoitteena on nimenomaan Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen erityisyyden tai omalaatuisuuden määrittäminen. Olennaisena viitekehyksenä on otettava huomioon Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikka yleensä ja siinä tapahtuneet muutokset. Luonnollisesti myös Yhdysvaltojen rooli maailmanpolitiikassa ja koko tutkimusajankohtaa hallitseva kylmä sota on otettava arvioissa huomioon. Lähi-idän määrittely on vaihdellut tutkijoiden keskuudessa tutkimusaiheiden myötä.¹² Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan ole aiheellista problematisoida Lähi-idän käsitettä, sillä tarkastelu keskittyy pääpiirteissään Yhdysvaltojen politiikkaan suhteessa arabimaihin.¹³

Perinteisen näkemyksen mukaan Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteen ydin on molempia osapuolia hyödyttävässä kaupankäynnissä. Vaihdon välineinä on käytetty öljyä ja turvallisuutta. Mailla on ollut yhtenevät intressit monissa muissakin asioissa, silti suhteessa on ollut nousu- ja laskukautensa. Huomionarvoista on, että Yhdysvallat ja Saudi-Arabia ovat säilyttäneet katkeamattomat diplomaattisuhteet ja pystyneet tekemään yhteistyötä koko Saudi-Arabian olemassaolon ajan, huolimatta Yhdysvaltojen ja arabien vastakkainasetteluun johtaneista Lähi-idän kriiseistä. Yhdysvaltojen suhteet muihin Lähi-idän maihin ovat olleet paljon vaihtelevammat, esimerkiksi Irakin, Iranin ja Libyan kanssa suhteet ovat olleet huonot tai täysin katkolla pitkiä aikoja. Vaikka Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välinen kanssakäyminen tapahtui aluksi lähinnä öljy-yhtiöiden välityksellä, suhteen luonteen

¹⁰ Yhtiöt olivat Standard Oil of California (Socal) ja The Texas Company (Texaco) sekä 1946 mukaan tulleet Standard Oil of New Jersey ja Socony-Vacuum.

¹¹ Stocking, 1971, s.127.

¹² Esimerkiksi Pakistanin ja Pohjois-Afrikan arabimaiden yhteys Lähi-itään on tyypillisiä kiistakysymyksiä.

¹³ Näin ollen Yhdysvaltojen keskeiset kumppanit Iran ja Israel ohitetaan lähinnä sivuhuomautuksilla, eikä niiden tässä työssä saama huomioarvo millään tavoin vastaa niiden roolia Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa.

muuttuessa poliittiset toimijat ottivat enemmän valtaa ja tehdyt päätökset perustuivat enemmän poliittisiin tekijöihin. Öljyn merkitystä erityissuhteen kehitykseen voidaan pitää kiistattomana. Öljy-yhtiöiden roolia Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteiden rakentumisessa ei voi kuitenkaan pitää itsestäänselvyytenä. Öljyteollisuuden osuus Yhdysvaltojen ulkopoliittisiin päätöksiin on itsessään tutkimisen arvoinen kysymys. Siihen ei kuitenkaan puututa tässä tutkielmassa, koska käytettävissä oleva lähdeaineisto ei tarjoa vastauksia öljy-yhtiöiden poliittista roolia koskeviin kysymyksiin. Öljy-yhtiöiden ja valtionhallinnon yhteistyötä ja näkemyseroja ei voida kuitenkaan täysin jättää tarkastelun ulkopuolelle, mutta puuttuvan aineiston johdosta tässä työssä pidättäydytään esittämästä arvioita öljy-yhtiöiden poliittisesta merkityksestä.

Erityissuhde on kiinnostava tutkimusaihe, sillä se valottaa paitsi kahden tällä hetkelläkin maailmanpolitiikan keskiössä olevan valtion ajattelutapaa ja politiikan perusteita, myös kuvaa laajemmin maailmanpolitiikan pysyvään ongelmakenttään eli Lähi-itään liittyviä riippuvuussuhteita ja ajatusmalleja. Niin ikään aihe tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella keskeisen energiavaran eli öljyn ja politiikan yhteyttä pidemmällä aikavälillä. Tätä taustaa vasten onkin hämmästyttävää kuinka niukaksi Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhteen tarkastelu on historiantutkimuksessa jäänyt. Nimenomaan Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välistä suhdetta käsittelevää tutkimusta on melko niukasti. Tyypillisimmillään maiden välinen suhde muodostaa yhden luvun Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikkaa käsittelevässä tutkimuksessa. Näin ollen suhteen eri aspekteja ja niiden keskinäisiä painotuksia ei ole juurikaan pohdittu. Olemassa olevassa tutkimuksessa Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välistä suhdetta selitetään yleisesti Saudi-Arabian merkittävällä asemalla öljyntuottajamaana. Maiden väliseen erityissuhteeseen viitataan ikään kuin tapahtuneena tosiasiana, mutta itse suhdetta, sen syntyä, syitä ja ulottuvuuksia ei ole erikseen tarkasteltu. Saudi-Arabia on joko yksi osatekijä Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikan yleisessä kehityksessä tai vaihtoehtoisesti näkökulma on rajattu pelkkiin puolustus- tai energiakysymyksiin. Tässä työssä pyritään laajentamaan näkökulmaa ja selvittämään myös muiden tekijöiden osuutta erityissuhteen synnyssä.

Yhdysvaltojen ulkoasianhallinnon palveluksessa Saudi-Arabiassa toiminut Parker T. Hart viittaa erityissuhteeseen jo vuonna 1953. Arvioidessaan tilannetta Saudi-Arabiassa tapahtuneen vallanvaihdoksen jälkeen Hart kirjoittaa: "Yhdysvallat toivoi erityissuhteensa

Saudi-Arabian kanssa jatkuvan uusissa olosuhteissa".¹⁴ Hartin tavoin myös al-Rasheed näkee maiden välisen suhteen erityislaatuisena jo toisen maailmansodan aikaan, mistä todistaa muun muassa Yhdysvaltojen antama Lend lease –apu. Sen sijaan vuoden 1973 öljykriisin jälkeen erityissuhteen olemassaolosta vallitsee verrattain yksimielinen näkemys. Esimerkiksi Burton I. Kaufman arvioi, että Yhdysvallat kiinnostui arabeista itsenäisinä toimijoina vasta 1973 kriisin ja kylmän sodan lieventymiskauden jälkeen.¹⁵ Siihen asti mailla nähtiin olevan lähinnä välillistä arvoa - kylmän sodan pelinappuloina. Samaa näkemystä kannattaa myös Seth P. Tillman, joka niin ikään argumentoi erityissuhteen alkaneen vasta 1970-luvulla.¹⁶ Edellä mainitut kirjoittajat korostavat öljykriisin merkitystä ja uskovat vasta Yhdysvaltojen lisääntyneen öljyriippuvuuden luoneen erityisen suhteen Saudi-Arabian kanssa.

Svante Karlssonin näkemyksen mukaan Yhdysvallat reagoi 1973 vuoden öljykriisiin kehittämällä suhteitaan öljyä tuottaviin arabimaihin. Saudi-Arabian kanssa Yhdysvallat pyrki neuvottelemaan sopimuksen erityissuhteesta. Kesäkuussa 1974 Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhde institutionalisoitiin perustamalla yhteinen Saudi-US Economic Commission. Sen tarkoituksena oli luonnostella maiden välille sopimus, joka käsittää keskeiset yhteistyöalueet, kuten teollistuminen, työvoima, koulutus, tiede, teknologia ja maatalous.¹⁷

Näiden näkökulmaerojen seurauksena erityissuhteesta piirtyvä kuva on ristiriitainen, niin suhteen muotoutumisen, ajankohdan kuin sisällönkin suhteen. Tässä valossa onkin aiheellista pohtia, nousiko Saudi-Arabia esiin itsenäisenä poliittisena toimijana Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa esiin jo ennen öljykriisiä. Huomionarvoista on myös, se, että Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhdetta sivuavassa kirjallisuudessa 1960-luvun alku - ja oikeastaan koko 1960-luku aina 1973 käytyyn sotaan asti - on jäänyt verrattain aukolliseksi. Ainoastaan vuonna 1967 Lähi-idässä käydystä sodasta on kirjoitettu runsaasti. Vuoden 1973 öljykriisin jälkeistä kehitystä sen sijaan on tutkittu verrattain paljon, tosin painopiste on edelleen voimakkaasti asevarustelu- ja energiayhteistyössä.

¹⁴ Hart, 1998, s.64.

¹⁵ Kaufman, 1996, s. xvi.

¹⁶ Tillman, 1982, s. 74.

¹⁷ Karlsson, 1986, s. 247. Myös A.A. Kubursi ja S. Mansur pitävät agreementia erityissuhteen sinettinä. A.A. Kubursi ja S. Mansur, s. 324.

Hart, jolla on kirjoittajista ainoana omakohtaisia kokemuksia asiasta, ja Saudi-Arabian historian kirjoittaja Madawi Al-Rasheed korostavat öljyn merkitystä ja strategisia näkökohtia, kuten Dhahranin tukikohdan olemassaoloa. Sen sijaan laajemmin Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikkaa tarkastelleet tutkijat, kuten Karlsson ja Tillman antavat suuremman painoarvon Yhdysvaltojen politiikan muutoksille ja esimerkiksi arabiradikaalien suuntaan tehdyille aloitteille. On myös huomionarvoista, että sekä Hart, että Al-Rasheed tarkastelevat tilannetta ensisijaisesti Saudi-Arabian näkökulmasta. He kiinnittävät niukemmin huomiota maailmanpolitiikan tapahtumiin, kuten kylmään sotaan. Kaufman sen sijaan painottaa kylmän sodan vaikutusta arabien ja Yhdysvaltojen välillä. Kuten niin usein Yhdysvaltojen ulkopolitiikassa vuoden 1945 jälkeen, ulkoasianhallinnon kaikenkattava huoli kommunismin levittäytymisestä teki Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta verrattain lyhytjänteistä. Hän myös kyseenalaistaa käsitteen "arabimaailma" ja kuvaa laajasti arabien keskinäisiä ristiriitoja - sekä historiallisia että poliittisia eroavaisuuksia. Juuri näiden eroavaisuuksien jääminen kylmän sodan varjoon aiheuttaa Kaufmanin mukaan amerikkalaispoliitikkojen vääristyneen kuvan.

Steven L. Spiegel puolestaan korostaa globaalien näkökohtien merkitystä Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Päättäjien tekemät ratkaisut perustuivat yleisiin ideologisiin periaatteisiin: Israelia on tuettava, koska se vastustaa kommunismia, on Yhdysvaltojen ystävä, ja se edustaa liberaalia demokratiaa. Toisaalta on tuettava myös arabeja, jotka vastustavat kommunismia, ovat länsimyynteisiä, tai turvaavat vakaan energiansaannin. Arabien keskinäiset kamppailut kuitenkin vaikeuttivat näiden periaatteiden seuraamista.

Vaikka työn alussa luodaan katsaus Saudi-Arabian valtion perustamista vuonna 1932 seuranneeseen kehitykseen sekä Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisiin kontakteihin jo vuodesta 1933 lähtien, varsinainen tarkastelu aloitetaan Suezin 1956 vuoden kriisistä, jota on pidetty yhtenä käännekohtana Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Vaikka jo Harry S. Trumanin presidenttikaudella Yhdysvalloissa alettiin kiinnostua Lähi-idästä alueena, vasta Eisenhowerin oppi määritteli Lähi-idän selkeästi Yhdysvalloille tärkeiden intressien piiriin, jonka puolustamiseen luvattiin ensimmäistä kertaa aseellista tukea.¹⁸ Tarkastelua on määrää jatkua aina vuoden 1973 öljykriisin jälkeiseen aikaan asti, jota voitaneen pitää käännekohtana ainakin öljyntuottajamaiden aseman suhteen. Öljykriisi muutti Yhdysvaltojen suhdetta Saudi-Arabiaan ja Lähi-itään yleensä, siten on luontevaa ottaa se huomioon tarkastelussa.

¹⁸ Al-Rasheed, 2002, s.118.

Yhdysvaltojen riippuvaisuus Saudi-Arabian öljystä oli 1970-luvulla kiistaton ja näin ollen suhteen painoarvo muuttui. Suezin kriisin jälkeisellä ajanjaksolla Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan toistuvia teemoja ovat olleet pyrkimys arabien ja Israelin rauhanprosessin välittämiseen, konservatiivisten muslimivaltioiden maltillisen uudistamisen tukeminen ja Persianlahden öljyn saatavuuden turvaaminen sekä Neuvostoliiton vaikutusvallan patoaminen.

Näkökulman rajaaminen Yhdysvaltojen ulkopoliittisiin suhteisiin on perusteltua, koska valtiolla on niin keskeinen asema toisen maailmansodan jälkeisessä maailmanpolitiikassa. Kylmän sodan aikakaudella Yhdysvallat johti lännen taistelua kommunistista uhkaa vastaan. Vähitellen siitä kehittyi myös eräänlainen maailmanpoliisi, joka on kokenut velvollisuudekseen puuttua havaitsemiinsa ongelmiin eri puolilla maailmaa. Yhdysvallat on myös pyrkinyt toteuttamaan ideologista missiotaan, Lähi-idässä erityisesti demokratian esitaistelijana. Saudi-Arabian painoarvo puolestaan on kehittynyt vähitellen. Globalisaation myötä riippuvuussuhteet ympäri maailman ovat lisääntyneet entisestään, mutta silti Saudi-Arabian poliittinen, taloudellinen ja strateginen merkitys on kasvanut melkoiseksi. Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteiden historia kietoutuu yhteen sellaisten kansainvälisten suhteiden laajojen linjojen kanssa kuten esimerkiksi suurvaltapolitiikka tai kolonialismi. Lähi-itä on ollut suurvaltasuhteiden keskeinen näyttämö koko Saudi-Arabian valtion olemassaolon ajan. Ensin kilpailu käytiin Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välillä, sitten Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton. Kylmän sodan aikakauden päättymisen jälkeen Yhdysvallat on jäänyt ainoaksi valtioksi, josta voi käyttää suurvallan nimitystä. Lähi-itä sen sijaan on yhä kuuma piste kansainvälisten suhteiden kentällä.

Yhdysvaltojen kohdalla puhutaan melko herkästi erityissuhteista. Onkin varsin ymmärrettävää, että Yhdysvaltojen yhä voimakkaammin kansainvälistynyt rooli edellytti läheistä yhteistyötä alueellisten toimijoiden kanssa. Erityissuhteen käsite tuli yleiseen tietoisuuteen Winston Churchillin käyttettyä sitä kuuluisassa "rautaesirippu" puheessaan maaliskuussa 1946 Missourin Fultonissa kuvaamaan Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen läheistä sidettä toisen maailmansodan aikana. Sittemmin ilmausta on sovellettu muun muassa Yhdysvaltojen suhteisiin Kanadan, Panaman, Saksan, Kiinan, Japanin, Filippiinien ja Israelin kanssa, joista kukin varmasti on erityinen omalla tavallaan.

Valtioiden välisten suhteiden selvittämisessä on aina omat metodiset ongelmansa. Suhteet pyritään selittämään staattisina, vaikka ihmiset ja asiat muuttuvat jatkuvasti. Tarvitaan sekä jatkuvuutta että muutoksia, jotta suhteiden luonnetta pystytään selvittämään. Diplomaattisen historian ja kansainvälisen politiikan käsitteistöön vakiintunut erityissuhteen käsite tunnetaan ehkä paremmin englanninkielisessä muodossaan "*special relationship*". Käsite on enemmän käytännöllinen luonnehdinta kuin varsinainen teoria, eikä siten tarjoa yksiselitteisiä kriteerejä erityisyyden mittaamiseen. Kuten edellä todettiin, tässä työssä suhteen erityisyyttä määritellään niillä perusteilla, jotka Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisessä suhteessa esiintyvät.

Tunnetuin erityissuhde on yhä Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välinen suhde. Alan P. Dobson jakaa Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen erityissuhteen erilaisiin komponentteihin, joilla on ollut pienempi tai suurempi rooli suhteen kehittämisessä ja säilymisessä, kuten kieli ja kulttuuri, talous, politiikka ja diplomatia, henkilökohtaiset ja etniset suhteet sekä strategiset ja sotilaalliset seikat. Nämä osa-alueet on nähty niin ystävällismielisiä ja rakentavia suhteita edistävinä tekijöinä kuin jännitteitä ja konflikteja aiheuttavina tekijöinä.¹⁹ Vaikka Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen voi odottaa poikkeavan melkoisesti Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välisestä suhteesta, tätä Dobsonin jaottelua voitaneen käyttää yhtenä lähtökohdista erityissuhteen tarkastelulla. Se kuvaa hyvin kahden maan välisen suhteen moniulotteisuutta. Voitaneen myös olettaa, että kunkin suhteen erityinen luonne muodostuu ainakin osittain eri osatekijöiden välisistä suhteista.

Kahden maan väliselle erityissuhteelle ei tiettävästi ole olemassa mitään mittaria. Näin ollen on mahdotonta, ja tuskin edes tarkoituksenmukaista pyrkiä määrittelemään tiettyä hetkeä, jolloin suhteesta tuli erityinen. Erityisyys on kaiken kaikkiaan suhteellista. Näkökulma on hyvä pitää mielessä myös lähdeaineistoa tarkastellessa. Valtioiden välisiä suhteita hoidetaan yleensä käytännön lähtökohdista. Erityisyyttä voidaan pitää jonkinlaisena lisäarvona, jonka merkitys näkyy vasta pidemmällä aikavälillä. Kaikkein yksinkertaisimmillaan tämä siis tarkoittaa, että Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhdetta ei varta vasten kehitetty erityiseksi, vaan se muodostui sellaiseksi käytännön politiikan seurauksena. Erityisyys näyttäytyy väistämättä toimintatapoina, pieninä yksityiskohtina ja tekoina, jotka vasta pidemmällä ajanjaksolla muodostavat selvän kokonaisuuden. Tosin myöhemmässä vaiheessa, suhteen

¹⁹ Dobson, 1995, s. 3.

erityisyyden tunnistamisen jälkeen on nähtävissä merkkejä tarkoituksenmukaisesta pyrkimyksestä suhteen sellaisena pitämiseen.

Erytyssuhde ei myöskään ole poissulkeva käsite. Yhdysvaltojen kaltaisella suurvallalla on ollut samaan aikaan lukuisia eri tavoin erityisiä suhteita. Koska suhteiden erityisyyden mittaamiseen ei ole yksiselitteistä asteikkoa, eri valtioiden välisten suhteiden vertailu tuskin on kannattavaa. Jos tarkastellaan sotilaallista yhteistyötä, saatetaan todeta, että esimerkiksi vuonna 1967 Yhdysvalloilla oli 700 000 sotilasta sijoitettuna yhteensä 30 maahan. Se oli jäsenenä neljässä alueellisessa puolustusliittoumassa, sillä oli molemminpuolinen puolustussopimus 42 maan kanssa ja se tarjosi sotilaallista tai taloudellista apua lähes sadalle valtiolle ympäri maailmaa.²⁰ Tuskin voidaan kuitenkaan luonnehtia kaikkia näitä yhteistyö- tai avunantosuhdetta erityissuhteen nimikkeellä. Tässä työssä tarkastellulla ajanjaksolla Lähi-idän maista ainakin Iranilla, mahdollisesti ajoittain Egyptillä, ja ennen kaikkea Israelilla voidaan olettaa Saudi-Arabian ohella, olleen erityiseksi luonnehdittava suhde Yhdysvaltojen kanssa.

Erytyssuhdetta on tarkasteltava suhteessa aikaansa, historiallisena ilmiönä. Erytyssuhteen hahmottamisen kannalta olennaisia kysymyksiä ovat: mikä oli erityistä, milloin ja suhteessa mihin suhteen aspektiin? Siihen liittyy molemminpuolisia tarpeita. Useat Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen erityissuhteessa esiin nostetuista yhdistävistä tekijöistä kuten yhteinen kieli ja kulttuuri voidaan todeta varsin selkeästi Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisessä suhteessa erottaviksi seikoiksi. Kulttuuristen tekijöiden vaikutus erityissuhteeseen ansaitsisi oman tutkimuksensa. Käytössä olevan lähdeaineiston luonteesta johtuen kulttuuriset kysymykset jäävät suurelta osin tämän työn ulkopuolelle. Erytyssuhdetta tarkastellaan ensisijaisesti poliittisena ilmiönä. Vaikka kielen ja kulttuurin erot aiheuttivat ajoittain suoranaisia väärinkäsityksiä, ne eivät kuitenkaan estäneet suhteen syntymistä.

Seuraava episodi olkoon esimerkkinä kulttuuristen tekijöiden aiheuttaman virhetulkinnan vaikutuksesta maiden välisten suhteiden hoidossa. Kun kuningas Saud oli sairaalahoidossa Yhdysvalloissa 1961, presidentti Kennedy kutsui hänet lounaalle Valkoiseen taloon. Saudin vastaus "In sha Allah" käännettiin kirjaimellisesti, "Jos Jumala niin tahtoo". Kennedyn tulkinnan mukaan Saud ei siten ollut antanut selvää sitoumusta noudattaa presidentin

²⁰Steel, 1967, s. 10.

tarjoamaa vieraanvaraisuutta. Paikalla ei ollut ketään, joka olisi osannut kertoa Kennedylle, että beduiiniperinteen mukaisesti muslimin jokainen teko on Jumalan ennalta määräämä, siten vastaus olisi tullut kääntää muotoon "Jumalan tahdon mukaan, tulen."²¹ Israelin ja Yhdysvaltojen välistä suhdetta on paljon helpompi selittää paitsi kulttuurin myös hallintotavan samankaltaisuudella.

1.3. Lähteet ja työn rakenne

Keskittyminen ulkoasianhallintoon ja presidentteihin lähipiireineen on perusteltua, sillä esimerkiksi kongressin osuus ulkopoliittisissa kysymyksissä on ollut usein melko rajallista. Crabb ja Mulcahy luonnehtivat 1900-lukua presidentin vuosisadaksi Yhdysvaltojen politiikassa. Presidentti on dominoinut yhdessä ulkoministerin (ja myöhemmin myös turvallisuuspoliittisen neuvonantajansa kanssa) erityisesti ulkopoliitiikkaa toisen maailmansodan jälkeisessä "pysyvän kriisin ilmapiirissä". Kylmän sodan vastakkainasettelu edellytti jatkuvaa kriisinhallintaa, joka osaltaan on laajentanut presidentin toimivaltuuksia. Tämän työn kannalta ehkä olennaisin on kuitenkin käsitys presidentistä maansa tärkeimpänä diplomaattisena edustajana.²²

Lähi-idän kysymyksissä kongressin rooli vaikuttaa erityisen rajalliselta, koska alue oli pitkään marginaalisessa asemassa. Vaikka ulkoasianhallinnon kiinnostus aluetta kohtaan lisääntyi toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, yleisen mielipiteen tasolla Lähi-idän maat koettiin vieraiksi ja kaukaisiksi ja sitä kautta melko merkityksettömiksi, eikä niillä ollut niinkään painoarvoa sisäpoliittisissa yhteyksissä. Lähi-idän-politiikkaan liittyvät kansainvälisen kaupan - eli ensisijaisesti öljy-yhtiöiden sekä aseviennin ja turvallisuuspolitiikan - kysymykset edellyttivät sellaisia kompromissiratkaisuja, joita kongressi olisi lähes takuuvarmasti vastustanut. Siksi ne haluttiin pitää pois kongressin väittelyistä.

Tämän työn keskeisin lähdemateriaali koostuu Foreign Relations Series -sarjaan (FRUS) kootuista Yhdysvaltojen ulkoasianhallinnon asiakirjoista. FRUS -kokoelman toimittajilla on ollut käytettävänäään laaja aineisto, niin kirjallisia dokumentteja ja asiakirjoja kuin esimerkiksi presidenttien puhelinkeskusteluja. Julkaistu aineisto on luonnollisesti vain valikoitu otanta tuosta aineistosta. FRUS -kokoelman toimittamista säädellään asetuksella, joka edellyttää

²¹ Englanninkielinen käännös "if God wills", Hartin mukaan parempi käännös olisi ollut "God willing, I'll be there", Hart, 1998, s. 89–90.

²² Crabb & Mulcahy, 1986, s. 12–17.

perusteellisen, tarkan ja luotettavan kuvan syntymistä. Aineistokokoelman on määrä luoda virallinen asiakirjoihin perustuva historiallinen kuvaus tärkeimmistä ulkopoliittisista päätöksistä ja Yhdysvaltojen hallinnon keskeisestä diplomaattisesta toiminnasta. Tehtyjen päätösten ohella asiakirjoissa on kuvattu sekä päätöksiä tukevat näkemykset, että niille vaihtoehtoiset näkökulmat. Koska kaikki FRUS -kokoelmat on laadittu samojen valikointi- ja toimituskriteerien mukaisesti, eri hallintoja käsittelevää aineistoa voidaan pitää suhteellisen vertailukelpoisena. On kuitenkin selvää, että laajasta aineistosta muokattu kokoelma painottuu tiettyihin kysymyksiin ja paljon materiaalia on jäänyt kokoelman ulkopuolelle.

Tässä työssä tarkasteluun tuovat lisäväriä muun muassa Kansallisen turvallisuuden neuvoston muistiot sekä presidentti Eisenhowerin kohdalla päiväkirja-aineisto. Näin ollen suhdetta tarkastellaan tässä työssä lähes yksinomaan Yhdysvaltojen näkökulmasta. Saudi-Arabian suhtautumisesta saadut tiedot ja käsitykset perustuvat samoihin asiakirjoihin ja osittain tutkimuskirjallisuuteen. Vaikka osa kirjallisuudesta on arabitutkijoiden kirjoittamaa, niidenkin näkökulma on lähtökohtaisesti Yhdysvaltojen poliittisen koneiston välittämää, koska useimmilla tutkijoilla on varsin niukasti suoraa saudiarabialaista lähdeaineistoa. Tässä tutkielmassa aineiston suhteen poikkeuksen tekee Richard Nixonin presidenttikauteen ulottuva tarkastelu, Nixonin kaudelta ei ole vielä saatavilla aiheeseen liittyvää FRUS - materiaalia. Siten luku yhdeksän eroaa lähdeaineistoltaan sitä edeltävistä luvuista. Siinä lähdemateriaalina on käytetty muun muassa Nixonin puheita. Tulkintoja on tehty paitsi aiempien lukujen, myös tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Tutkittavan suhteen luonteesta johtuen muodollisia, kirjallisia dokumentteja Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisestä yhteistyöstä ei ole saatavilla. Virallisten sopimusten uskottiin herättävän liiaksi kielteistä huomiota. Vapaamuotoisemman yhteistyön nähtiin tarjoavan molemmille osapuolille liikkumavaraa. Erityisesti sotilaallisen yhteistyön suhteen pyrittiin pitämään mahdollisimman matalaa profiilia. Esimerkiksi asekaupat Saudi-Arabian kanssa pyrittiin pitämään Yhdysvalloissa mahdollisimman pitkälti pois julkisesta keskustelusta. Muodolliset yhteistyösopimukset olisivat ajaneet Saudi-Arabian juuri samojen arabiradikaalien hampaisiin, joiden uhkaa vastaan tukea tarvittiin, ja siten vahingoittaneet saudihallitsijoiden vaikutusvaltaa. Suhteiden matala profiili sopi hyvin myös Yhdysvalloille, erityisesti Israelin vuoksi, jotta vaikutusvaltainen juutalaisten painostusryhmä ei puuttuisi liiaksi politiikan hoitoon. Myös Yhdysvaltojen ajoittaiset pyrkimykset parempiin suhteisiin radikaalimpien nationalististen arabijohtajien kanssa olisivat vaikeutuneet liian julkisesta

kumppanuudesta konservatiivisuuden perikuvana tunnetun Saudi-Arabian kuningashuoneen kanssa.

Käsittely alkaa Saudi-Arabian valtion syntyvaiheiden ja valtionmuodostuksen kuvaamisella, sekä valtion liittymisellä osaksi kansainvälistä yhteisöä. Sen jälkeen pyritään luomaan kuva Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian ensimmäisistä kontakteista. Samalla luodaan perusta Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan synnylle ja öljy-yhtiöiden toiminnalle, sekä arvioidaan energiapolitiikan roolia osana Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa.(luvut 2 ja 3)

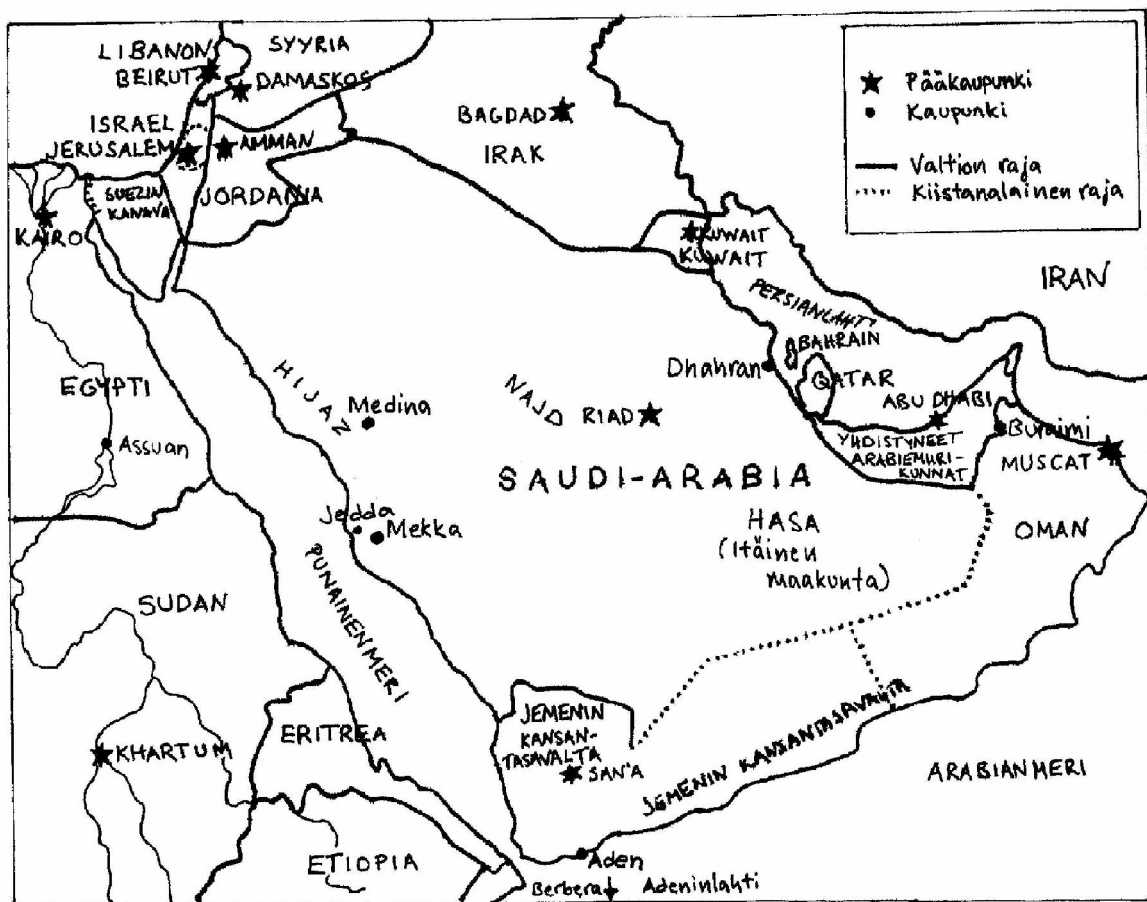
Tarkastelu laajennetaan entistä enemmän Lähi-idän vallitsevaan poliittiseen tilanteeseen ja tarkastellaan Saudi-Arabiaa suhteessa muihin arabimaihin. Tästä eteenpäin Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen rinnalla tarkastellaan neljää muuta teemaa, jotka luovat suhteelle kehyksen: Lähi-idässä vallitsevaa tilannetta, kylmän sodan tilannetta, Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikkaa ja öljyn vaikutusta. Saudi-Arabian hallitsijoiden Saudin ja Feisalin noustessa esiin omina henkilöinä, myös Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian erilaiset tavoitteet toistensa suhteen alkavat tulla näkyviin.(luku 4)

Viides luku aloittaa tarkastelun Suezin sodan jälkeisestä tilanteesta. Yhdysvallat ottaa Ison-Britannian paikan Lähi-idän hallitsevana suurvaltana. Tarkasteluun nousee myös arabinationalismin keulakuva Gamal Abdul Nasser, josta muodostuu merkittävä uhka Saudi-Arabialle seuraavalla vuosikymmenellä. Nasserin johtamien radikaalien arabimaiden ja Saudi-Arabian johtamien konservatiivisten arabimaiden vastakkainasettelu muodostaa puitteet Yhdysvaltojen arabipoliittikalle yli kahdeksi vuosikymmeneksi. Tarkastelu keskittyy erityisesti kolmen Yhdysvaltojen presidentin Lähi-idän-politiikkaan: Eisenhowerin (luvut 4 ja 5), Kennedyn (luku 6) ja Johnsonin (luku 7). Presidenttien toimintalinjaa tarkastellaan myös kunkin ulkopoliittiseen doktriiniinsa kirjaamien päämäärien pohjalta. Yhdysvaltojen tasapainottelu radikaalien ja konservatiivisten arabien välillä sekä toisaalta kamppailu Neuvostoliittoa vastaan muodostavat sen taustan, jota vasten kuva Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteiden kehittymisestä piirtyy.

Käsittely kulkee eräänlaisten käännekohtien kautta. Suezin kriisin jälkeen Eisenhowerin suunnitelma luoda Saudista Nasserin kilpailija (luku 5), Jemenin sota, joka ajaa Saudi-Arabian ja Egyptin sodan partaalle (luku 7), sekä 1967 vuoden sota ja erityisesti sodan jälkeinen arabimaiden kokous Sudanin Khartoumissa (luku 8) ovat keskeisiä käännekohtia.

Luvuissa seitsemän ja kahdeksan käydään läpi Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisen suhteen ilmenemismuotoja ja niitä yhdistäviä, mutta myös erottavia tekijöitä sekä yhteistyön maille aiheuttamia ongelmia. Luvussa yhdeksän tarkastellaan miten öljykriisi muutti Saudi-Arabian asemaa ja samalla vahvisti Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välistä suhdetta. Myös öljyn roolin kehitys otetaan tässä luvussa vielä erikseen tarkasteluun, koska se on hyvin keskeinen osa suhdetta.²³

Kartta 1. Arabian niemimaa



Lähde: Hart, 1998.

²³ Kieliasusta mainittakoon, että tekstissä on jätetty pois arabian kielen diakriittiset merkit, joita vastaavia äänteitä ei suomessa ole. Lisäksi arabiankielisistä nimistä on käytetty suomennettua muotoa, jos sellainen on yleisessä käytössä, muuten käytetään yleisesti käytettyjä englanninkielen muotoja.

2. Saudi-Arabia – Islamin ja öljyn maa²⁴

2.1. Abdul Aziz, Arabian niemimaan yhdistäjä

Saudi-Arabia on suuri maa, alueellisesti ja luonnonvaroilla mitattuna, mutta väestömäärältään pieni ja valtiona nuori. Sen alaisuuteen kuuluu lukuisia Arabian niemimaan heimoja, joiden lisäksi Saudi-Arabiassa asuu myös monien kansallisuuksien edustajia. Siirtotyöläisten osuus kansasta on jatkuvasti kasvanut. Sisäinen hajanaisuus on määrittänyt Saudi-Arabiaa suuresti koko sen olemassaolon ajan. Vielä nykypäivänäkin suurimaksi uhaksi Saudi-Arabian valtiolle on koettu sen sisäinen epäyhtenäisyys ja kuningashuoneen legitimitetin kyseenalaistavat kapinaliikkeet.

Saudi-Arabian syntyhistoriaa voitaneen alkaa tarkastella 1900-luvun alusta lähtien. Arabian niemimaan kansojen historia on pitkä. Alueen lukuisat beduiiniheimot olivat sisäisesti kiinteitä ryhmittymiä, jotka muodostivat omat yhteisönsä. Useat paikalliset johtajat olivat yrittäneet laajentaa hallintoalueitaan, mutta ennen Abdul Azizia kaikki laajamittaiset yritykset niemimaan kansojen yhdistämiseksi olivat epäonnistuneet. Abdul Rahman, Abdul Azizin isä, oli ajettu maanpakoon nykyisen Kuwaitin alueelle 1800-luvulla. Vuonna 1902 Abdul Aziz palasi maanpaosta pienehkö joukko miehiä mukanaan. Hän aloitti tulevan Saudi-Arabian valloituksen Riadista, jonka Abdul Azizin miehet ottivat haltuunsa heti maahan saavuttuaan. Tästä ajankohdasta katsotaan Saudi-Arabian valtion historian alkavan. Abdul Azizin sotaretket loivat perustan valtion perustamiselle. Samanaikaisesti Abdul Azizin valloitusten kanssa, Ison-Britannian interventio Lähi-idässä laajeni 1900-luvun alussa ennennäkemättömiin mittoihin. Keskeinen peruste Ison-Britannian halulle säilyttää Lähi-itä kontrollissaan liittyi Intian-yhteyksiin ja Suezin kanavaan. Myös kiinnostus Lähi-idän öljyvaroihin oli herännyt länsimaissa.

Arabian niemimaan kohtalo jäi avoimeksi kun Turkin Osmanni-imperiumi luhistui ensimmäisessä maailmansodassa. Sodan jälkeen Iso-Britannia ja Ranska hallitsivat Lähi-itää mandaattijärjestelmän puitteissa. Arabian niemimaa jäi Ison-Britannian vaikutuspiiriin. Niemimaalle ei syntynyt kuitenkaan siirtomaahallintoa, eikä kansallismielistä eliittiä kuten muualle arabimaailmaan. Muodollisten siteiden puuttumisesta huolimatta Ison-Britannian

²⁴ Luvussa on käytetty Saudi-Arabian historian lähteenä teosta Al-Rasheed, 2002.

myötävaikutus oli tärkeä Saudi-Arabian kehitykselle etenkin 1900–1930 -lukujen aikana. Iso-Britannia antoi hyväksyntänsä Abdul Azizin valloituksille, koska niiden koettiin sopivan yhteen omien etujen kanssa. Myös Ison-Britannian taloudellisella tuella oli olennainen merkitys Saudi-Arabian syntyvuosina.

Hijazin alue Arabian niemimaan luoteisosissa on arabialaisen ja islamilaisen maailman ydinaluetta niin poliittisesti kuin historiallisesti, koska sille sijoittuvat monet islamin pyhistä paikoista, ennen kaikkea pyhä kaupunki, Mekka. Hijaz on perinteisesti kuulunut hashemiittien eli Hashimin klaanin hallintaan. Hashemiitit katsovat polveutuvansa Abdul Manafista, profeetta Muhammedin isoisoisästä. Perimätiedon mukaan Muhammed syntyi Mekassa valtaa pitävän Quraish-heimoon kuuluvan Hashim-suvun jäseneksi. 1100-luvulta lähtien Mekan serifi eli uskonnollinen johtaja ja emiiri oli hashemiitti. Arabian niemimaa joutui osaksi Osmanni-imperiumia Mekan valtauksen 1517 jälkeen, mutta alueelliset hallitsijat säilyttivät laajan itsenäisyyden. Turkkiilaisten valvonnassa Mekan serifi hallitsi ensimmäiseen maailmansotaan asti Hijazia, joka ulottui Punaiselle merelle ja etelässä nykyisen Jemenin alueelle. Iso-Britannia tarjosi hashemiitti serifi Hussein ibn Alille vuonna 1914 sopimusta, jonka mukaisesti Iso-Britannia takasi Hijazin jos serifi tukisi brittien sotatoimia turkkilaisia vastaan. Serifi hyväksyi tarjouksen ja Osmanni-imperiumin häviön jälkeen itsenäinen Hijazin kuningaskunta tunnustettiin ympärysvaltujen laatimassa Sèvresin rauhansopimuksessa 1920. Osmannivallan luhistumisen jälkeen hän hallitsi Ison-Britannian tuella itsenäistä Hijazia. Niemimaan toisella puolella sijaitsevaa Najdia hallitsi Abdul Aziz, jonka hallinnon Iso-Britannia oli niin ikään tunnustanut. Samalla kun Iso-Britannia otti Arabian niemimaan suojelukseensa Syyriasta ja osin kristitystä Libanonista tuli Ranskan mandaatteja, Mesopotamian (Irakin), Transjordanian ja Palestiinan mandaatteihin pystytettiin brittihallinto.

Ison-Britannian tuki vahvisti Abdul Azizin asemaa huomattavasti ensimmäisen maailmansodan aikaan. Joulukuussa 1915 Iso-Britannia solmi Abdul Azizin kanssa Anglo-Saudi Treatyn, joka tavallaan virallisti Abdul Azizin valloitukset. Sopimuksen mukaan brittihallinto tunnusti Najdin, Hasan, Qatifin ja Jubaylin alusmaineen ja territorioineen Abdul Azizin maiksi. Sopimus oli sikäli erikoinen, että Iso-Britannia solmi sen yksittäisen henkilön, Abdul Azizin kanssa. Samalla Iso-Britannia lupasi tukea sotilaallisesti Abdul Azizia mahdollisten hyökkäysten uhatessa. Hän sai sopimuksen myötä Isolta-Britannialta myös aseita ja rahallista apua. Vastaavasti hän lupasi olla solmimatta sopimuksia muiden ulkovaltojen kanssa ja olla sekaantumatta brittien suojeluksessa olevien arabialueiden kuten

Kuwaitin ja Bahrainin tai Qatarin ja Omanin sheikkikuntien asioihin. Jemen, joka oli jo turkkilaisvallan aikana saanut autonomian ja itsenäistynyt 1918, torjui menestyksellisesti Abdul Azizin valloitusyritykset. Saudi-Arabian yhdistäminen oli yli 30 vuotta kestänyt prosessi. Vuosien 1902 ja 1932 välillä Abdul Aziz kukisti tärkeimmät vihollisensa ja Saudi-Arabian valtakunta saavutti lopulliset mittasuhteet. 1920-luvulla Abdul Azizin joukot ja Hijazin kuninkaan joukot taistelivat toistuvasti keskenään kamppaillen niemimaan herruudesta. Iso-Britannia tuki vaihtelevasti kumpaakin osapuolta, omien etujensa mukaisesti. Vuonna 1924 Abdul Aziz liitti Hijazin valtioon ja karkotti hashemiitit Arabian niemimaalta. Iso-Britannia antoi Abdul Azizin liittää Hijazin pyhän alueen valtakuntaansa. Naapurimaiden Irakin ja Jordanian hashemiittihallitsijat olivat kuitenkin Ison-Britannian suojeluksessa. Hussein ibn Alin viidestä pojasta, Abdullah nousi Jordanian kuninkaaksi ja Feisal Irakin kuninkaaksi. Pyhältä maalta karkotetuista hashemiiteista muodostuikin nuoren Saudi-Arabian kuningaskunnan suurin uhka. Abdul Aziz pelkäsi, että brittien tukemat hashemiitit pyrkisivät Saudien kuningassuvun syrjäyttämiseen, olihan heillä Profeetan jälkeläisinä vahvat perusteet vaatia pyhän maan hallitsijuutta. Saudien oikeuden Arabian niemimaan hallintaan nähtiin perustuvan wahhabilaiseen "uskonpuhdistukseen".

Saudi-Arabian ulkosuhteita hoitava direktoraatti perustettiin jo 1926, Hijazin provinssin valloittamisen jälkeen. Vuonna 1930 se nimettiin uudelleen, ulkoasianministeriöksi, ja sen toiminnot erotettiin poliittisen komitean tehtävistä. Abdul Azizin poika Feisal johti ministeriötä. 1930-luvulla ulkoministeriö joutui turvautumaan lähes yksinomaan saudiarabialaisiin kauppiaisiin, jotka huolehtivat maansa edustamisesta ulkomailla. Tärkeistä kauppiasperheistä tulikin valtion byrokratian kehittymisen myötä tärkeitä viranhaltijoita. Ulkomaisten valtojen lähetystöt sijoituivat Jeddaan. Neuvostoliitto oli ensimmäisten joukossa tunnustanut kuningaskunnan vuonna 1927. Iso-Britannia, Alankomaat, Ranska ja muut maat seurasivat esimerkkiä. Yhdysvaltojen tunnustus saatiin vuonna 1931. Maassa toimivien suurlähetystöjen lukumäärä jäi 1930-luvulla alle tusinan.

Saudi-Arabian suhteet suurvaltoihin, niin Isoon-Britanniaan kuin Yhdysvaltoihinkin, ovat olleet poikkeuksellisen vakaat verrattuna monien naapurimaidensa suurvaltasuhteisiin - lukuun ottamatta Ison-Britannian ja Saudi-Arabian lähes vuosikymmenen kestänyttä kiistaa Buraimin alueen omistuksesta 1950-luvulla. Kun Saudi-Arabia perustettiin, valtion rajoja ei monessakaan kohtaa ollut muodollisesti määrätty. Harvaan asutuilla beduiinien mailla maarajat kulkivat lähinnä heimojen välisten sopimusten mukaisesti. Epämääräinen tilanne

aiheutti toistuvia ristiriitoja Etelä-Arabian pienempien sheikkikuntien kanssa. Useimmiten Saudi-Arabia saattoi suurempana valtiona toimia tahtonsa mukaisesti, mutta Buraimin tapauksessa Iso-Britannia tuki suojattiansa Abu Dhabin ja Omanin vaatimuksia keitaasta Saudi-Arabian vaatimuksia vastaan.

Pääasiallinen kiista koski niin kutsuttua Buraimin keidasta Sopimusvaltioiden alueella Arabian niemimaan kaakkoisosissa, nykyisen Arabiemiraattien alueella. Saudi-Arabian hallinto piti alueen asukkaita "itsenäisinä, mutta Saudien holhouksen alaisina". Tilannetta hankaloitti entisestään amerikkalaisennuste, että maa-alue kätkisi alleen hyvin suuret öljyvarat.²⁵ Ison-Britannian ja Saudi-Arabian väliset neuvottelut tilanteen ratkaisemiseksi jatkuivat katkonaisina toistakymmentä vuotta. Liittolaistensa välisessä kiistassa hankalaan asemaan joutunut Yhdysvallat pyrki edistämään sovintoa, mutta pysytteli tiukasti varsinaisen sovittelun ulkopuolella. Tästä huolimatta kiista kiristi hetkellisesti myös Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välejä.

Vaikka brittiläinen imperiumi ulottui ensimmäisen maailmansodan jälkeen pitkälle Arabian niemimaalle, Isolla-Britannialla ei ole koskaan ollut niin kiinteää suhdetta niemimaan beduiinikansoihin kuin mitä sillä oli esimerkiksi Iraniin tai Irakiin. Ison-Britannian entinen mandaattialue Irak oli itsenäistynyt vuonna 1932. Vuoden 1958 vallankumoukseen asti Irakin hallinto oli kuitenkin vain osittain itsenäinen. Iso-Britannia oli sitoutunut turvaamaan hashemiittijohtoisten Irakin ja Jordanian yhtenäisyyden, ja tästä asemasta se vaikutti voimakkaasti niiden ulkopoliittikkaan. Tuki oli ollut hyvin tärkeässä asemassa Irakin länsimyönteiselle hashemiittikuninkaalle Nuri al-Saidille, jonka arabinationalistit syöksivät vallasta heinäkuussa 1958. Vallankumouksen jälkeinen Irak nähtiin Yhdysvalloissa merkittävänä kommunistisena vaaratekijänä.²⁶ Jordaniassa Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen tukipoliittikka osoittautui menestyksekkääksi ja kuningasvalta on Lähi-idän pitkäikäisimpiä. Myös Iranin shaahi voidaan laskea tähän joukkoon sen jälkeen kun CIA:n johtama kumous palautti 1953 Reza shaahin takaisin valtaan. Vaikka Iran oli Yhdysvaltojen tärkeimpiä tukipilareita Lähi-idässä, suhde ei pelastanut shaahia, joka kukistettiin ja karkotettiin Iranista 1979.

²⁵ Valkoisen talon muistio, "Buraimi", 1.11.1955, Oikarinen, 1999, s. 133 mukaan.

²⁶ Kaufman, 1996, s. 28–29.

2.2. Yhdysvalloista vastavoima Isolle-Britannialle

Erityisen vanhoillinen ja ankaraoppinen islamin muoto wahhabilaisuus oli vaikutusvaltainen Saudi-Arabiassa. Arabian niemimaalla syntynyt wahhabilaisuus sai nimensä perustajansa Muhammad ibn Abd al-Wahhabin (1703–1792) mukaan. Liikkeen kannattajat pitivät oman aikansa islamia uudistusten turmelemana ja asettivat tavoitteekseen puhdistaa islam ja palauttaa se Profeetan aikaiseen muotoon. Wahhabilaisten lähtökohtana oli islamilainen laki, yhteiskuntaelämän kaikilla alueilla.

Valtion kehitys heijasteli uskonnon ja modernin valtiokäsityksen välisiä ristiriitoja. Vanhan ja autenttisen säilyttäminen korostui samalla, kun katseet kohdistuivat uuteen ja vieraaseen. Modernisaatiota toteutettiin haluttomasti, mutta huolellisesti. Nuoressa valtiossa sosiaalinen ja poliittinen muutos osoittautuivat ongelmallisiksi, eikä niiden toteuttaminen yleensä onnistunut ilman hallinnon vakautta uhkaavia voimakkaita kiistoja. Modernisaatiopyrkimykset myös vieraannuttivat vaikutusvaltaisia ryhmiä. Abdul Azizin valtakaudella byrokratia ja instituutiot olivat alikehittyneitä. Hän oli itsevaltainen hallitsija, vaikka siirsikin osan tehtävistään vanhimille pojilleen.

Huomattava, ellei jopa merkittävin vaikutus Saudi-Arabian kehitykseen oli kuitenkin 1930-luvulla tehdyillä öljylöydöillä ja kansainvälisillä sopimuksilla, jotka sitoivat Saudi-Arabian osaksi kansainvälistä taloutta. Öljylöytöjen tuoma varallisuus ja vaikutusvalta myös antoivat Abdul Azizille entistä paremmat mahdollisuudet vakiinnuttaa valta-asemansa. Ennen öljyvarojen löytymistä valtion tulot saatiin pääasiassa pyhiinvaelluksista islamin pyhiin kaupunkeihin Mekkaan ja Medinaan. Toista maailmansotaa edeltävä kansainvälinen lama kuitenkin supisti huomattavasti myös pyhiinvaellusten määrää, ja Saudi-Arabian taloudelliset vaikeudet olivat huomattavat jo ennen sotaa. Sodan aikana tilanne vain paheni. Lupaavasti alkanut öljyn vienti tyrehtyi. Saudi-Arabian oli turvauduttava ulkomaiseen apuun.

Washington vastasi aluksi epäröiden Abdul Azizin poliittisiin aloitteisiin. Vasta toisen maailmansodan aikaan amerikkalaispäättäjät alkoivat todella kiinnostua Persianlahden alueesta. Ensisijainen syy oli öljy. Kotimaisen energiavarannon hupeneminen toisen maailmansodan aikana kiinnitti uudella tapaa Washingtonin huomiota riippumattomiin energialähteisiin ja amerikkalaisyhtiöiden hallinnoimiin öljyesiintymiin. Vielä tuolloin Lähi-itä laskettiin ensisijaisesti brittien vaikutuspiiriin Washingtonin ja Lontoon välisessä

globaalissa työnjaossa. Toisen maailmansodan aikana Yhdysvallat teki poikkeuksellisen ratkaisun ja taloudelliseen ahdinkoon jäänyt Saudi-Arabia liitettiin Yhdysvaltojen sota-apu ohjelmaan eli niin sanottuun Lend-Lease -järjestelmään, vaikka maa ei teknisesti täyttänyt ehtoja. Presidentti Franklin D. Roosevelt julisti helmikuussa 1943 Saudi-Arabian olevan Yhdysvalloille tärkeä intressi²⁷ ja sai siten perusteltua Lend-Lease -avun ulottamisen Saudi-Arabiaan, joka ei varsinaisesti osallistunut sotaan.²⁸ Abdul Aziz julisti sodan Saksalle vasta aivan toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Aluksi tuki maksettiin kuitenkin Ison-Britannian kautta. Vasta 1944 Yhdysvaltojen apu alkoi mennä suoraan Riadiin.

Avun myöntämiseen vaikutti keskeisesti öljy-yhtiöiden painostus. Sodan aiheuttamat talousvaikeudet hättäsivät öljyn vientiä ja maan tulojen niukkuus puolestaan uhkasi kuningas Abdul Azizin asemaa, joka oli turvattava sijoitusten säilymisen nimissä. Yhdysvallat myös lähetti sotilaallisen lähetystön Saudi-Arabiaan kouluttamaan maan heikkoja sotavoimia. Vastineeksi Yhdysvallat sai oikeuden käyttää suurta lentotukikohtaa Dhahranissa. Kuningas Abdul Azizin ja presidentti Franklin D. Rooseveltin historiallinen tapaaminen Suezin kanavan Great Bitter Lake -järvellä vuonna 1945 oli ensimmäinen suora kontakti maiden johtajien välillä.

2.3. Valtataistelu valtion uhkana

Abdul Aziz kuoli marraskuussa 1953 ja hänen seuraajakseen nousi odotetusti hänen poikansa Saud. Kuningas Saudin valtakausi oli kuningasperheen sisäisten kamppailujen aikaa. Vajaassa viidessä vuodessa Saudin huono taloudenpito ja kohtuuton tuhlaus veivät valtion lähes konkurssin partaalle, huolimatta öljytulojen kasvusta. Kuninkaallinen perhe arvioi, ettei Saud kykene kunnolla huolehtimaan sisäpolitiikasta tai hoitamaan ulkopoliittisia ongelmia, ja siten toimeenpaneva valta siirrettiin maaliskuussa 1958 pääministerinä toimivalle kruununprinssi Feisalille. Saud piti kuitenkin yhä kuninkaan arvonsa. Hän onnistui palauttamaan valta-asemansa joulukuussa 1960, mutta menetti sen jälleen seuraavan vuoden marraskuussa terveyden pettäessä. Valtataistelua jatkui vielä joulukuuhun 1964 asti, jolloin kuninkaallinen perhe lopulta poisti Saudin valtaistuimelta ja julisti Feisalin kuninkaaksi.

²⁷ vital interest

²⁸ Stocking, 1971, s. 97.

Feisal hallitsi maata kuninkaana 1964–1975. Hän valvoi kuningaskunnan talouden kehitystä ja sen vakiinnuttamista. Feisalin valtakaudella Saudi-Arabian taloustilanne parani voimakkaasti. Hän myös toteutti Saudin puolitiehen jääneen suunnitelman perustuslaista, lainsäädännöstä ja vaaleista. Feisal salamurhattiin maaliskuussa 1975. Syylliseksi todettiin tyytymätön veljenpoika, joka joutui teloitetuksi. Feisalin nuorempi veli Khalid seurasi hallitsijana, mutta heikon terveytensä vuoksi hän siirsi osan päätösvallassa nuoremmalle veljelleen, kruununprinssi Fahdille, joka seurasi Khalidia hallitsijana.

Maan koko ja öljyvauraus eivät pitkään aikaan heijastuneet sen poliittisessa vaikutusvallassa. Puolustuskyvyltään varsin heikko Saudi-Arabia pyrki pysyttelemään kiistoista syrjässä arabinationalismin kiihkeimpinä kausina 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa. Vasta 1970-luvun vaihteen jälkeen sen asema muuttui selvästi, osittain syynä oli öljyn hinnan nousun tuoma varallisuus. Suuren tuotantonsa vuoksi Saudi-Arabia toimi vaa'ankielenä ja otti aktiivisen roolin maltillisena arabimaiden öljypolitiikan tasapainottajana. Vaurastumisen myötä Saudi-Arabiasta tuli myös keskeinen arabien ja ennen kaikkea palestiinalaisten tukija. Maan onkin arvioitu kompensoineen taloudellisin keinoin heikkoa sotilaallista vaikutusvaltaansa.

Saudi-Arabian kansainvälistä painoarvoa on lisännyt merkittävästi sen asema islamin pyhimpien paikkojen Mekan ja Medinan haltijana. Sen seurauksena Saudi-Arabian sisäpolitiikka ja yhteiskunta eivät ole vain maan oman suhteellisen pienen väestön kiinnostuksen kohteena vaan myös maailman miljoonien muslimien huolenaiheena. Saudi-Arabian symbolista merkitystä islamille ja muslimeille ei voi yliarvioida. Kaksoisrooli toisaalta myös rajoittaa Saudi-Arabian poliittisia toimintamahdollisuuksia. Tämä kävi ilmeiseksi muun muassa Yhdysvaltojen kanssa tehdyn sotilaallisen yhteistyön ja sotilaallisten tukikohtien perustamisen yhteydessä. Vääräuskoisten päästäminen edes samalle maaperälle pyhien paikkojen kanssa koettiin loukkaavana monissa naapurimaissa.

3. Öljy-yhtiöt Yhdysvaltojen edusmiehinä

3.1. Saudi-Arabian erityisasema toisessa maailmansodassa

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteen alkuvuodet sijoittuivat ajanjaksolle, jonka seuraukset olivat maailmanpolitiikassa kauaskantoiset. Yhdysvallat oli toisen maailmansodan jälkimainingeissa nousemassa hegemonia-asemaan ja luomassa omaa maailmanjärjestystään, *Pax americanaa*. Ymmärrettävästi Yhdysvallat tarvitsi yhteistyökumppaneita eri puolilla maailmaa. Mutta miksi Saudi-Arabiasta kehittyi sellainen? Vasta valtioksi muodostunut Saudi-Arabia oli 1940-luvulla kaikkea muuta kuin alueellinen voimatekijä. Tosin se erosi muista silloin olemassa olleista Lähi-idän valtioista siinä, ettei se kuulunut selkeästi Ranskan tai Ison-Britannian valtapiiriin. Siirtomaavallasta vapautuneet arabimaat kuten Syyria, Irak tai Egypti saivat itsenäisyytensä vasta toisen maailmansodan jälkeen. Nimellisen itsenäistymisensä jälkeenkin ne pysyivät usein vielä entisen siirtomaaisännän holhouksessa, ainakin siihen asti kunnes kuningasvalta päättyi kussakin maassa vallankumoukseen. Ennen toista maailmansotaa saudiarabialaisetkin tukeutuivat pitkälti britteihin, molemminpuoliset sopimukset luonnehtivat nuoren valtion kehitystä. Silti Saudi-Arabia säilytti huomattavan riippumattomuuden länsimaista. Suhde Yhdysvaltoihin rajoittui aluksi lähes yksinomaan kauppakumppanuuteen.

Ensimmäinen selkeä osoitus Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisten suhteiden erityisluonteesta tuli toisen maailmansodan aikana. Presidentti Franklin D. Roosevelt vakuutti kongressin Saudi-Arabian merkityksestä Yhdysvalloille ja liitti Saudi-Arabian Yhdysvaltojen sota-apujärjestelmään²⁹ turvatakseen Abdul Azizin hallinnon jatkuvuuden. Toisen maailmasodan jälkeisinä vuosina erityisesti yhteinen pelko kommunismin leviämisestä Lähi-itään lähensi Yhdysvaltoja ja Saudi-Arabiaa. Myös öljyn merkitys energian lähteenä lisääntyi nopeasti toisen maailmansodan jälkeen niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Nopea taloudellinen ja teollinen kehitys lisäsivät jo itsessään energian tarvetta runsaasti, mutta samalla alkoi kiihtyvä siirtyminen kivihielestä öljyyn, minkä taustalla vaikutti myös heräävä huoli ympäristöstä.

²⁹ Vuonna 1941 käynnistetyn Lend-Lease -järjestelmän puitteissa Yhdysvallat tarjosi apua, ennen kaikkea sotilasmateriaalia, Isolle-Britannialle ja muille toisen maailmansodan liittolaisilleen.

Taloudellisten suhteiden turvaamiseen alkoi vähitellen liittyä poliittisia näkökulmia ja Saudi-Arabia alkoi etsiä tarvitsemaansa tukea Yhdysvalloista. Truman näki kaupalliset suhteet Saudi-Arabian kanssa Yhdysvaltojen edun kannalta tärkeiksi. Henkilökohtaisten suhteiden merkitystä ei voi myöskään unohtaa. Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhteita hoidettiin verrattain korkealla tasolla, usein hallitsijoiden välisellä suoralla kirjeenvaihdolla. Maailmanpoliittiset tekijät vahvistivat olennaisesti syntymässä olevaa sidettä, olennaisimpana näistä kylmän sodan alku ja siihen liittyvä kriisitunnelma. Kärjistyvä kiista Israelin olemassaolosta tuotti jatkuvasti ristiriitoja, mutta samalla korosti Lähi-idän merkitystä maailmanpolitiikassa.

3.2. Pax Britannicasta Pax Americanaan

Kylmän sodan vaikutus Yhdysvaltojen ja arabimaiden välisiin suhteisiin on ollut huomattava. Washingtonin jatkuva huoli kommunismin leviämisestä määritteli ja paikoin myös väärästi päättäjien suhtautumista arabimaailmaan. Kylmän sodan uhkakuvat olivat nousseet huippuunsa heti 1950-luvun alussa, kun vihollisuudet Saksassa, Iranissa ja Koreassa kärjistyivät. Länsi-Saksan liittyminen puolustusliitto Naton jäseneksi ja vastapuolelle perustettu Varsovan liitto vakiinnuttivat jakolinjan kylmän sodan osapuolten ja niiden liittolaisten välillä. Eisenhowerin hallinto pyrki, edeltäjänsä tavoin, vahvistamaan kommunisminvastaisia voimia varsinkin Neuvostoliiton ja kommunistisen Kiinan eteläisillä rajoilla. Kylmän sodan uhkakuvat jättivät varjoonsa monet alueelliset poliittiset kysymykset Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Monet alueelliset johtajat myös käyttivät hyväkseen Yhdysvaltojen kommunismikammoa oman politiikkansa edistämiseen. Länsimaiden kasvava riippuvuus arabien kontrolloimasta öljystä kahtia jakautuneessa maailmassa oli amerikkalaispoliitikoille yhä keskeisempi huolenaihe. Konkreettinen osoitus öljyn poliittisesta painoarvosta näkyy ulkoasiainhallinnon suhtautumisessa kansainvälisiin öljy-yhtiöihin. Öljy-yhtiöitä vastaan vuonna 1953 nostettua mittavaa kartellisyyttä heikennettiin olennaisesti kansalliseen turvallisuuteen vedoten. Presidentti Eisenhowerin näkemyksen mukaan kilpailusääntöjen rikkomisesta nostettujen syytteiden on oltava toissijaisia verrattuna kansallisen turvallisuuden ylläpitämiseen, mihin Lähi-idän öljyllä oli selvä yhteys.³⁰

Lähi-itä on modernin maailmanhistorian tunnetuimman erityissuhteen ydinaluetta. Yhdysvallat ja Iso-Britannia toimivat alueella pitkään yhteistyössä ja yhteisymmärryksessä.

³⁰ Venn, 1986, s. 113.

Verrattain järjestelmällinen ja rauhanomainen vallansiirto Isolta-Britannialta Yhdysvalloille on ilmeinen osoitus suhteen vahvuudesta. Yhteistyöstä huolimatta Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välisen suhteen suurimmat ongelmat koettiin nimenomaan Lähi-idässä. Alue oli perinteisesti kuulunut eurooppalaisten suurvaltojen Ranskan ja Ison-Britannian vaikutuspiiriin. Versailles'n rauhansopimuksessa ja San Remon rauhankonferenssissa kummankin maan asema Lähi-idässä vahvistettiin muodollisesti. Levantti (nykyinen Syyria ja Libanon) määrättiin Ranskan mandaatiksi; vasta perustettu Irakin valtio sekä Palestiinan alueen (mukaan luettuna nykyisen Jordanian alue) asetettiin Ison-Britannian mandaateiksi.³¹ Rauhanneuvotteluiden seurauksena Iso-Britannia sai lähestulkoon monopoliaseman Lähi-idän tunnettuihin ja olemassa oleviin öljyvaroihin maailmansotien väliseksi ajaksi. Jo entuudestaan britit kontrolloivat Iranissa toimivaa Anglo-Persian Oil Companya, mandaattijärjestelyiden myötä brittihallintaan siirtyi myös Irakissa toimiva Turkish Petroleum Company. Myös Yhdysvallat piti Lähi-itää ennen kaikkea Ison-Britannian vaikutuspiirinä ja se itse tyytyi lähinnä nuoremman yhtiökumppanin rooliin.³²

Isoon-Britanniaan verrattuna Yhdysvallat oli kuitenkin verrattain uusi tulokas Lähi-idässä. Isolla-Britannialla on ollut yhteyksiä Persialahdelle 1800-luvun alusta lähtien. Jatkuvissa taisteluissa merirosvoja vastaan Iso-Britannia oli solminut yhteistyösopimuksia Persianlahden rannikon sheikkien kanssa. Sopimusten mukaan Iso-Britannia otti vastuun rauhan ylläpitämisestä alueella. Näistä yhteistyösopimuksista kehittyi vähitellen niin kutsuttujen "sopimusvaltioiden" itsenäisyyden ja yhtenäisyyden takaavia sitoumuksia. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa vastaavanlaiset sopimukset solmittiin myös Bahrainin, Kuwaitin ja Qatarin kanssa. Yhdysvaltojen kiinnostus Lähi-itää kohtaan oli ollut varsin vähäistä toisen maailmansodan loppuun asti. Amerikkalaiset harjoittivat jonkin verran kaupankäyntiä alueella, ja lähetystyötoiminta oli ollut aktiivista jo 1800-luvun puolella. Useimmille amerikkalaisille Lähi-itä oli kuitenkin vieras ja outo alue, jonka kanssa Yhdysvalloilla oli varsin niukasti kontakteja. Toinen maailmasota merkitsi taitekohtaa Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian maailmanvaltojen välillä. Brittien johtama maailmanjärjestys päättyi ensimmäisen maailmansodan aikana, ja sitä seurasi intensiivinen kilpailu. Muutokselle ominaista oli Yhdysvaltojen 1920-luvulla ajama avointen ovien politiikka Itä-Aasiassa ja jossain määrin jo Lähi-idässäkin. Kun Yhdysvalloista tuli toisen maailmansodan myötä hallitseva poliittinen,

³¹ Karlsson, 1986, s. 27.

³² Kaufman, 1996, s. 2.

taloudellinen ja sotilaallinen valta, se alkoi vähitellen muokata maailmanjärjestystä omien standardiensa mukaan.³³

Vielä 1950-luvun alkaessa Isolla-Britannialla oli johtoasema Lähi-idässä. Vaikka Yhdysvaltojen taloudellinen ja poliittinen sananvalta alueen asioihin oli lisääntynyt huomattavasti, sen ei ollut mahdollista sanella alueen politiikkaa. Yhdysvallat lisäsi koko ajan taloudellista ja poliittista vaikutusvaltaansa Lähi-idässä, mutta vaikutusvallalla ei ollut ratkaisevaa merkitystä ilman sotilaallista taustatukea, johon Yhdysvallat ei ollut valmis ennen vuotta 1956. Siihen asti Yhdysvaltojen resepti Lähi-idässä oli perustunut avustuksiin ja investointeihin, joiden se toivoi tuovan vakautta ja peittoavan mahdollisesti uhkaavan kommunismin houkutuksen. Lähi-idän puolustus olikin pitkälti Ison-Britannian vastuulla niin kauan kun sen voimavarat siihen riittivät.³⁴

Brittiläisen imperiumin läsnäolo näkyi pisimpään nimenomaan Lähi-idässä. Taloudellisen ja sotilaallisen mahtinsa heikkenemisestä huolimatta Isolla-Britannialla ei ollut vielä mitään aikomusta vetäytyä Lähi-idästä. Öljyvarat Iranissa ja Irakissa; tukikohdat Sudanissa, Irakissa, Bahrainissa, Adenissa ja Jordaniassa sekä Suezin kanavan hallinta takasivat Isolle-Britannialle vahvan aseman alueella. Vaikka Yhdysvallat alkoi kiinnostua Lähi-idästä jo toisen maailmansodan jälkeen, varsinainen vallanvaihdos alueella voidaan ajoittaa pikemminkin Suezin sodan kuin toisen maailmansodan päättymiseen. Vuoteen 1956 asti Yhdysvallat selvästi rohkaisi Isoa-Britanniaa toteuttamaan varsin itsenäistä politiikkaa ja piti itse matalampaa profiilia. Vasta Eisenhowerin presidenttikaudella Yhdysvallat alkoi järjestelmällisesti luoda omaa Lähi-idän-politiikkaa. Kun John Foster Dulles lähti toukokuussa 1953 Lähi-idän kierrokselle selvittämään alueen todellista tilannetta, hänestä tuli ensimmäinen Yhdysvaltojen ulkoministeri, joka edes vieraili alueen maissa.³⁵

3.3. Suurinvestoinneista suuret riskit

Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisen suhteen tarkastelu on hyvä aloittaa öljystä, koska öljy-yhtiöt loivat ensimmäiset kontaktit maiden välille. Saudi-Arabian tie öljymahdiksi alkoi 28.5.1933, jolloin Abdul Aziz ja Standard Oil of California (Socal) allekirjoittivat sopimuksen, joka antoi Socalille yksinoikeuden porata öljyä Teksasin osavaltiota

³³ Karlsson, 1986, s. 3.

³⁴ Dobson, 1995, s. 114–115.

³⁵ Foreign travels of Secretaries of State; Oikarinen, 1999, s. 68; Dobson, 1995, s. 109.

suuremmalta alueelta. Vastineeksi Saudi-Arabia saisi pienehkön käteismaksun sekä rojalteina tulevasta tuotannosta 4 shillinkiä tonnilta.³⁶ Socal tarjosi kuninkaalle parempia sopimusehtoja kuin mitä tämä olisi voinut odottaa British Petroleumilta, jolla oli silloin runsaasti öljyä Irakissa ja Iranissa. Abdul Aziz valitsi amerikkalaisyhtiön osittain myös strategisista lähtökohdista. Iso-Britannia oli paitsi Saudien suvun tärkeimpien vihollisten, Irakin ja Transjordanian hashemiittihallintojen päätukija, myös Persianlahden ja Etelä-Arabian pienempien valtioiden suojelija. Lisäksi britit hallitsivat suorasti Adenissa. Jemeniä lukuun ottamatta Saudi-Arabia oli siis 1930-luvulla Ison-Britannian vaikutusvallan ympäröimä. Vaikka Abdul Aziz ylläpiti ystävällisiä suhteita Isoon-Britanniaan, hän tavoitteli myös Yhdysvaltojen tukea brittien vaikutusvallan tasapainottamiseksi.

Socalin kanssa tehty sopimus näytti turvaavan Abdul Azizin lyhyen ja pitkän ajan rahoitustarpeet. Koska öljyn olemassaolosta ei ollut sopimuksen tekoaikana mitään varmuutta, sopimusta voidaan pitää merkittävänä Saudi-Arabialle. Ajan mittaan sopimus osoittautui hyvin edulliseksi Socalille, kun öljyn hinta nousi nopeasti. Muu maailma tuskin huomasikaan tehtyä sopimusta, koska oikeastaan kukaan – mukaan lukien muiden öljy-yhtiöiden asiantuntijat ja ilmeisesti jopa kuningas Abdul Aziz itse – ei uskonut, että nuoresta kuningaskunnasta löytyisi öljyä mitenkään merkittävästi. Vuotta aiemmin perustettua Saudi-Arabiaa pidettiin syrjäisenä ja merkityksettömänä valtiona. Yhdysvalloilla ei ollut Saudi-Arabiassa edes konsulia – diplomaattisesta edustuksesta puhumattakaan. Kun diplomaattisuhteet solmittiin 1939, Yhdysvaltojen Egyptin-suurlähettiläs akkreditoitiin myös Saudi-Arabiaan. Vain kourallinen Socalin geologeja oli vakuuttunut, että maassa oli öljyä. Kolmen vuoden kuluttua etsintä alkoi tuottaa tulosta, useiden pettymysten jälkeen. Maaliskuussa 1938 löytyivät ensimmäiset mittavat lähteet ja ulkomaisten öljy-yhtiöiden kiinnostus Saudi-Arabian öljyä kohtaan kasvoi kohisten. Vuonna 1940 Socalin tuotanto Saudi-Arabiassa nousi parhaillaan 20 000 barreliin päivässä. Toinen maailmansota kuitenkin pysäytti kehityksen.³⁷

Vuonna 1936 Socal oli ottanut The Texas Companyn kumppanikseen saadakseen Saudi-Arabian öljylle laajemmat markkinat. Tuotantovastuu annettiin yhteiselle tytäryhtiölle – josta sittemmin tuli Arabian American Oil Company, Aramco. Vuoteen 1941 mennessä porakaivot olivat alkaneet antaa viitteitä öljyvarantojen todellisista mittasuhteista, mutta Yhdysvaltojen

³⁶ Anderson, 1981, s. 25.

³⁷ Yergin, 1993, s. 299–301.

hallituksen tasolla kiinnostus oli varsin vähäistä. Ulkomaiselle öljylle ei nähty tarvetta. Vuosien ajan Yhdysvallat oli ollut raakaöljyn nettoviejä ja 1940-luvulla se tuntui olevan asioiden luonnollinen järjestys. Ajatus ulkomaisen öljyn tuonnista oli vieras ja epärelevantti.³⁸

Toisen maailmansodan myötä amerikkalaispoliitikot joutuivat kohtaamaan vahvoja ennusmerkkejä tilanteen muuttumisesta. Yhtäkkiä alettiin pelätä, että Yhdysvalloista tulisikin sodan jälkeen öljyn nettotuojia. Hälyttävä havainto johti pyrkimyksiin taata jatkuva Yhdysvaltojen pääsy Saudi-Arabian öljymarkkinoille. Saudien öljyvarat oli saatava pian tuotantoon, jotta varmistettaisiin öljylähteiden säilyminen länsimaiden käsissä. Vuoteen 1946 mennessä Socal ja Texaco olivat todenneet, ettei niillä ollut riittävästi pääomaa eikä markkinoita jotta ne voisivat kehittää toimilupaansa niin nopeasti kuin Abdul Aziz halusi tapahtuvan, joten ne myivät vähemmistöosuudet Aramcosta Standard Oil of New Jerseylle ja Socony-Vacuumille. Siten Aramcosta tuli laajamittainen amerikkalainen öljy-yhtiö, jossa oli mukana alan keskeiset suuryritykset. Saudi-Arabia oli toisen maailmansodan jälkeisessä Lähi-idässä ensimmäinen maa, jossa amerikkalaisyhtiöt alkoivat tavoitella uusia öljylähteitä. Amerikkalaiset öljy-yhtiöt alkoivat lisätä toimintojaan Saudi-Arabiassa jo toisen maailmansodan viimeisinä vuosina. Silloin Yhdysvaltojen hallitus ja Aramco sopivat, että yhtiö ottaisi täyden vastuun öljykenttien kehittämisestä ja saisi tehtävässään hallituksen täyden tuen.³⁹

1940-luvun loppupuolella kylmän sodan ilmapiiri vaikutti jo vahvasti Yhdysvalloissa. Ulkoministeriö yhdessä Kansallisen turvallisuuden neuvoston (NSC) kanssa piti Saudi-Arabian taloudellista hyvinvointia kriittisenä linkkinä Neuvostoliiton ympärille rakennetussa puolustuskehässä, jonka oli määrä turvata länsimaiden elinvoimaisuus. Saudi-Arabian öljyntuotannon kehittämisen ympärille muodostui eräänlainen taloudellis-poliittinen koalitio, johon kuului Abdul Azizin lisäksi useita Yhdysvaltojen hallintoyksiköitä sekä amerikkalaisia öljy-yhtiöitä. Yhteistyön ensimmäisenä tuloksena voidaan pitää alun perin vuonna 1933 laaditun toimilupasopimuksen muokkaamista uudelleen joulukuussa 1950, niin, että se takasi voittojen jaon tasan (50–50) Aramcon ja Saudi-Arabian hallinnon välillä.⁴⁰ Alun perin Venezuelaa varten kehitetty tulojärjestely otettiin Lähi-idän öljyntuottajamaista käyttöön

³⁸ Yergin, 1993, s. 410–416.

³⁹ Bryson, 1977, s. 150.

⁴⁰ Stocking, 1971, s. 147.

ensimmäisenä Saudi-Arabiassa. Järjestelyn toivottiin rauhoittavan öljyntuottajamaissa vähitellen kiristyvää nationalistista ilmapiiriä.⁴¹

Tillmanin näkemyksen mukaan saudiarabialaisten mieltymys amerikkalaisia kohtaan sai alkunsa heti 1930-luvulta, jolloin amerikkalaiset saapuivat maahan isoina joukkoina kehittämään käyttöön kuningaskunnan öljyvaroja. Aikakauden tutkijat olivat arvioineet, että kuningas Abdul Aziz koki amerikkalaiset välittömiksi ja helposti lähestyttäviksi, mikä muistutti beduiinivaltioille ominaista mutkattomuutta. Arabian niemimaalla kansalaisten on perinteisesti ollut helppo lähestyä johtajiaan.⁴² Kontrasti brittiläisen imperiumin prameuden ja ylemmydentunnon kanssa oli tervetullut. Myös öljy-yhtiöiden työntekijöiden tekninen pätevyys ja Yhdysvaltojen siirtomaahistorian puuttuminen vaikuttivat myönteisesti. Hyvät suhteet Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välillä johtuivat varmasti osaltaan myös Saudi-Arabian ja Aramcon toimivista suhteista. Saudi-Arabia on säästynyt kansallistamiskiistoilta jotka muun muassa Irakissa ja Iranissa ovat tehneet paljon hallaa brittiläisten öljy-yhtiöiden maineelle.

Vuonna 1950 Aramcon tuotanto kasvoi miljoonaan barreliin päivässä, ja Saudi-Arabiasta tuli maailman neljänneksi suurin öljyntuottaja heti Yhdysvaltojen, Neuvostoliiton ja Venezuelan jälkeen. Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloista oli tullut määräävä tekijä Lähi-idän öljyvarojen kehittämisessä. Vuonna 1936 Yhdysvaltojen öljyintressit kattoivat vain 12 prosenttia alueella tuotetusta öljystä. Vuoteen 1956 mennessä luku oli kohonnut 60 prosenttiin. Siitä kymmenen vuotta myöhemmin Yhdysvaltojen investoinnit Lähi-idän öljyyn olivat nousseet 4,35 miljardiin dollariin.⁴³ Samassa suhteessa investointien kanssa kasvoivat myös riskit. Vaikka öljy-yhtiöt olivat yksityisiä yrityksiä, ne pelkäsivät arabimaissa itävän amerikkalaisvastaisen politiikan johtavan omistustensa menestykseen.

3.4. Energiapolitiikka osana Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa

Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa ei voi täysin erottaa sisäpoliittisista kysymyksistä. Saudi-Arabiaan kohdistuva politiikka oli selkeästi kytköksissä ainakin turvallisuuskysymyksiin ja talous- ja energiapolitiittisiin kysymyksiin. Kotimainen öljypoliittikka ja ulkopoliittikka ovat olleet monessa suhteessa jopa ristiriidassa keskenään. Sisäpoliittiseen päätöksentekoon

⁴¹ Oikarinen 1999, s. 53.

⁴² Tillman, 1982, s. 79.

⁴³ Bryson, 1977, s. 150.

pyrkivät vaikuttamaan monet keskenään kilpailevat intressiryhmät. Varsinkin presidentin ja tämän neuvonantajien tekemissä ratkaisuissa sisäpoliittiset yksityiskohdat alistettiin kokonaisvaltaiselle kansallisen turvallisuuden näkemykselle. Se taas ohjasi ulkopoliittista päätöksentekoa, mihin myös sisäpolitiikka joutui siten sopeutumaan.

Saudi-Arabian öljyteollisuus tarjoaa hyvän taustan erityissuhteen tutkimukselle, koska – poiketen muista Lähi-idän öljyntuottajavaltioista – maan öljyntuotanto on ollut vuosikymmenet lähes yksinomaan amerikkalaisten öljy-yhtiöiden käsissä. Useimmissa muissa öljyntuottajamaissa amerikkalaiset ja brittiläiset öljy-yhtiöt muodostivat yhdessä pienempien eurooppalaisten, lähinnä ranskalaisten ja italialaisten, öljy-yhtiöiden kanssa konsortioita. Saudi-Arabian poikkeavalle asiointilalle, amerikkalaisten öljy-yhtiöiden monopoliasemalle, on monia syitä, muun muassa saudiarabialaisten epäluulo Ison-Britannian koloniaalista taustaa kohtaan.

Kun ensimmäinen toimilupasopimus solmittiin, amerikkalaiset öljy-yhtiöt vaikuttivat Abdul Azizin silmissä valtionhallinnosta riippumattomilta. Sitä paitsi Yhdysvallat oli niin kaukana, että voitiin perustellusti uskoa, että maan johto ei olisi kovin kiinnostunut sekaantumaan vasta itsenäistyneen kuningaskunnan sisäisiin asioihin. Brittiyhtiöt puolestaan olivat tuolloin kiinnostuneempia Iranin ja Irakin öljyvaroista ja kuten jo edellä todettiin, mandaattinsa ansiosta Isolla-Britannialla oli lähes monopoli Lähi-idässä jo toimivissa öljy-yhtiöissä eikä sillä ollut tarvetta uusien hankkeiden aloittamiseen. Siinä vaiheessa kun Saudi-Arabian öljyvarojen poikkeuksellisesta laajuudesta alkoi näkyä merkkejä, amerikkalaisyhtiöt pyrkivät lähes mustasukkaisesti estämään brittien tulon Saudi-Arabian öljymarkkinoille. Kuten oheisesta taulukosta käy ilmi, Saudi-Arabian raakaöljyn tuotantomäärät alkoivat kasvaa heti toisen maailmansodan jälkeen. 1950-luvulle tultaessa tuotantomäärät olivat lähes kymmenkertaistuneet siitä, mitä ne olivat sodan päättyessä.

Taulukko 1. Raakaöljyn tuotanto Saudi-Arabiassa 1937–1972
(tuhansia tonneja vuodessa)⁴⁴

<u>vuosi</u>	<u>määrä</u>
1937	10
1940	700
1945	2870
1950	26650
1955	47535
1960	62070
1965	101035
1970	188410
1972	299870

Lähde: Venn, 1986, s. 171–172

Britit puolestaan pitivät Iranin öljyteollisuutta lähes yksinomaisuutenaan, ja pyrkivät estämään amerikkalaisyhtiöiden tulon Iraniin. Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välisen kilpailun jäädytti öljy-yhtiöiden kesken solmittu sopimus aluejaosta. Red Line agreement -nimellä tunnettu sopimus vakiinnutti aluejaon useiksi vuosiksi yhdessä Yhdysvaltojen trustilainsäädännön asettamien rajojen kanssa.⁴⁵

Yhdysvaltojen öljyomavaraisuus oli pitkään vahva ja kotimaista tuotantoa tukemaan oli rakennettu hintoja ja tuontikiintiöitä säätelevä järjestelmä. Ulkomainen tuonti kuitenkin lisääntyi jatkuvasti. Erityisesti Lähi-idästä tuotu halpa öljy alettiin nähdä kotimaan tuotantoa uhkaavana. 1950-luvun jälkipuoliskolla sai alkunsa laajamuotoinen hanke yhtenäisen energiapolitiikan luomiseksi. Ristiriitaisten intressien ja jokseenkin selkiytymättömien tavoitteiden takia prosessi venyi kuitenkin vuosikymmenten mittaiseksi. Vaikka lukuisia aloitteita ja joitain lakejakin syntyi, yksiselitteinen 'Yhdysvaltojen energiapolitiikka' on antanut odottaa itseään. 1960-luvun taitteessa Yhdysvaltojen asettamat tuontirajoitukset aiheuttivat vilkasta keskustelua koko öljymaailmassa. Joidenkin näkemysten mukaan rajoitukset merkitsivät myös alkusysäystä Opecin perustamiselle – suuret Yhdysvaltojen markkinat suljettiin samaan aikaan, kun kansainvälisillä öljymarkkinoilla oli runsaasti ylitarjontaa. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta kansainväliset öljy-yhtiöt joutuivat

⁴⁴ Raakaöljyä koskevien tilastojen vertaileminen on ongelmallista, koska öljyteollisuus käyttää yleisesti useita erilaisia mittayksiköitä. Tilavuusmitoista yleisin on barreli, painomitoista tonni. Niiden välillä ei voida tehdä yksiselitteisiä muutoksia, koska barrelin ja tonnin suhde riippuu muun muassa raakaöljyn tuotantokentästä. Seuraavia suhdelukuja voidaan pitää karkeina peukalosääntöinä: Tonneista vuodessa saadaan barreleita päivässä jakamalla 50:llä ja barreleista päivässä saadaan tonneja vuodessa kertomalla 7,5:lla.

⁴⁵ Stocking, 1970, s. 57.

laskemaan öljyntuottajamaille raakaöljystä maksamia hintoja. Hintojen lasku saattoi olla viimeinen pisara öljyntuottajamaille, jotka olivat tyytymättömiä siihen, ettei niillä ollut sanavaltaa hinnoista tai tuotantomäärästä päätettäessä. Tyytymättömyys kulminoitui öljyntuottajamaiden järjestymiseen.⁴⁶

Öljyn taloudellisen ja poliittisen merkityksen lisääntyä sen rooli kasvoi huomattavasti myös Yhdysvaltojen Lähi-idän suhteissa. Useat Persianlahden valtiot olivat varsin nuoria, ja niiden rooli maailmanpolitiikassa ja taloudessa koettiin vähäiseksi. Mahtavat öljyvarat nostivat näiden maiden painoarvoa huomattavasti. Toisen maailmansodan jälkeinen Lähi-itä on ollut poliittisesti paikoin varsin epävakaa. Alueen valtioiden rooli lännen ja idän välissä oli jokseenkin epäselvä, eräänlainen jakolinja muodostui Yhdysvaltojen tukeman Israelin ja Neuvostoliiton varustelemien radikaalien arabivaltioiden välille. Yhdysvallat kuitenkin varoi valitsemasta selvästi puoliaan arabimaiden välisissä kiistoissa. Öljyn – ja energian laajemminkin – rooli Yhdysvaltojen politiikassa liittyy kiinteästi kansallisen turvallisuuden käsitteeseen. Kun öljystä tuli keskeinen energianlähde, myös sen saatavuuden turvaaminen muuttui tärkeäksi turvallisuuskysymykseksi. Asevoimien tai siviiliyhteiskunnan energian tarve ei saanut olla liiaksi riippuvainen ulkomaisesta tuonnista, etenkin tuonnista niinkin epävakaaalta alueelta kuin Lähi-itä.

Yhdysvaltojen ulkopoliittikan perusideoina olivat pitkään kommunismin vastustaminen ja kansallisen turvallisuuden käsite. Niin kutsutun kansallisen turvallisuuden valtion (National Security State) organisointi voidaan jäljittää 1.7.1947 annettuun National Security Actiin. Yhdysvallat alkoi kylmän sodan ilmapiirissä valmistautua ja organisoitua vastakkainasettelun ja jopa sodan varalle. 1947 perustettiin myös keskeiset turvallisuudesta vastaavat elimet Kansallisen turvallisuuden neuvosto NSC, keskustiedustelupalvelu CIA ja puolustusministeriö. Kansallisen turvallisuuden neuvostosta tuli järjestelmän keskus. Sen tehtävänä oli neuvoa presidenttiä sisä- ja ulkopoliittisten sekä sotilaallisten tehtävien yhdistämisessä ja tehokkaammassa yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa.⁴⁷

Valtionhallinnon ja yksityisten talouden toimijoiden muodostama turvallisuusyhteisö näkyi erityisen selvästi öljyn kohdalla. Yhdysvaltojen hallinnon ja öljy-yhtiöiden välistä suhdetta voitaneen luonnehtia symbioottiseksi. Läheinen suhde piti sisällään niin poliittisen,

⁴⁶ Vietor, 1984, s. 106–115.

⁴⁷ Kemp, 1999, s. 167-172; Karlsson, 1986, s. 7.

sotilaallisen kuin diplomaattisen tuen. Kansallisen turvallisuuden käsitettä ei ollut määritetty asetuksessa eksplisiittisesti, joten se oli käytännössä sovellettavissa kaikkiin mahdollisiin tilanteisiin. Viittauksia kansalliseen turvallisuuteen saatettiin käyttää uskottavuuden lisäämiseksi melko epäsuosittuihin hankkeisiin. Esimerkkinä tällaisesta toimenpiteestä voidaan pitää öljyntuontiikiintiöiden toimeenpanemista vuonna 1959.⁴⁸

4. Yhdysvalloille vastuuasema Lähi-idässä

4.1. Arabien jako maltillisiin ja radikaaleihin

Historioitsijat ovat yleisesti arvioineet kylmän sodan alkaneen, kun Neuvostoliitto esti vapaiden vaalien järjestämisen toisen maailmansodan jälkeisessä Keski- ja Itä-Euroopassa. Kylmän sodan ensimmäinen varsinainen kriisi sijoittuu kuitenkin Lähi-idän alueelle. Jo varhain, vuonna 1946, Yhdysvallat ja Iso-Britannia joutuivat käyttämään voimakasta diplomaattista painostusta ennen kuin Neuvostoliitto suostui vetämään joukkonsa pois Azerbaidžanin maakunnasta pohjoisessa Iranissa. Neuvostoliiton Turkkiin kohdistama painostus, ja Kreikassa puhjennut sisällissota on nähty suoraan syiksi niin kutsutulle Trumanin opille. Tarjoamansa sotilaallisen ja taloudellisen avun lisäksi Yhdysvallat sitoutui Trumanin opin nimissä vastustamaan kommunismin leviämistä kaikkialla maailmassa.⁴⁹

Iran, Turkki ja Kreikka eivät ole arabimaita, eivätkä kuulu varsinaisesti Lähi-itään. Neuvostoliiton toimet näiden niin sanotun pohjoisen rintaman valtioiden suuntaan kuitenkin kohdistivat Washingtonin huomion Lähi-itään uudella tavalla. Ne muistuttivat niin Lähi-idän geopolittisesta merkityksestä kuin sen öljyvarojen tärkeydestä. Amerikkalaispoliitikot huolestuivat yhä enemmän, että alueen taloudellinen ahdinko tekee Lähi-idästä otollisen itämisalustan kommunistiselle vaikutusvallalle.⁵⁰ Uhkaavana kummitteli myös ajatus Lähi-idän öljyvarojen joutumisesta kommunistiblokin haltuun.

⁴⁸ Karlsson, 1986, s. 5, 7, 255.

⁴⁹ The Truman Doctrine, 12.3.1947, Documents of American History.

⁵⁰ Kaufman, 1996, s. 3.

Perustavanlaatuisia poliittisia muutoksia tapahtui sekä maailmanlaajuisesti, että alueellisesti pian ensimmäisen arabien ja Israelin vuonna 1948 käymän sodan jälkeen. Sotilasliitto Naton perustaminen vuonna 1949 ja Korean sodan puhkeaminen kesäkuussa 1950 merkitsivät kylmän sodan militarisoitumista ja kansainvälistymistä. Lähinnä Eurooppaan keskittynyt patoamispolitiikka sai maailmanlaajuisia ulottuvuuksia, ja Yhdysvaltoihin kehittyi eräänlainen kriisin ilmapiiri. Pelättiin, että länsi oli häviämässä taistelun kommunistista uhkaa vastaan. Kollektiivisesta turvallisuudesta tuli kommunismin laajenemisen ehkäisemisen ehto. Siihen mennessä, kun Truman jätti presidentin tehtävät tammikuussa 1953, Lähi-itä oli selvästi ottanut pysyvän paikan Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa.⁵¹

Arabinationalismi vahvistui merkittävästi sen jälkeen, kun Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous 1947 hyväksyi suunnitelman Palestiinan jakamisesta lähes yksimielisesti – arabien vastustuksesta huolimatta. Toisen maailmansodan loppuvuosina kehittynyt pyrkimys kohti arabien yhtenäisyyttä sai muodollisen vahvistuksen vuonna 1945 allekirjoitetusta Arabiliiton perustamissopimuksesta. Irakin, Syyrian, Libanonin, Transjordanian, Saudi-Arabian ja Egyptin solmima sopimus sai myös Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian tuen. Arabiliitosta kanavoitui ennen kaikkea arabien yhteinen väylä Israelin perustamisen ja olemassaolon vastustamiseen. Öljyllä oli tärkeä rooli arabinationalismin kehityksessä. Tapaamiset ja kontaktit arabimaiden öljyasian tuntijoiden välillä olivat lisääntyneet 1950-luvun alkupuolelta lähtien. Pääteemana niissä olivat taloudellisen sodankäynnin keinot Israelia vastaan.⁵²

Vaikka käsitys arabikansasta, jolla on yhteinen kieli, kulttuuriperintö ja arvomaailma, voidaan jäljittää ainakin ensimmäisen maailmasodan aikana osmannivaltaa vastaan syntyneeseen kapinaliikkeeseen, arabimaiden välisiä suhteita luonnehti pikemmin hajaannus kuin yhtenäisyys. Ilmeisin jakolinja oli syntynyt Isoa-Britanniaa tukevien Irakin ja Transjordanian hashemiittihallitsijoiden sekä Saudi-Arabian wahhabilaisen kuninkaan Abdul Azizin ympärille keskittyneiden hashemiittien vastustajien välille. Vihollisuuksien juuret juonsivat pitkälti Abdul Azizin valloituksista. Hän ajoi alueen hallinnasta kilpailleen hashemiittisuvun pois Arabian niemimaalta 1924.⁵³

⁵¹ Kaufman, 1996, s. 15.

⁵² Bryson, 1977, s. 130; Yergin, 1997, s. 509.

⁵³ Kaufman, 1996, s. 7.

Katkeraa kilpailua käytiin myös Irakin ja Egyptin välillä. Irak oli pyrkinyt vuodesta 1943 hashemiittien konfederaation perustamiseen yhdessä Syyrian, Libanonin, Palestiinan ja Transjordanian kanssa. Egypti puolestaan tavoitteli johtoasemaa arabien yhtenäisyyttä ajavassa liikkeessä ja oli omaksunut johtoaseman perusteilla olevassa Arabiliitossa. Transjordanian kuningas Abdullahin suunnitelmissa siinteli "Suur-Syyria", joka yhdistäisi Syyrian, Libanonin, Palestiinan alueet. Mandaattijärjestelmä korosti osaltaan alueellisia eroavaisuuksia ja loi erillisiä poliittisia kokonaisuuksia.

4.2. Päämääränä status quo

Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa on ollut toisesta maailmansodasta lähtien kaksi pysyvää strategista päämäärää. Ensisijaisesti Euroopan energiatarpeiden vuoksi Saudi-Arabian ja sen pienempien, mutta öljyvaroiltaan merkittävien naapurimaiden pitäminen Yhdysvaltojen turvavarjon alla koettiin välttämättömäksi. Myöhemmin tavoitetta korosti myös kansallisen turvallisuuden takaaminen. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuuden käsite ulotettiin myös sen Nato-kumppaneiden ja eurooppalaisten liittolaisten puolustuskyvyn varmistamiseen. Yhdysvallat itse oli pitkään, käytännössä 1970-luvulle saakka, energian suhteen omavarainen. Toisena keskeisenä päämääränä oli estää Neuvostoliittoa laajentamasta vaikutusvaltaansa Lähi-idässä.⁵⁴ Seth P. Tillman nostaa näiden strategisten kysymysten rinnalle myös aatteelliset näkökohdat. Raakaöljyn luotettavan saatavuuden ohella oli turvattava Israelin valtion säilyminen ja sen asema. Tärkeänä pidettiin myös tiettyjen idealististen periaatteiden noudattamista, joita olivat pyrkimys kansainvälisten kiistojen rauhanomaiseen selvittämiseen ja oikeus itsemääräämisoikeuteen.⁵⁵ Yhdysvalloille tärkeä aatteellinen lähtökohta on ollut myös pyrkimys demokratian levittämiseen. Demokratian ja modernisaation painotus näkyi hyvin Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa 1960-luvulla, kun Yhdysvallat tuki progressiivisiksi mieltämiään arabinationalisteja. Demokratian ja turvallisuuden näkökohtia voidaan yleisesti pitää toisiaan tukevinä päämäärinä. Sen sijaan Tillmanin mainitsemaa Israelin tukemista, on ajoittain ollut vaikea yhdistää käytännössä energiaturvallisuuden ylläpitämisen kanssa.

Vaikka kommunismin vastustaminen oli Yhdysvaltojen 1950-luvun politiikan läpäisevä teema, Persianlahden öljyn turvaaminen näyttäytyy kommunismin vastustamistakin

⁵⁴ Kansallisen turvallisuuden neuvoston raportti Yhdysvaltojen Lähi-idän pitkän ajan politiikasta, 24.1.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 17–32; Mufti, 1996, s. 167–186.

⁵⁵ Tillman, 1982, s. 50–51.

tärkeämpänä. Öljyintressit rajoittivat siten Yhdysvaltojen toimintavapautta, koska ne estivät turvautumisen Irakin ja Syyrian hashemiitteihin kommunismin vastaisessa kamppailussa. Jopa ulkoministeri John Foster Dulles, jota Malik Mufti luonnehti vainoharhaiseksi lähes kaikkialla Lähi-idässä havaitsemansa kommunismin uhkakuvan suhteen, suhtautui kielteisesti hashemiittien valtapyrkimyksiin, koska niiden pelättiin vaarantavan Yhdysvaltojen etuja Arabian niemimaalla. Dullesin mukaan Yhdysvallat ei periaatteessa vastustanut arabien yhtenäisyyspyrkimyksiä, mutta "ulkoministeriö halusi olla hyvin varovainen, jotta Yhdysvallat ei päätyisi yhdistämään arabimaita itseään ja länttä vastaan".⁵⁶ Arabian niemimaalla koettu uhka kiristi myös Saudi-Arabian ja hashemiittijohtoisten kuningaskuntien päätökijän Ison-Britannian suhteita.

Yhdysvaltojen strategiset intressit olivat ajoittain ristiriidassa myös keskenään. Ristiriidat näkyivät erityisesti Eisenhowerin hallinnon suhtautumisessa vuonna 1952 Egyptissä valtaan nousseeseen Gamal Abdul Nasseriin, josta tuli Lähi-idän voimahahmo lähes viideksitoista vuodeksi. Kesäkuussa 1952 alkanut sotilasvallankumous pakotti kuningas Farukin luopumaan vallasta. Taustalla oli muun muassa huono menestys arabien ja Israelin välisessä sodassa sekä Farukin elosteleva elämäntapa. Vallankumouksen nimellinen johtaja oli suosittu kenraali Muhammed Naguib, mutta sen todellinen johtaja eversti Nasser, joka korvasi vuoden sisällä Naguibin pääministerinä ja julistautui Egyptin presidentiksi 1954. Yhdysvallat pyrki parantamaan suhteita Nasserin johdolla voimistuvaan arabinationalistiseen liikkeeseen sekä progressiivisiksi miellettyihin arabeihin. Nasserin toiminta vaikutti niin voimakkaasti Lähi-idän poliittiseen tilanteeseen, ettei häntä voi tässä työssä tyystin ohittaa. Myös Saudi-Arabiassa Nasseria pidettiin aluksi tervetulleena vastapainona hashemiiteille, mutta viimeistään 1950-luvun lopulla Nasserin pyrkimyksistä aluelaajennuksiin ja hänen edustamastaan radikaalista arabinationalismista kehkeytyi konservatiivisen saudimonarkian suurin uhkatekijä.⁵⁷

Israelin isku Gazaan helmikuussa 1955 kärjisti alueelliset ongelmat. Hyökkäys oli vastaisku Nasserin ekspansionistisille pyrkimyksille. Isku myös sotki Yhdysvaltojen yritykset keskittää arabien huomio Neuvostoliiton uhkaan, palautti arabien ja Israelin välisen konfliktin etualalle ja käynnisti asevarustelun pakottaen Yhdysvallat valitsemaan puolensa Lähi-idässä.⁵⁸ Kun

⁵⁶ Lainausta Mufti, 1996, s. 172 mukaan.

⁵⁷ Safran, 1985, s. 77–82; Kaufman, 1996, s. 14.

⁵⁸ Sähke, Yhdysvaltojen Jordanian-suurlähetystö ulkoministeriölle, 5.1.1956, FRUS 1955–1957, XIII, s. 12–15.

Yhdysvallat jatkoi Israelin voimakasta tukemista, Washingtonin ja Kairon välille muodostui poliittinen kiulu, joka syveni Yhdysvaltojen kieltäytyttyä toimittamasta Egyptille Nasserin pyytämiä aseita. Pian Nasser kääntyi asehankinnoissaan Neuvostoliiton suuntaan. Egyptin suhteet länsimaihin kiristyivät entisestään Assuanin padon rahoitusongelmien myötä.⁵⁹

Eisenhowerin hallinnon toiminta Nasserin vastustamiseksi sai runsaasti julkisuutta myös amerikkalaislehdissä. Joissain kirjoituksissa maalailtiin jo kauhukuvia Nasserin luomasta "arabien supervaltiosta". Pelkoja vahvisti lisääntynyt yhteistyö Saudi-Arabian ja Egyptin välillä. Saudien taloudellinen vahvuus ja Nasserin propagandakoneisto voisivat yhdessä johtaa tuhoisiin seurauksiin länsimaiden asemalle Lähi-idän alueella. Kun Egypti, Saudi-Arabia ja Jemen solmivat viiden vuoden sotilasliittosopimuksen 21.4.1956 pelot näyttivät aiheellisilta. Apulaisulkoministeri Loy Hendersonin arvion mukaan Lähi-idässä oli vastassa "kolmoisuhka: Saudi-Arabian rahat, Egyptin propaganda ja kommunistinen organisaatio"⁶⁰. Saudi-Arabian ja Egyptin yhteistyö oli seurausta Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian organisoimasta Bagdadin sopimuksesta. Sopimuksen pohjana ollut Pakistanin ja Turkin yhteistyösopimus allekirjoitettiin huhtikuussa 1954. Se aiheutti vastustusta erityisesti Egyptissä, jossa järjestelmän koettiin uhkaavan arabisolidarisuutta. Kun Irakin pääministeri Said Nuri allekirjoitti Bagdadin sopimuksen Turkin kanssa helmikuussa 1955, Irakin hashemiitteihin kielteisesti suhtautuva Saudi-Arabia reagoi lähes välittömästi kääntymällä Egyptin puoleen.⁶¹ Thomas A. Bryson arvioi Bagdadin sopimuksen merkinneen vallankumousta Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Suezin kanavavyöhykkeen tukikohtiin perustuvan puolustusmallin sijaan ulkoministeri Dulles oli luonut niin kutsuttujen Pohjoisen rintaman maiden tarpeisiin perustuvan turvajärjestelmän, joka eristi Egyptin Isosta-Britanniasta sekä muista arabimaista. Useimmat arabimaat suhtautuvat Bagdadin sopimukseen epäluuloisesti, sillä se herätti vanhat epäluulot länsimaiden dominoinnista, ja suuri osa arabimaista kääntyi Irakin Nurin kanssa arabimaailman johtajuudesta kilpailleen Nasserin Egyptin puoleen. Bryson näkee Bagdadin sopimuksen aiheuttaneen lopulta ketjureaktion, joka, ironista sinänsä toi Neuvostoliiton Lähi-itään. Sopimus voimisti arabimaailmassa vaikuttavia nationalistisia voimia ja herätti epäilyksiä Yhdysvaltojen aikomuksista.⁶²

⁵⁹ Bryson, 1977, s. 189.

⁶⁰ Lainausta, Oikarinen, 1999, s. 160 mukaan.

⁶¹ Oikarinen, 1999, s. 115.

⁶² Bryson, 1977, s. 184–185.

Eriyistä huolta Yhdysvalloissa aiheutti Tšekkoslovakian ja Egyptin syyskuussa 1955 solmima asekauppa. Neuvostoliiton rooli kaupan taustavaikuttajana tunnettiin yleisesti. Kun Nasser ei saanut haluamiaan aseita Yhdysvalloista, eikä Ison-Britanniasta, hän käänsi katseensa itään. Egyptin asehankintaa kommunistileiristä voidaan pitää huomattavana virstanpylväänä, joka keräsi huomiota ja arvostusta myös Lähi-idässä. Sen valossa Nasserin nähtiin pelaavan menestyksekkäästi lännen ja idän leirien välillä. Kauppaa pidettiin propagandavoittona arabien keskuudessa. Nasserista itsestään oli tullut arabinationalismin symboli. Hänen pelättiin levittävän radikalismia muualle Lähi-itään ja siten horjuttavan alueen konservatiivisia hallituksia, mikä tarjoaisi Neuvostoliitolle oivan mahdollisuuden vaikutusvaltansa laajentamiseen. Nasserilla nähtiin myös olevan liian suuri vaikutusvalta länteen tarkoitettuihin öljykuljetuksiin. Asian saamaa painoarvoa kuvastaa varmasti se, että ulkoministeri Dulles lähetti jopa Lähi-idän avustajansa George V. Allenin suostuttelemaan Nasseria luopumaan kaupasta, mutta tyhjin tuloksin. Myös Saudi-Arabian välitysroolia harkittiin, mutta loppujen lopuksi Yhdysvalloissa uskottiin, että ei ole viisasta pyytää Saudia välittäjäksi. Sen sijaan Yhdysvallat korosti Saudille entistä painokkaammin, että Saudi-Arabian ei tule seurata Nasserin esimerkkiä. Ulkoministeriö korosti, että "Kommunismi on erityisen vaarallinen uhka Lähi-idän maissa, joissa se voi käyttää hyväkseen kehityshankkeista nousevia jännitteitä ja siten johtaa vaarallisiin sisäisiin kumoushankkeisiin". Eisenhower ja Dulles varoittivat myös Neuvostoliittoa, että asekaupat voisivat johtaa uusiin vihollisuuksiin Lähi-idässä.⁶³

4.3. Henkilösuhteesta vakiintunut turvallisuussuhde

1950-luku merkitsi Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen väliselle suhteelle niin vakiintumisen kuin koettelemustenkin aikaa. Vuonna 1953 valta vaihtui molemmissa maissa. Yhdysvalloissa presidentiksi valittiin entinen sotasankari Dwight Eisenhower; Saudi-Arabiassa hallitsija vaihtui ensimmäisen kerran valtion perustamisen jälkeen, kun valtaistuimelle nousi Abdul Azizin poika Saud. Valtionpäämiesten vaihdokseen yhdistyi myös poliittisen aikakauden muutos. Franklin D. Rooseveltin ja Abdul Azizin henkilökohtainen suhde oli syntynyt toisen maailmansodan poikkeustilan aikana. Kylmä sota ja Ison-Britannian vaikutusvallan heikentyminen - Israelin valtion perustamisesta puhumattakaan - olivat tuoneet Lähi-itään

⁶³ Oikarinen, 1999, s. 129, 160; Bryson, 1977, s. 189–190; Sähke, Ulkoministeriö Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähetystölle, 10.10.1955, FRUS, 1955–1957, XIII, s. 278–279.

uusia epävarmuustekijöitä. Heimojen ja uskontojen väliset kiistat saivat rinnalleen poliittiset päämäärät.

Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen taloudellinen ja sotilaallinen johto oli alkanut nähdä Arabian niemimaan uudella tavalla: keskeisesti merkittävänä alueena koko Yhdysvaltojen strategiassa. Vaikka sisäministeri Harold Ickesin kunnianhimoiset suunnitelmat – jotka olisivat käytännössä johtaneet lähestulkoon Yhdysvaltojen Saudi-Arabiassa toimivien öljy-yhtiöiden omistusten kansallistamiseen heti toisen maailmansodan jälkeen – kariutuivat kongressin ja öljyteollisuuden vastustukseen⁶⁴, Washington pyrki sodan jälkeen lujittamaan taloudellisen suhteensa Riadiin rohkaisemalla Aramcoa antamaan entistä enemmän taloudellista tukea saudihallinnolle. Takaamalla öljy-yhtiöille oikeuden vähentää Yhdysvalloissa maksamistaan veroista Saudi-Arabialle maksettu lisä, Washington käytännössä maksoi saudihallinnolle tukiaisia. Järjestely salli öljy-yhtiöiden maksaa 50 prosenttia Saudi-Arabian öljystä saamistaan voitoista Riadiin ilman että niiden kokonaistulot vähenivät.⁶⁵

Eisenhowerin Lähi-idän-politiikkaa ohjasi huoli vakaudesta, turvallisuudesta ja Neuvostoliiton uhasta. Painopisteet olivat vanhat tutut, öljy ja kommunismin patoaminen. Kansallisen turvallisuuden neuvoston, NSC:n 15.7.1953 hyväksymän Lähi-itä-raportin mukaan turvallisuus merkitsi pääsyä alueen luonnonvaroihin ja strategiaan kohteisiin samalla kun Neuvostoliiton vaikutusvallan levittäytyminen olisi estetty.⁶⁶ Yhdysvaltoja huolestutti suuresti, että Neuvostoliiton taloudellinen tuki sitoisi alikehittyneet maat tiukasti kommunistiseen leiriin. Arabinationalismin jatkuva kasvu ja Neuvostoliiton aggressiivinen talouspolitiikka saivat Eisenhowerin hallinnon vakuuttuneeksi siitä kuinka välttämätöntä oli lisätä Yhdysvaltojen omia taloudellisen avun ohjelmia Lähi-idässä. Yhdysvaltojen ulkopoliitikalle oli tuolloin olennaista luoda myös sarja sopimuksia ja organisaatioita kuten Nato ja Seato ympäröimään Neuvostoliittoa ja kommunistista Kiinaa. Eisenhowerin kaudella Yhdysvallat turvautui kommunismin patoamisessa uusiin taktiikoihin kuten

⁶⁴ Presidentti Roosevelt perusti Ickesin aloitteesta Petroleum Reserve Corporationin Yhdysvaltojen öljyvarantojen valvojaksi vuonna 1943. PRC aloitti Ickesin johdolla heti neuvottelut, joiden tavoitteena oli ostaa ensin koko Californian Arab Standard Oil Companyn osakekanta. Öljy-yhtiöiden vastustaessa hanketta, tavoiteltua osuutta pienennettiin ensin 71:een, sitten 51:een, ja vielä 33 1/3 prosenttiin. Lopulta aloite peruttiin kokonaan.

⁶⁵ Stocking, 1971, s. 98–99, 147–150.

⁶⁶ Kaufman, 1996, s. 18.

peiteoperaatioihin⁶⁷ ja talouspolitiikkaan. Suunnitelma Assuanin patohankkeen tukemiseksi oli tärkeimpiä talouspoliittisia hankkeita Lähi-idässä ennen vuotta 1956. Se kuitenkin peruttiin Nasserin haettua taloudellista apua myös Neuvostoliitolta.⁶⁸

Kuningas Abdul Azizin ja presidentti Franklin D. Rooseveltin tapaamisen jälkeen Saudi-Arabia on johdonmukaisesti hakenut ulkopoliittista turvaa ensisijaisesti Yhdysvalloista. Huolimatta hallitsijoiden välille syntyneestä yhteydestä, Yhdysvallat vastusti toisen maailmansodan jälkeen Abdul Azizin toivoman suoran sotilaallisen liittosuhteen solmimista. Saudi-Arabia kaipasi puolustussuhteesta vastavoimaa brittien suojelemien hashemiittihallitsijoiden aiheuttamaa uhkaa vastaan. Yhdysvallat vakuutteli toistuvasti – niin kirjallisesti kuin suullisesti – tukevansa kuningaskunnan itsenäisyyttä ja alueellista yhtenäisyyttä.⁶⁹ Muodollista liittoutumista pidettiin kuitenkin poissuljettuna mahdollisuutena. Syitä muodollisten sitoumusten välttämiseen oli useita. Ennen kaikkea Yhdysvallat varoi vastakkainasettelua Ison-Britannian kanssa, johon sopimus Saudi-Arabian kanssa voisi johtaa. Saudi-Arabian ja Ison-Britannian kiista Buraimin alueen omistuksesta oli jo valmiiksi asettanut Yhdysvallat vaikeaan asemaan. Buraimia koskevan kiistan ollessa kiihkeimmillään Saudi-Arabia oli vedonnut presidentti Trumanin kirjeeseen lokakuulta 1950, jossa oli ilmaistu Yhdysvaltojen intressi "Saudi-Arabian itsenäisyyden ja alueellisen yhtenäisyyden säilyttämistä kohtaan". Vain muutamaa kuukautta Korean sodan jälkeen kirjoitettu kirje liittyi kiinteästi Yhdysvaltojen patoamispolitiikkaan. Kun Saudi-Arabia paria vuotta myöhemmin otti kirjeen esiin, kyse ei ollutkaan Neuvostoliiton tai jonkin Lähi-idän naapurivaltion aiheuttamasta uhasta, vaan tukea pyydettiin Yhdysvaltojen läheisintä liittolaista Isoa-Britanniaa vastaan. Tämä siirsi Buraimin kiistan Washingtonin ja Lontoon välisen kumppanuuspolitiikan ylimmälle tasolle. Yhdysvallat suostutteli Saudi-Arabian luopumaan suunnitelmastaan viedä kiista YK:n turvallisuusneuvoston ratkaistavaksi, minkä oli pelätty lisäävän Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Lähi-idän alueella. Yhdysvallat itse niin ikään vältteli joutumista vedetyksi kiistan välittäjäksi.⁷⁰

⁶⁷ Esimerkiksi Project Alpha Ison-Britannian kanssa vuonna 1954. Ajatuksena oli, että länsi takaisi Israelin rajat ja vastineeksi Israel suostuisi aluemyönnytyksiin arabinaapurimaiden kanssa. Vuonna 1957 Yhdysvallat oli osallisena suunnitelmassa Syriian hallituksen kukistamiseksi. Jordanian ja Irakin vetäytyttyä hankkeesta suunnitelma kaatui.

⁶⁸ Kaufman, 1996, s. 17–18, 27.

⁶⁹ Hart, 1998, s. 46–49, 63.

⁷⁰ Hart, 1998, s.59.

Liittoutuminen Saudi-Arabian kanssa olisi ollut myös ristiriidassa Yhdysvaltojen Israelinpolitiikan kanssa. Yhdysvallat oli kuitenkin halukas sotilaalliseen yhteistyöhön varusteiden toimittamisen muodossa sekä kouluttamaan Saudi-Arabian joukkoja vastineeksi Dhahranin lentotukikohdan käyttöoikeudesta. Dullesin heinäkuussa 1956 Yhdysvaltojen Saudi-Arabian-suurlähetystöön Dhahranin tukikohdan tulevaisuutta koskevia neuvotteluja varten toimittamasta ohjeistuksesta käy hyvin ilmi Yhdysvaltojen tavoitteet tukikohdan suhteen: "Vaikka arvostamme oikeuksiamme, jotka ovat molempien osapuolten edun mukaisia, meidän tulee ensisijaisesti ajatella niitä laajempia vaikutuksia, jotka tukikohdan käytöllä on suhteessamme Saudi-Arabian kanssa. Yhdentoista vuoden ajan läsnäolomme Dhahranissa on ollut yhteistyöhengen ja yhteisten intressiemme symboli."⁷¹ Huolimatta siitä, että Yhdysvallat torjui muodolliset liittolaissitoumukset, Washingtonin suhtautumista saudiarabialaisten turvallisuustarpeisiin ei voi luonnehtia välinpitämättömäksi. Esimerkiksi Yhdysvaltojen Saudi-Arabialle 1950-luvulla toimittaman sotilaallisten materiaalin määrä oli huomattava - joskaan ei verrattuna myöhempien vuosikymmenten toimituksiin - mukana oli muiden muassa yli 100 eri tyyppin panssariajoneuvoa ja 37 ilma-alusta.⁷²

1950-luvun lopulla valtioiden kanssakäymisissä alkoi näkyä viitteitä myös vastakkaisista pyrkimyksistä. Kuningas Saud suhtautui isäänsä varovaisemmin muodolliseen turvallisuussuhteeseen, vaikka toivoikin yhä maiden välille liittosuhdetta. Yhdysvallat puolestaan sitoutui entistä voimakkaammin, Eisenhowerin opin myötä myös muodollisesti, Lähi-idän turvallisuuden ylläpitämiseen. Uusien asenteiden taustalla oli suurelta osin toimintaympäristön muutokset: radikalisoitunut arabinationismi teki Saudi-Arabian entistä tietoisemmaksi julkisuuskuvan merkityksestä samaan aikaan kun kylmän sodan leviäminen lisäsi Yhdysvaltojen poliittista aktiivisuutta Lähi-idässä. Apulaisulkoministeri Herbert Hoover Jr luonnehti marraskuussa 1956 entistä painokkaammin Saudi-Arabian merkitystä presidentti Eisenhowerille toimittamassaan muistiossa. Keskeisenä tavoitteena oli jälleen estää Neuvostoliittoa saamasta jalansijaa Lähi-idässä, mitä se jo parhaillaan oli saavuttamassa. Samalla alueen luonnonvarat, ja erityisesti raakaöljy, tulee säilyttää lännen käsissä. Vaikka Yhdysvallat pyrki toimimaan kriisien välttämiseksi ensisijaisesti YK:n puitteissa, muistiossa korostettiin lujien otteiden merkitystä "- - päättäväiset toimenpiteet saattavat olla tarpeen, johtoaseman selkeämpi esiintuonti ja lisääntyneet poliittiset sitoumukset mukaan luettuina". Pidemmän aikavälin suunnitelmissa erityistä huomiota kiinnitettiin taloudellisen ja sosiaalisen

⁷¹ Sähke, Dulles Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähetystölle, 11.7.1956, FRUS, 1955–1957, XIII, s. 389–391.

⁷² Safran, 1985, s. 103–104.

kehityksen vahvistamiseen, sillä niiden uskottiin olevan tie alueen vakauden saavuttamiseen.⁷³

Kuningas Saudin vaikutusvaltaa pidettiin merkittävänä sekä äärinationalistien että neuvostomyönteisten näkemysten hillitsijänä arabien keskuudessa. Eisenhoweria suositeltiin pitämään Saud ajan tasalla Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan suhteen. Häntä tulisi myös rohkaista osoittamaan selkeämmin tukensa Yhdysvaltojen näkemyksille. Samaan aikaan Yhdysvallat pyrki lähentämään Irakia ja Saudi-Arabiaa toisiinsa, jolloin ne muodostaisivat varteenotettavan vastavoiman Egyptin vaikutusvallalle.⁷⁴

Saudin uskottiin havittelevan myötämielisestä Yhdysvaltojen-politiikastaan kunnan korvausta. Sotilaallisesta ja taloudellisesta avusta keskusteleminen hänen kanssaan koettiin vaikeaksi, varsinkin kun hänen tiedettiin vertailevan Yhdysvalloilta saamaansa apua Nasserin, Syyrian ja Jemenin Neuvostoliitolta saamaan.⁷⁵ Saudin kommunismia kohtaan tuntemaa epäluuloisuutta pidettiin kuitenkin aitona, ja siten olisi erittäin epätodennäköistä, että hän vakavasti harkitsisi suhteiden solmimista Neuvostoliiton kanssa. Yhdysvalloissa ymmärrettiin, että Saud joutuu ajoittain osoittamaan yhteistyön elkeitä paitsi nationalistien myös arabisosialistien kanssa, ennen kaikkea säilyttääkseen arabien yhtenäisyyden julkisivun, mutta hänen myös arveltiin pyrkivän niiden avulla hankkimaan myönnytyksiä Yhdysvalloilta.

5. Saud ja Nasser vastakkain

5.1. Suezin kriisin kylmä herätys

Suezin kriisiä vuonna 1956 pidetään yhtenä koko kylmän sodan aikakauden merkittävimmistä käännekohdista Lähi-idässä. Kriisi kehittyi kesän ja syksyn aikana ja johti Israelin, Ranskan ja Ison-Britannian hyökkäykseen Suezille lokakuun lopussa. Seuraukset Lähi-idän valtasuhteissa olivat kauaskantoiset. Amerikkalaiset olivat jo valmiiksi turhautuneet brittien pyrkimyksiin ylläpitää imperiuminsa hinnalla millä hyvänsä, mutta eivät olleet valmiita ryhtymään toimiin

⁷³ Muistio, Herbert Hoover Jr Eisenhowerille 21.11.1956, FRUS 1955–1957, XII, s. 343.

⁷⁴ Muistio, Herbert Hoover Jr Eisenhowerille 21.11.1956, FRUS 1955–1957, XII, s. 346.

⁷⁵ Kansallisen turvallisuuden arvio, 8.10.1957, FRUS 1955–1957, XII, s. 594–611.

asiantilan muuttamiseksi. Monet uskoivat Eisenhowerin käyttäneen hyväksi kriisiä niin, että Ison-Britannian pääministerin Anthony Edenin oli luovuttava pian sodan jälkeen virastaan.⁷⁶ Yhdysvallat alkoi Eisenhowerin johdolla nopeasti ajaa politiikkaa, jonka tarkoituksena oli saada aikaan brittien vetäytyminen. Eisenhower pelkäsi, että Ison-Britannian ja Ranskan Suezilla aloittama "tykkivenediplomatia" pilaisi samalla Yhdysvaltojen maineen kolmannen maailman maissa. Yhdysvalloille oli erittäin tärkeää pitää lännen leiri houkuttelevana. Vaikka Yhdysvallat asettui Isoa-Britanniaa vastaan, voidaan perustellusti todeta, ettei se pyrkinyt toiminnallaan missään vaiheessa tuhoamaan Ison-Britannian vaikutusvaltaa Lähi-idässä. Eisenhower halusi ylläpitää angloamerikkalaisen liittolaissuhteen, tosin sillä erotuksella, että Lontoosta oli tullut nuorempi yhtiökumppani. Suezin kriisin jälkeen Washington otti johtajan paikan Lähi-idässä. Johtoasemastaan huolimatta Yhdysvallat piti jatkossakin yhteistyötä Länsi-Euroopan liittolaismaiden kanssa tärkeänä, vaikka Yhdysvaltojen oli sen seurauksena mahdotonta välttää jonkinasteista samaistumista maiden kanssa, joilla oli verrattain tuoreita siirtomaanomistukseen liittyviä pyrkimyksiä alueella.⁷⁷

Myös puolueettomien maiden liike nähtiin Yhdysvalloissa uhkakuvana. Tammikuussa 1956 Nasser antoi Kairossa julkilausuman yhdessä Jugoslavian presidentti Titon kanssa, jossa sitouduttiin noudattamaan "puolueetonta ulkopolitiikkaa" sekä tukemaan vastaitseenäistyneitä ja alikehittyneitä maita. Julkilausumassa tuomittiin myös sotilaalliset liittoutumat ja sopimukset.⁷⁸ Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisen kilpailuasetelman näkökulmasta puolueettomia maita ei ollut periaatteessa olemassakaan. Jos valtio ei kuulunut omien puolelle, se nähtiin vastapuolen edustajaksi. Egyptin puolueettomuuslausunto koettiin Yhdysvalloissa erityisen vaaralliseksi, koska Egyptiä pidettiin porttina Afrikkaan.

Syystalvella 1956 Eisenhower ajoi kotimaassa laajan rintaman politiikkaa tavoitellessaan molempien puolueiden hyväksyntää toimilleen Lähi-idässä. Sopivia tapoja täyttää Ison-Britannian alueelle jättämä poliittinen tyhjiö etsittiin yhteistyössä kongressin kanssa. Eisenhower tarvitsi hyväksynnän ohjelmalle, joka antaisi hänelle oikeuden toimia ripeästi Lähi-idässä kukistaakseen Neuvostoliiton ja taatakseen Yhdysvalloille johtoaseman. Osa amerikkalaisstrategieista piti Neuvostoliiton uhkaa todennäköisenä, joko sotilaallisen

⁷⁶ Freiburger, 1992, s. 189.

⁷⁷ Dobson, 1995, s. 117; Kansallisen turvallisuuden neuvoston raportti 24.1.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 17–32; Eisenhower Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta 20.2.1957, Documents of American History.

⁷⁸ Oikarinen, 1999, s. 137.

voimankäytön tai poliittisen kumouksellisuuden muodossa.⁷⁹ Eisenhowerin näkemyksen mukaan Suezin kriisi paljasti suuren tyhjiön myös Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Kriisi oli tullut lähes yllätyksenä ja toimintamahdollisuudet siihen reagoimiseksi olivat olleet verrattain rajalliset. Jatkossa olisi tärkeää vahvistaa Yhdysvaltojen taloudellisia ja poliittisia siteitä myös sellaisiin arabimaihin kuten Irak, Jordania, Saudi-Arabia ja Libanon. Eisenhowerin ajatukset vahvistivat siten osaltaan Kansallisen turvallisuuden neuvoston arviossaan korostamia suhteita konservatiivisten arabijohtajien kanssa: "Taloudelliset ja kulttuuriset intressit ovat johtaneet – ei mitenkään epäluonnollisesti – läheisiin suhteisiin niiden arabimaailman toimijoiden kanssa, joiden tärkeimpien etujen mukaista on hyvien suhteiden ylläpitäminen lännen kanssa ja status quon säilyttäminen omassa maassaan".⁸⁰ Koska brittiläis-ranskalainen politiikka oli mahdollistanut Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvattamisen Lähi-idässä, Eisenhowerin hallinto koki välttämättömäksi löytää uuden politiikan linjan, joka turvaisi Yhdysvaltojen intressit. Suezin kriisin merkittävin seuraus oli siinä, että sen jälkeen presidentti koki Yhdysvaltojen puolustussitoumukset välttämättömiksi Lähi-idän tilanteen vakauttamiseksi.⁸¹

Kehitys huipentui niin kutsuttuun Eisenhowerin oppiin. Tammikuussa 1957 kongressille pitämässään puheessa Eisenhower pyysi valtuuksia tarjota taloudellista ja sotilaallista tukea valtioille, jotka sitä pyytävät, ja käyttää sotilaallista voimaa mahdollista hyökkäystä tai kumousta vastaan. Senaatti ja edustajainhuone hyväksyivät Eisenhowerin linjauksen, ja presidentti allekirjoitti lain 9.3.1957. Doktriini määritteli entistä selkeämmin Yhdysvaltojen päämäärät Lähi-idässä.⁸² "Yhdysvallat pitää kansalliselle edulle ja maailmanrauhalle välttämättömänä Lähi-idän maiden itsenäisyyden ja yhtenäisyyden säilyttämisen. Tämän vuoksi, jos presidentti toteaa välttämättömäksi, Yhdysvallat on valmis käyttämään aseellista voimaa auttaakseen mitä tahansa sellaista maata tai maiden joukkoa, jotka pyytävät apua minkä tahansa kommunistien kontrolloiman valtion aseellista hyökkäystä vastaan".⁸³ Eisenhowerin opin on nähty muotoutuneen Trumanin opin pohjalta. Truman kuitenkin rajasi Yhdysvaltojen intressit vielä varsinaisen Lähi-idän ulkopuolelle, lähinnä Turkkiin, Kreikkaan ja Neuvostoliittoon rajoittuviin pohjoisen rintaman maihin. Mitään erityistä Lähi-idän-politiikkaa tai selkeitä poliittisia päämääriä ei ollut aiemmin edes määritelty. Yhdysvallat oli

⁷⁹ Freiberger, 1992, s. 196.

⁸⁰ Kansallisen turvallisuuden neuvoston raportti 24.1.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 17–32.

⁸¹ Eisenhowerin päiväkirjamerkintä, 8.11.1956, Eisenhower diaries, 1981, s. 333–334.

⁸² Bryson, 1977, s. 204; The Eisenhower Doctrine, 9.3.1957, Documents of American History, 1968.

⁸³ The Eisenhower Doctrine, 9.3.1957, Documents of American History, 1968.

reagoi tapauskohtaisesti yksittäisiin kysymyksiin kuten Israelin perustaminen tai öljy-yhtiöiden intressien turvaaminen sitä mukaa kun niitä oli tullut eteen. Kylmän sodan uhkakuvat ohittivat yleensä paikalliset näkökohdat ja asioita tarkasteltiin globaalista näkökulmasta. Yhdysvaltojen perspektiivi erosi siten voimakkaasti arabien aluepoliittisesti painottuneista näkemyksistä. Erilaiset päämäärät vaikeuttivat yhteisymmärryksen syntymistä ja loivat ajoittain selkeitä ristiriitoja. Vuonna 1957 laaditussa tiedusteluarviossa vahvistettiin Yhdysvaltojen nousu lännen intressien pääedustajaksi. "Siten Lähi-idästä oli tullut tärkein areena Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisessä kilpailussa." Muutokset ulkoisten voimatekijöiden valtasuhteissa olivat yhteydessä alueen sisäisiin muutoksiin. Nasserista tuli Suezin kriisin jälkeen radikaalin arabinationalismin symboli ja sen puhemies, ja amerikkalaisten arvioiden mukaan "Nasserin kumoukselliset pyrkimykset ja ajalehtiminen kohti kommunistista leiriä ovat puolestaan herättäneet huolta ja epäilyksiä niin konservatiivisten muslimijohtajien kuin kristittyjenkin keskuudessa." Eisenhowerin oppia julkistettaessa Lähi-idän todettiin jakautuneen kahteen, vaikkakin löyhään, ryhmittymään.⁸⁴

Arabimaista vain Irak ja Libanon muodollisesti tukivat Eisenhowerin oppia. Oppi otettiin verrattain hyvin vastaan myös Saudi-Arabiassa, kun taas Syyria, Egypti, Jemen ja Sudan hylkäsivät doktriinin. Vaikka Saudi-Arabia ei päätöslauselmaa muodollisesti hyväksynyt, se on julkisesti kannattanut opin pohjana olevia periaatteita. Eisenhower selvitti itse kuningas Saudille oppinsa perusteet jo tammikuussa 1957 kun kuningas vieraili Yhdysvalloissa. Saud lupasi tehdä muille arabijohtajille selväksi, mikä merkitys opilla niille todella oli.⁸⁵

Tammikuussa 1958 laadittu Kansallisen turvallisuuden neuvoston raportti arvioi Lähi-idässä vallitsevat olosuhteet ja poliittiset trendit vihamielisiksi lännen intresseille. Raportin mukaan arabien enemmistö näki Yhdysvaltojen toimivan arabinationalismin päämäärien toteutumista vastaan. Neuvostoliitto sen sijaan oli arvion mukaan onnistunut näyttämään useimmille arabeille arabinationalismin päämäärien kannattajana. Yhdysvaltojen toiminta YK:ssa Israelin valtion perustamisen puolesta, ja Yhdysvaltojen virallinen ja yksityinen taloudellinen sekä poliittinen tuki Israelille nähtiin tärkeimpinä lähtökohtina Yhdysvaltojen arabimaailmassa kohtaamalle arvostelulle. Arvion mukaan Yhdysvallat ei kuitenkaan ollut täysin vailla vahvuuksia Lähi-idässä. "Pitkä hyväntekeväisyys- ja koulutusponnisteluiden perinne, sotilaallisen voimamme keräämä kunnioitus, oma vallankumouksellinen perintömme ja

⁸⁴ Kansallisen turvallisuuden arvio 8.10.1957, FRUS 1955–1957, XII, s. 594–611.

⁸⁵ Bryson, 1977, s. 208; Muistio, Rountree ulkoministerille, 17.4.1957, FRUS 1955–1957, XII, dokumentti 219.

samaistumisemme itsemääräämisoikeuden periaatteisiin yhdessä vaurautemme ja tiede- ja teknologiasaavutustemme kanssa vahvistavat asemaamme alueella." Tästä Kansallisen turvallisuuden neuvoston laatimasta listasta voidaan lukea myös amerikkalaisten näkemyksiä Lähi-idän suhteen. Se kuvaa mielenkiintoisella tavalla, myös niitä ihanteita, joita amerikkalaispoliitikot arabinationalistisessa liikehdinnässä näkivät. Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvioissa painottuivat Lähi-idän suuri strateginen, poliittinen ja taloudellinen merkitys vapaalle maailmalle⁸⁶. Alueella oli maailman suurimmat raakaöljyvarat ja sen sijainti tarjosi olennaiset edellytykset sotavoimien ja vapaan maailman kaupan kauttakulkuun. Kansallisen turvallisuuden neuvostossa Yhdysvaltojen turvallisuusintressien uskottiin olevan vakavasti vaarassa, jos Lähi-itä joutuu Neuvostoliiton vaikutusvallan tai suoranaisen kontrollin alaisuuteen. Lähi-idän merkitys perustui arvioissa ennen kaikkea alueen luonnonvaroihin. "Strategiset resurssit ovat niin tärkeät vapaalle maailmalle, että on Yhdysvaltojen turvallisuusintressien mukaista tehdä kaikki voitava sen takaamiseksi, että kyseiset resurssit pysyvät saatavillamme ja että niitä käytetään vapaan maailman vahvistamiseksi."⁸⁷ Maantieteellinen asema teki Lähi-idästä myös ponnahduslaudan Afrikan strategisesti tärkeisiin luonnonvaroihin. Nämä seikat oli otettava huomioon myös Yhdysvaltojen suhteissa Israelin kanssa.

Suezin kriisin seuraukset olivat kauaskantoiset myös arabimaailmassa. Yhdysvaltojen asettuminen Egyptin taakse – Israelin, Ison-Britannian ja Ranskan yhteenliittymää vastaan – toi Yhdysvalloille uudella tavalla arvostusta arabimaiden keskuudessa. Nasser oli kriisin jälkeen vahvempi kuin koskaan aiemmin, huolimatta Egyptin joukkojen heikosta menestyksestä⁸⁸. Juuri tästä syystä Yhdysvalloissa pidettiin tärkeänä tasapainottaa Egyptin johtoasemaa arabimaailmassa tukemalla poliittista ja taloudellista vaikutusvaltaa maltillisissa arabimaissa kuten Irak, Sudan, Saudi-Arabia ja Libanon.

⁸⁶ Yhdysvalloissa käytettiin yleisesti ilmaisua "vapaa maailma" (free world) koko kommunistiblokin ulkopuolelle jäävästä maailmasta.

⁸⁷ Ulkoministeriön mietintö, 30.10.1957, FRUS 1955–57, XII, s. 619–621; Kansallisen turvallisuuden neuvoston raportti 24.1.1958, FRUS 1958–60, XII, s. 17–32.

⁸⁸ Bryson, 1977, s. 202–203.

5.2. Eisenhower: Saudista arabimaailman johtaja

Eisenhowerin opin hyväksyminen merkitsi, että Yhdysvallat omaksui ensisijaisen vastuun länsimaiden etujen turvaamisesta Lähi-idässä. Uusi vastuu merkitsi raskasta taakkaa Yhdysvalloille. Varsinkin, kun Lähi-idässä oli alkanut Nasserin rohkaisemana huomattavien sisäisten mullistusten aikakausi, jota luonnehti niin radikaalin arabinationalismin levittäytyminen kuin arabien keskinäinen kilpailu ja ristiriidat. Useat tutkijat⁸⁹ ovat korostaneet, että Eisenhowerin hallinto näki varsin vähän eroa arabinationalismin ja kommunismin välillä. Sen näkökulmasta yksi vahvasti toista. Varsinkin Nasserin toimien ja retoriikan länsimaiden vastaisen luonteen uskottiin avaavan uusia mahdollisuuksia Neuvostoliitolle.⁹⁰ On ilmeistä, että kylmä sota vaikutti voimakkaasti Lähi-idän tilanteesta tehtyihin tulkintoihin. Pelot kommunismin leviämisestä värjivät epäilemättä näkemyksiä koko Yhdysvaltojen hallintokoneistossa. Pelkkä neutraaliksi tai puolueettomaksi julistautuminen herätti epäilyksiä Neuvostoliiton kanssa liittoutumisesta.

Eisenhowerin hallinnossa Lähi-idän suurimpana uhkana nähtiinkin nimenomaan Egypti, ja ennen kaikkea sen johtaja Gamal Abdul Nasser, jonka arabien yhtenäisyyttä korostavasta agendasta oli 1950-luvun lopulla tulossa hälyttävän suosittu halki arabimaailman. Nasserin lisääntyvä vaikutusvalta huolestutti amerikkalaisia yhä enemmän, koska Yhdysvalloissa vallitsevan näkemyksen mukaan nasserismiksi nimetty aatevirtaus merkitsi kommunismin levittäytymistä Lähi-itään radikaalin nationalismin valepuvussa. Eisenhower alkoi suunnitella Egyptin ja Nasserin eristämistä länsimyönteisistä arabimaista. Jo maaliskuussa 1956 Eisenhower kirjoitti päiväkirjaansa että Yhdysvaltojen tulisi ponnistella erottaakseen Saudi-Arabia yhteisestä rintamasta Egyptin kanssa. "Meidän tulee keskittyä, ainakin tällä hetkellä, saamaan - - [saudiarabialaiset] näkemään, että heidän etunsa toteutuvat parhaiten meidän kanssamme, eivät egyptiläisten tai neuvostoliittolaisten kanssa." Arabien kanssa liittoutuminen kuitenkin edellytti Israelin huomioon ottamista. "Tosin samaan aikaan meidän tietenkin täytyy tehdä Israelin kanssa sopimus sen alueen suojelemiseksi. - - En tiedä yhtään syytä, miksi meidän ei pitäisi tehdä tällaista sopimusta Israelin kanssa ja samanlaisia sopimuksia ympäröivien [arabi]maiden kanssa." Eisenhower oli varma, että jos Egypti huomaa joutuneensa eristetyksi muusta arabimaailmasta, eikä sillä ole näköpiirissä muita

⁸⁹ Ks. Ambrose, 1984, s. 381–383, 388

⁹⁰ Ambrose, 1984, s. 381–383, 388; Kaufman 1996, s. 27.

liittolaisia paitsi Neuvostoliitto, se liittyy Yhdysvaltojen luomaan rintamaan ja on valmis neuvottelemaan rauhan saamiseksi Lähi-itään.⁹¹

Muodolliset sopimukset jäivät kuitenkin suunnitelmiksi ja Yhdysvaltojen suhde Egyptin kanssa pysyi ongelmallisena. "Egypti on ja todennäköisesti pysyy koko arabimaailmaan vaikuttavan lännen vastaisen politiikan ja vallankumouksellisten tendenssien keskipisteenä. Siksi olisi viisasta pohtia mitä sen vaikutuksen neutralisoimiseksi voidaan tehdä", arvioi Yhdysvaltojen apulaisulkoministeri William Rountree ulkoministeri John Foster Dullesille noin vuotta myöhemmin, toukokuussa 1957.⁹² Yhdysvaltojen ajattelussa tapahtunut muutos näkyy erityisen selvästi, jos Rountreen lausuntoa vertaa Dullesin muutamaa vuotta aikaisempaan. Vielä kesäkuussa 1953 Dulles oli arvioinut, että niin sanotun eteläisen rintaman arabimailla, joita ovat Egypti, Saudi-Arabia, Jordania ja Libanon, "oli liian vähän ymmärrystä kansainvälisestä tilanteesta, että niistä voitaisiin odottaa luotettavia liittolaisia".⁹³ Dullesin sanoja on toki tarkasteltava omassa asiayhteydessään eli osana Yhdysvaltojen suunnittelemaa Bagdadin sopimusta Lähi-idän pohjoisen rintaman vahvistamiseksi. Yhtä kaikki, Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan painopiste oli siirtynyt Suezin kriisin jälkeen selvästi etelämmäksi. Uuden tarkastelutavan myötä myös Saudi-Arabian rooli maltillisena arabimaana alkoi korostua suhteessa radikaalimpiin naapurimaihin.

Eisenhowerin opin tavoitteena ei kuitenkaan ollut minkään Neuvostoliittoa vastustavien maiden yhteenliittymän luominen Lähi-itään. Ulkoministeriössä näyttäisi päinvastoin olleen vallalla käsitys, että tällainen hanke olisi vahingollinen niille tavoitteille, joita doktriinilla Lähi-idässä oli. Se vain tarjoaisi helpon lähtökohdan syytöksille, että Yhdysvallat pyrkii dominoimaan alueen politiikkaa ja saamaan sen valtioita hallintaansa avulleen asettamiensa ehtojen kautta. Hyvä esimerkki varovaisuudesta oli Dullesin Irakin-suurlähetystöön erikseen toimittama sähke⁹⁴, jossa varoitettiin että kaikki pyrkimykset kuningas Saudin sitomiseksi muodolliseen puolustusorganisaatioon olisivat epätoivottavia, koska ne saattaisivat heikentää hänen vaikutusvaltaansa arabimaailmassa.⁹⁵ Ulkoministeriössä uskottiin, että Saudin vaikutusvalta olisi Yhdysvalloille hyödyksi, ja että Saud oli vähitellen siirtymässä kohti läheisempää yhteistyötä länsimyönteisten maiden kanssa. Tästä esimerkkinä Dulles arvioi

⁹¹ Eisenhowerin päiväkirjamerkintä 8.3.1956, *The Eisenhower Diaries*, 1981, s. 318.

⁹² Muistio, Rountree Dullesille, 14.5.1957, FRUS 1955–1957, X, s. 680–689.

⁹³ Lainaus Kaufman, 1996, s. 20 mukaan.

⁹⁴ Irakin Nuri Said oli ehdottanut Libanonin presidentille Chamounille, että tämä tunnustelisi Saudin mielipidettä Eisenhowerin oppiin myönteisesti reagoivien hallitusten muodollisen järjestäytymisen suhteen.

⁹⁵ Sähke, Dulles Irakin suurlähetystölle, 28.3.1957, FRUS, 1955–1956, XII, dokumentti 206.

Saudin käyttäneen vaikutusvaltaansa normaalin öljyvirran palauttamiseksi Länsi-Eurooppaan.⁹⁶

1.2.1958 Kairossa ja Damaskoksessa julistettiin Yhdistynyt arabitasavalta (UAR) perustetuksi. Valtioliitto nähtiin ensimmäisenä askeleena kohti kaikki arabit yhdistävää liittoumaa tai jopa liittovaltiota, mutta käytännössä vain Jemen liittyi siihen löyhästi (1958–1966). Syyria irrottautui valtioliitosta vuonna 1961.⁹⁷ Valtioliitosta edelsi Syyrian kriisi, joka kehittyi kesällä 1957. Amerikkalaiset olivat vakuuttuneita, että "kommunistit ottaisivat Syyrian pian haltuunsa"⁹⁸, mikä tekisi Syyriasta Neuvostoliiton "tukiaseman" Lähi-idässä. Syyrian puolustusministeriö oli muun muassa solminut läheisemmät suhteet Neuvostoliiton kanssa, mikä johti lisääntyneeseen kaupankäyntiin ja turvasi Syyrialle noin 500 miljoonan dollarin sotilaallisen apupaketin. Huolestuttava tilanne nähtiin riittäväksi syyksi ottaa käyttöön Eisenhowerin opin periaatteet, ja toimenpiteitä Neuvostoliiton pysäyttämiseksi alettiin valmistella Valkoisessa talossa. Syyrian naapurimaat Irak, Turkki, Jordania ja Libanon siirsivät joukkojaan Syyrian rajalle estääkseen kommunistisen satelliitin syntyä naapuriinsa. Myöhemmät tutkijat ovat tosin herättäneet kysymyksiä, mikä oli Yhdysvaltojen osuus näiden joukkojen siirtoon. On jopa esitetty, että Yhdysvallat tavoitteli Syyrian länsivastaisen hallituksen kaatamista.⁹⁹ Syksyllä 1957 arabimaat, Libanonia lukuun ottamatta, hylkäsivät kuitenkin suunnitelmat Syyrian vastaisista toimista. Kriisitilanne oli ehkä odottamatta vahvistanut arabinationalismia. Varsinkin Turkin jopa 50 000 sotilaan joukot Syyrian rajan tuntumassa vahvistivat arabimaiden yhteistä rintamaa. Myös Eisenhowerin hallinto alkoi nähdä Egyptin ainoana arabimaana, joka kykenee estämään Neuvostoliiton pyrkimysten toteutumisen Syyriassa. Kun Egypti asettui puolustamaan Syyriaa, lähettäen maahan muun muassa 2000 sotilasta, vahvistunut arabisolidarisuus johti lopulta valtioliiton perustamiseen. Useimmat syyrialaiset näkivät liittoutumisen Egyptin kanssa ainoana keinona välttää sisäisen kaaoksen lisääntyminen sekä ulkovaltioiden sekaantuminen maan asioihin.¹⁰⁰

Valtioliitoksen jälkeen Nasser kontrolloi sekä Egyptiä, että Syyriaa ja tärkeitä kuljetusreittejä: Suezin kanavaa ja Levantin öljyputkia. Yhdysvaltojen ja Nasserin yhteisymmärrys jäi lopulta

⁹⁶ Sähke, Dulles Irakin suurlähetystölle, 28.3.1957, FRUS, 1955–1956, XII, dokumentti 206.

⁹⁷ Vaikka Egypti käytti virallisesti Yhdistyneen Arabitasavallan nimeä vuoteen 1971 asti, tässä työssä käytetään selvyuden vuoksi nimeä Egypti Syyrian eroamisen jälkeen, kun tarkoitetaan pelkästään nykyisin Egyptinä tunnettua valtiota.

⁹⁸ Eisenhower Brysonin, 1977, s. 210 mukaan.

⁹⁹ Ks. esim. Bose, T.C., *The Superpowers and the Middle East*, New York, Asia Publishing House, s. 51; Hoopes, Townsend, *The Devil and John Foster Dulles*, Boston, Little, Bown, s.477; vrt. Bryson, 1977, s. 211.

¹⁰⁰ Lesch, 1996, s. 144.

varsin lyhyeksi. Pian Eisenhower oli jo vakuuttunut, että Nasser kehitteli aggressiivisia suunnitelmia vakiinnuttaakseen asemansa arabimaailman poliittisena johtajana. Eisenhower alkoi pohtia, voisiko kenestäkään muusta alueen johtajasta saada haastajaa Nasserin kasvavalle vaikutusvallalle Lähi-idässä. "Ehdotin ulkoministeriölle, että alamme muovata jostain toisesta henkilöstä [kuin Nasser] arabimaailman tulevaa johtajaa – sillä ajatuksella, että molemminpuoliset vastakkaiset pyrkimykset saattaisivat häiritä suunnitelmia, joita Nasser selvästi kehittää", Eisenhower kirjoitti päiväkirjaansa maaliskuun lopussa. "Minun valintani tällaiseksi kilpailijaksi on kuningas Saud."¹⁰¹

Eisenhower joutui tosin toteamaan, ettei oikeastaan tunne miestä, eikä hänellä ole siten varmuutta onko Saudista muovattavissa kaivatun kaltainen johtaja.¹⁰² Hän perustikin suunnitelmansa Saudin hallitseman Saudi-Arabian painoarvoon. "Saudi-Arabia on kuitenkin maa, jossa muslimimaailman pyhät paikat sijaitsevat ja saudiarabialaisia pidetään kaikista arabiryhmistä syvimmin uskonnollisina." Suunnitelmana olikin muovata Saudista ensin hengellinen johtaja, vasta tämän päämäärän toteuduttua voitaisiin alkaa vaatia Saudin oikeutta myös poliittiseen johtajuuteen. Lähi-idän nationalismin ja kommunismin uhan edessä hänet nähtiin Yhdysvalloissa maltillisena arabijohtajana, joka oli osoittanut tahtoa vastustaa kommunismia ja pyrkinyt sovitteluun arabien keskinäisiä kiistoja. Saudin arvioitiin vaikuttaneen merkittävästi sekä äärintationalistien, että Neuvostoliitolle myönteisten näkemysten maltillistamisessa. Yhdysvalloissa arvostettiin myös hänen yhteistyöhalukkuuttaan Dhahranin tukikohtaan liittyvissä päätöksissä. Vaikka Eisenhowerin suunnitelma oli maaliskuussa vasta ajatuksen asteella, hän jo oli kehittänyt ajatustaan niin pitkälle, että kirjoitti jopa tulevan johtajan tarvitsemasta miehistöstä ja kenttäorganisaatiosta.¹⁰³

Vastustus Nasseria kohtaan kasvoi myös virallisella tasolla nopeasti. Yhdysvaltojen näkökulmasta Nasserin kukistaminen oli hoidettava kiihdyttämättä arabimaailmaa, jonka Suezin sota oli jo valmiiksi saanut kiihtyneeseen tilaan. Tästä syystä Eisenhower hautoi yhä Saud-suunnitelmaa Nasserin syrjäyttämiseksi. Joulukuussa 1956 Eisenhower teki kantansa selväksi Dullesille lähettämässään sähkössä: "tavoitteena on luoda arabikilpailija

¹⁰¹ Eisenhowerin päiväkirjamerkintä 28.3.1956, Eisenhower Diaries, 1981, s. 323; Oikarinen, 1999, s. 160.

¹⁰² Eisenhowerin päiväkirjamerkintä 28.3.1956, Eisenhower Diaries, 1981, s. 323.

¹⁰³ Luonnos Yhdysvaltojen Lähi-itää koskevista suunnitelmista, FRUS 1955–1957, XII, s. 344–351; Oikarinen, 1999, s. 199, 213–214; Eisenhowerin päiväkirjamerkintä 28.3.1956, Eisenhower Diaries, 1981, s. 323.

Nasserille...Jos voimme saada hänestä henkilön, joka kiinnittää arabimaailman mielenkiinnon, Nasser ei kestä kauaa".¹⁰⁴

5.3. Länsimyönteisyys vastatulessa

Saudi-Arabian kuningas kutsuttiin Washingtoniin tammikuun 1957 lopulla. Kyseessä oli ensimmäinen virallinen arabivaltionpäämiehen valtiovierailu; edes yksikään Israelin johtaja ei ollut saanut vastaavaa kunniaa Eisenhowerin kahdeksan hallintovuoden aikana.¹⁰⁵ Diplomaattisesta tavasta poiketen Eisenhower jopa meni Saudia vastaan lentokentälle.¹⁰⁶ Kun tieto vierailusta julkistettiin, se aiheutti julkisen polemiikkimyrskyn erityisesti Israelin tukijoiden joukossa. Eisenhower toteutti vierailujärjestelyt suunnitellusti, mutta joutui pian huomaamaan, ettei Saud ollut oikea mies Nasserin syrjäyttäjäksi. Saud itse lienee ymmärtänyt asemansa selkeämmin kuin presidentti, eikä hän ollut valmis haastamaan arabimaailman johtohahmoa. Kuvaavaa oli, että kotimatalla Saud jopa pysähtyi Kairossa raportoimassa Nasserille vierailunsa tuloksista.¹⁰⁷

Saud pyrki vierailullaan varmistamaan Yhdysvaltojen takuut maansa turvallisuudelle. Ison-Britannian valmistautuessa vetäytymään Lähi-idästä Saudi-Arabia koki Irakin ja Jordanian hashemiittien uhkaavan hallintoaan sitä voimakkaammin mitä enemmän brittien kontrolli heikentyi. Saudi-Arabian suurimman turvallisuusuhan aiheutti kuitenkin maan sisäinen hajanaisuus, jota radikaalit arabinationalistit käyttivät hyväkseen. Saudin hallinnon tärkein tehtävä oli nuoren valtion itsenäisyyden ja yhtenäisyyden säilyttäminen. Saudin tavoittelema sotilaallinen liittosuhde Yhdysvaltojen kanssa ei toteutunut, mutta Washingtonista tukea hakenut Saud sai Eisenhowerilta siihen asti suorasanaisimman vakuutuksen, että Yhdysvallat tukee Saudi-Arabian yhtenäisyyttä. Yhdysvallat puolestaan sai Saudilta kaipaamansa vahvistuksen Dhahranin tukikohdan käyttöoikeuden jatkamisesta vielä viideksi vuodeksi. Vastineeksi Saudi-Arabia sai sotilaallista koulutusta 45 miljoonan dollarin arvosta, sekä rahoitusta omien ilmavoimien kehittämiseen. Hinta oli suhteellisen korkea tukikohdasta, jota käytti alle kaksi tuhatta Yhdysvaltojen sotilashenkilökunnan edustajaa pääasiassa ilma-alusten siirtoon.¹⁰⁸ Vaikka Dhahranilla oli keskeinen asema idän ja lännen välillä lentävien ilma-

¹⁰⁴Eisenhower Dullesille, 12.12.1956, Freiberger, 1992, mukaan, s. 205.

¹⁰⁵ Visits to the US by Foreign Heads of State and Government, US Department of State, Office of Historian.

¹⁰⁶ Alexander, 1975, s. 186.

¹⁰⁷ Safran, 1985, s. 83.

¹⁰⁸ Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvio Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta, 4.11.1958, Documents of NSC (1947–1977), [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 1004, ruutu 0889].

alusten kuljetuksessa, se ei ollut korvaamaton. Kiinteiden suhteiden säilyttäminen lienee ollut kaupassa olennaisinta. Tukikohdalla oli symboliarvoa sen ilmaistessa Yhdysvaltojen läsnäoloa Arabian niemimaalla. Kentällä oli myös keskeinen tehtävä Saudi-Arabian puolustusvoimien kehittämisessä, jossa Yhdysvalloilla oli tukikohdasta riippumatta tärkeä rooli.

Eisenhowerin suunnitelma muokata kuningas Saudista uusi johtohahmo raukesi kokonaan, kun osoittautui, ettei Saud henkilökohtaisilta eikä ideologisilta ominaisuuksiltaan täyttänyt tehtävän asettamia vaatimuksia. Vierailun jälkeen Eisenhower joutui toteamaan, että poliittiset päämäärät Lähi-idän tilanteen suhteen jäivät vierailun aikana saavuttamatta. Yhdysvallat päättikin ottaa aloitteen omiin käsiinsä. Eisenhowerin opin hengessä alettiin valmistella kahdenvälisen turvallisuussopimusten sarjaa yksittäisten valtioiden kanssa sen sijaan, että olisi nojaututtu vain yhteen alueelliseen poliisiin toimivaan valtioon.¹⁰⁹ Keskeisenä syynä ajattelutavan muutokseen voitaneen pitää sitä, että Yhdysvaltojen poliittisten tavoitteiden kanssa yhteensopivaa alueellista johtajaa ei löytynyt. Pitkästi Saudin ailahtelevasta hallintotavasta johtuneet sisäpoliittiset ongelmat heikensivät yhä selvemmin Saudi-Arabian vaikutusvaltaa naapureihinsa ja viilensivät Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisiä suhteita. Yhdysvaltojen reagointi Suezin kriisiin oli puolestaan lämmittänyt Yhdysvaltojen ja Egyptin välejä. Niin ikään syksyllä 1957 alkaneen Syyrian kriisin aikana amerikkalaispäättäjät olivat joutuneet toteamaan, että alueen poliittisista toimijoista ainoastaan Nasser on kyvykäs ja halukas kommunistien vastaiseen taisteluun.

Eisenhowerin Saud-suunnitelma on saanut Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikkaa käsittelevässä tutkimuksessa verrattain vähän huomiota. Huolimatta siitä, että kyse on vain lyhyestä episodista, tapaus on ehdottomasti tarkastelemisen arvoinen. Se tuo esiin Yhdysvalloissa vallinneita näkemyksiä ja odotuksia Saudi-Arabian roolista Lähi-idän valtioiden keskuudessa. Vaikka hanke kohdistui ennen kaikkea Saudin henkilöön, hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa eivät yksin riitä selitykseksi. Saudin vaikutusvallan perusta oli hänen hallitsemassaan maassa. Eisenhower havaitsi varhain Saudi-Arabian uskonnollisen painoarvon, jota Saud ei kuitenkaan ollut valmis hyödyntämään. Mielenkiintoista on erityisesti se, kuinka Saudin seuraaja Feisal haastoi Nasserin myöhemmin juuri islamin avulla. Epäonnistunut hanke kuvasti myös Saudi-Arabian heikkoutta. Jos Saud olisi lähtenyt

¹⁰⁹ Freiburger, 1992, s. 207.

hankkeeseen, seuraukset olisivat voineet olla tuhoisat. Olisi kiinnostavaa tietää, kuinka pitkälle Yhdysvallat oli valmis Saudia tukemaan. Jotain käsitystä asiasta antaa seuraava kuvaus Yhdysvaltojen toiminnasta Saudin maineen romahtamisen jälkeen.

Kuningas Saudin vaikutusvalta koki syvän takaiskun, kun julkisuuteen tuli tieto Saudin suunnitelmasta Nasserin salamurhaamiseksi. Kansallisen turvallisuuden neuvoston tapaamisessa CIA-johtaja Allen Dulles varoitti tilanteen vakavuudesta. Hänen mukaansa kuningas Saudin asema on vakavasti vaarantunut. Nasser veti sotilasneuvonantajansa Saudi-Arabiasta, ja toimenpiteen pelättiin johtavan suhteiden katkeamiseen Yhdistyneen arabitasavallan ja Saudi-Arabian välillä.¹¹⁰ Yhdysvaltojen hallitus oli syvästi huolestunut Yhdistyneen arabitasavallan propagandaiskuista Saudia vastaan ja pyrki rohkaisemaan ja ohjeistamaan tätä. "Heikkouden osoittaminen loukkaavien hyökkäysten seurauksena tai yritykset solmia henkilökohtaisia kontakteja Nasserin lepyttämiseksi voitaisiin laajalti tulkita antautumiseksi Nasserille." Roolit olivat muuttuneet melkoisesti Saudin Washingtonin vierailun aikaisista, mutta kuninkaan vaikutusvallan romahtamisesta huolimatta Yhdysvallat jatkoi verrattain tiivistä yhteydenpitoa Saudin hallinnon kanssa. Jeddän suurlähetystöön toimitetussa sähkössä muistutettiin Saudin merkittävästä roolista muslimimaailmassa ja kuningasta kehoitettiin pysymään lujana. Suurlähetystön oli myös määrä tukea Saudia. "Uskomme, että on kaikin keinoin ponnisteltava Saudin päättäväisyyden vahvistamiseksi, ja ehkäistävä kaikki taipumukset Nasserin painostukselle antautumiseksi, ainakin tässä vaiheessa." Samalla Yhdysvallat rohkaisi Jordaniaa ja Irakia liittovaltion muodostamisessa. Saudin toivottiin tukevan liittoumaa ja ehkä lopulta liittävän maansa siihen.¹¹¹ Valtioliitto saatettiin nähdä viimeiseksi keinoksi vaikutusvaltaisten länsimyynteisten johtajien säilyttämiseksi Lähi-idässä. Saudille osoittamastaan tuesta huolimatta Yhdysvallat säilytti korrektin asenteen Yhdistynyttä arabitasavaltaa kohtaan.

5.4. Feisalin neutralismi ja modernisaatio

Lopullisesti Saud-strategia romahti maaliskuussa 1958, kun Saud joutui luovuttamaan valta-asemansa veljelleen, kruununprinssi Feisalille, ja hanke haudattiin vähin äänin. Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu CIA arvioi pian Feisalin ottaneen täyden kontrollin Saudi-Arabian ulkopoliitikasta. Tilanne aiheutti jokseenkin ristiriitaisia tulkintoja Yhdysvalloissa. Feisal

¹¹⁰ Editorial Note, FRUS 1958–1960, XII, s. 715.

¹¹¹ Sähke, Ulkoministeriö Saudi-Arabian suurlähetystölle 10.3.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 716–717.

julkisti miltei välittömästi tiedonannon, jossa suhde Nasseriin ja Yhdistyneeseen arabitasavaltaan esitettiin selvästi neutraalimmassa valossa kuin Saud oli sen ilmaissut.¹¹² Vaikka Yhdysvalloissa suhtauduttiin varautuneesti Feisaliin, CIA:n Allen Dulles varoitti leimaamasta häntä amerikkalaisvastaiseksi, päinvastoin. Feisal vastusti selkeästi kommunismia, mikä kylmän sodan mustavalkoisessa ilmapiirissä merkitsi paljon. Allen Dullesin mukaan myös Eisenhowerilla oli ilmeisen myönteinen kuva Feisalista. "Presidentti [Eisenhower] on kommentoinut, että Feisal on ollut erittäin miellyttävä kaikissa yhteyksissään Washingtonin kanssa. Ulkoministeri puolestaan arvioi, että Feisal on kypsynyt. Samoilla linjoilla oli varapresidentti Richard Nixon, joka myös kuvasi Feisalia peräti amerikkalaismyönteiseksi, ja erittäin älykkääksi."¹¹³

Kansallisen turvallisuuden neuvosto arvioi, että Feisalille siirtynyt lisäauktoriteetti edustaa merkittävää muutosta Saudi-Arabian hallitsevassa ryhmässä. Tärkeimmät seuraukset uskottiin näkyvän Lähi-idän aluepolitiikassa. Vallanvaihdoksen ennustettiin vaikuttavan myönteisesti Saudi-Arabian tulehtuneisiin suhteisiin Yhdistyneen arabitasavallan kanssa.¹¹⁴ Saudi-Arabian ja Yhdistyneen arabitasavallan suhteiden kehitystä seurattiin tarkasti Yhdysvalloissa. Toisaalta Saudi-Arabian ja Yhdistyneen arabitasavallan huonot suhteet huolestuttivat Yhdysvalloissa, koska Nasserin pelättiin pyrkivän propagandaiskuillaan murtamaan Saudien kuningassuvun valta-asema. Feisalin ystävällisempiä linjaa seurattiin ehkä vieläkin varautuneemmin, koska pahimmassa tapauksessa se voisi johtaa jonkinlaisen suhteen luomiseen kommunistisen leirin suuntaan. Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välinen suhde oli lähes täysin Saudien suvun varassa. Vaikka suhteita pyrittiin kehittämään myös muihin yhteiskunnan toimijoihin, hallitsijasuku oli ja pysyi avainasemassa.

Feisalin muuttuneella asemalla uskottiin olevan myönteinen vaikutus Saudi-Arabian sisäiseen tilanteeseen. Kansallisen turvallisuuden neuvosto uskoikin kyvykkäänä ja kunnioitettuna pidetyn Feisalin lisääntyneen vaikutusvallan johtavan välittömässä tulevaisuudessa edes joihinkin parannuksiin hallinnossa sekä välttämättömien taloudellisten reformien toteuttamiseen. Jopa Nasseria kannattavat ja länsimaihin kielteisesti suhtautuvat väestöryhmät suhtautuivat ainakin aluksi myönteisesti Feisalin arvonnousuun. Tällaisten kehityskulkujen uskottiin rajoittavan Nasserin mahdollisuuksia pyrkimyksissään Saudien kuningassuvun

¹¹² Oikarinen, 1999, s. 215; Kansallisen turvallisuuden arvio, 8.4.1958, FRUS, 1958–1960, XII, s. 727–728.

¹¹³ Allen Dulles Kansallisen turvallisuuden neuvoston tapaamisessa, 27.3.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 724.

¹¹⁴ Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvio Saudi-Arabian hallintomuutoksen seurauksista, 8.4.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 726–728.

kukistamiseksi. Toisaalta Feisal vastusti voimakkaasti Israelin valtiota, minkä pelättiin johtavan siihen, että Israelin asemasta kehittyä entistä selvemmin se kosketuspinta, jolla Saudi-Arabia mittaa suurvaltojen aikeita ja asenteita.¹¹⁵

Negatiivinen kuva Feisalista juonsi lähinnä tämän kärkevästi Yhdysvaltoja arvostelevista kannanotoista silloin, kun Feisal oli toiminut maansa YK-edustajana Yhdysvalloissa ja ongelmien uskottiin jo jääneen taakse. Vielä 1950-luvun lopulla Yhdysvaltojen ulkoministeriössä pohdittiin edelleen Feisalin kielteisiä näkemyksiä. "Todeten ja pahoitellen, että Feisalilla on yhä epämiellyttäviä muistikuvia, jotka vaikuttavat hänen asenteeseensa Yhdysvaltoja kohtaan, haluamme kuitenkin jatkaa kärsivällisiä ponnisteluja vahvistaaksemme sitä hyväntahtoisuutta, joka hänellä on meitä kohtaan." Negatiivisten mielikuvien todettiin kuitenkin liittyvän menneisiin väärinkäsityksiin ja "vain tiettyihin henkilöihin Washingtonissa". Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähettilään Raymond A. Haren mukaan keskeinen syy ristiriitoihin oli juuri Israel, ja "Washingtonin kyvyttömyys ymmärtää arabien ajattelutapaa".¹¹⁶ Niin ikään Kansallisen turvallisuuden neuvoston ja CIA:n arvioissa esiintyi myös kriittisiä näkemyksiä Feisalin toimista. CIA:n johtaja Charles P. Cabell oli arvioinut kruununprinssi Feisalin ottaneen havaittavasti kovemman linjan Yhdysvaltoja kohtaan keskusteluissaan Yhdysvaltojen suurlähettilään kanssa. Feisalin oli epäilty jopa harkitsevan Aramcon toimintaoikeuksien supistamista. Mikä huolestuttavinta, hänen arveltiin pyrkivän parantamaan paitsi Saudi-Arabian ja Yhdistyneen arabitasavallan välisiä suhteita, myös Neuvostoliiton ja Saudi-Arabian suhteita. Feisalin neutralismipyrkimykset luonnollisesti huolestuttivat Yhdysvaltoja ja niiden pelättiin lisäävän Neuvostoliiton liikkumavaraa strategisesti tärkeällä alueella.¹¹⁷ Epäilykset vastapuolen aikomuksista viilensivät Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välejä. Vielä joulukuussa 1959 suurlähettiläs Hare raportoi Feisalin kanssa käymästään keskustelusta, jonka aikana Feisal oli muun muassa nimittänyt Washingtonia "arabien viholliseksi numero yksi". Kysyttäessä Feisal oli kuitenkin myöntänyt arvionsa perustuvan menneisiin väärinkäsityksiin.¹¹⁸

¹¹⁵ Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvio Saudi-Arabian hallintomuutoksen seurauksista, 8.4.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 726–728.

¹¹⁶ Sähke, Ulkoministeri Christian Herter Saudi-Arabian-suurlähetystöön, 28.12.1959, FRUS 1958–1960, XII, s. 751.

¹¹⁷ Kansallisen turvallisuuden neuvoston kokous 25.9.1958, Editorial note, FRUS 1958–1960, XII, s. 736; Kansallisen turvallisuuden neuvoston kokous 13.5.1959, Editorial note, FRUS 1958–1960, XII, s. 748.

¹¹⁸ Sähke, Herter Saudi-Arabian-suurlähetystöön, viitteessä, 28.12.1959, FRUS 1958–1960, XII, s. 751.

Myös Saudi-Arabian epäselvä hallintotilanne vaikeutti Yhdysvaltojen yhteydenpitoa Saudi-Arabian kanssa. Yhdysvallat pyrki välttämään kaikkea sellaista, mikä voitaisiin tulkita tuen osoitukseksi Saudille tai Feisalille. Saudi-Arabian hallitustilanteen tasapainottamista pidettiin kiireellisenä kysymyksenä. Feisalin ja Saudin valtataistelu jatkui kuitenkin useita vuosia. Valtataistelun pitkittyttyä Yhdysvaltojen Saudi-Arabian-suurlähetystössä arveltiin, että paras näkymä Saudi-Arabialle olisi, jos Saud jatkaisi nimellisenä monarkkina ja Feisal käytännön kontrolloijana.¹¹⁹ Vasta 1964 tilanne kärjistyi lopullisesti niin, että Saud joutui luopumaan vallastaan lopullisesti ja Feisalista tuli hallitsija.¹²⁰

6. Turvatakauksia ja ristiriitoja

6.1 Kumppanuuden kahdet kasvot

1950-luvun lähestyessä loppuaan Saudi-Arabia alkoi jäädä taas entistä enemmän taka-alalle Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa. Lähi-idän painoarvo kokonaisuudessaan supistui Vietnamin kriisin vaatiessa yhä suuremman osan Kennedyn ja Johnsonin hallintojen huomiosta - oikeastaan vuonna 1967 käytyyn kuuden päivän sotaan asti. Kennedyn kauden ulkopoliittiset aloitteet suunnattiin yhä useammin Nasserin ja arabinationalistien suuntaan uusien yhteistyösuhteiden luomisen toivossa. Myös Israelin painoarvo Lähi-idän politiikan muotoilemisessa kasvoi Eisenhowerin jälkeen. Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen kylmä sota korvautui Lähi-idässä osittain "arabien kylmäksi sodaksi"¹²¹ kutsutulla ilmiöllä. Nimityksellä kuvattiin alueen sisäisiä, radikaalien ja konservatiivisten arabivaltioiden välisiä kiistoja vuoden 1958 jälkeen.¹²² Radikaaleihin arabimaihin luetaan yleensä ainakin Egypti, Syyria ja Irak, konservatiiveihin Saudi-Arabia, Jordania ja Kuwait, kun taas Libanon ja Tunisiaa pidetään puolueettomina. Yhdysvallat pyrki kiistojen alkuvaiheessa puolueettomaan lähestymistapaan.¹²³

¹¹⁹ Sähke, Saudi-Arabian suurlähetystö ulkoministeriöön, 22.4.1959, FRUS 1958–1960, XII, s. 747–748.

¹²⁰ 28.3.1964 pääministeri, kruununprinssi Feisal otti virallisesti hallitsijan vallan ja Saudin rooli kutistui keulakuvaksi.

¹²¹ Ilmaisu on peräisin Malcolm H. Kerrin samannimisestä kirjasta (The Arab Cold War) vuodelta 1971, Kaufman, 1996, s. 26.

¹²² Vuonna 1958 muun muassa perustettiin Yhdistynyt arabitasavalta ja Irakissa tapahtui vallankumous.

¹²³ Spiegel, 1985, s.83; Bryson, 1977, s. 222.

Turvallisuussuhde Yhdysvaltojen kanssa vaati Saudi-Aralialta tasapainottelua: Sotilaallisen turvallisuuden tarpeet puolsivat Yhdysvaltojen tukea, mutta maan sisäiset turvallisuuskysymykset edellyttivät mahdollisimman vähäistä huomiota herättäviä yhteyksiä. Saudi-Arabian hallitsijoiden liikkumavara jäi melko kapeaksi. Tilanteen ristiriitaisuus tiedostettiin mitä ilmeisimmin molemmin puolin. Yhdysvaltojen ulkopoliittisessa hallinnossa Saudin noudattamaa politiikkaa luonnehdittiinkin kesällä 1958 jokseenkin ironisesti: "Kuningas Saud näyttäisi yrittävän pysytellä matalana, toivoen, että salama ei iske häneen". Tilannetta kuvastaa hyvin kokousmuistioon kirjattu havainto siitä, kuinka Saud toistuvasti ilmaisi, että hän haluaisi Yhdysvaltojen toimivan aktiivisemmin Lähi-idässä, vaikka hän itse joutuisikin julkisesti tuomitsemaan kyseiset toimet, jos Yhdysvallat pyyntöä noudattaisi.¹²⁴ Läheisen Yhdysvaltojen-suhteen poliittinen hinta niin alueellisessa kuin sisäpolitiikassa alkoi käydä Saudille yhä ilmeisemmäksi tämän hallinnon viimeisinä vuosina. Ison-Britannian tuesta riippuvaisen kuningasvallan kukistuminen Egyptissä ja Irakissa oli jo 1950-luvun alkupuolella muistuttanut, ettei suhde ulkopuoliseen suurvalttaan ole yksinomaan siunaus.

Öllyteollisuus oli tuonut saudiarabialaisille sekä etuja että ongelmia. Toisaalta Aramcon maksamat rojalit ovat kasvaneet jatkuvasti ja niillä oli rahoitettu useita hallituksen kehitysohjelmia takapajuisen valtion kohentamiseksi. Esimerkiksi Abdul Aziz oli käynnistänyt jo vuonna 1947 nelivuotisen, kustannuksiltaan noin 270 miljardin dollarin suuruisen hankkeen rautatie-, maantie-, satama-, koulu-, sairaanhoito- ja kastelujärjestelmien rakentamiseksi. Aramcon amerikkalaisyhteisö on myös avustanut Saudi-Arabiaa useiden kehitysprojektien toteuttamisessa. Öljy-yhtiön toiminta oli parantanut monien elintasoja, mutta nostamalla ihmisten odotuksia, se myös aiheutti levottomuuksia.¹²⁵ Vaikka öljy-yhtiöt ovat kiistatta hyödyttäneet Saudi-Arabian yhteiskuntaa, mistään hyväntekeväisyydestä ei voida puhua. Yhtiöt saivat öljytuloina reilun korvauksen toiminnastaan. Toisaalta olojen tasapainottaminen ja työvoiman kehittäminen hyödyttivät myös niiden liiketoimintaa.

Tiiviit suhteet Yhdysvaltojen kanssa tarjosivat helpon kohteen arabinationalistien propagandahyökkäyksille. Jo varhain 1950-luvulla Saudi-Arabian johtajille oli esitetty syytöksiä, että nämä olivat ostaneet Yhdysvaltojen suojeluksen maan itsenäisyydellä. Niillä oli pyritty yllyttämään saudiväestöä hallintoaan vastaan ja horjuttamaan Saudimonarkian vakautta. Tilanne ymmärrettiin myös Yhdysvalloissa. "Tuen osoitus meiltä [Yhdysvalloilta]

¹²⁴ Kokousmuistio, 23.7.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 102.

¹²⁵ Bryson, 1977, s. 175–176.

on jonkinasteinen kuoleman suudelma Saudille ja [Jordanian kuningas] Husseinille." Näin dramaattisesti apulaisulkoministeri William Rountree kuvasi tilannetta presidentti Eisenhowerille heinäkuussa 1958. Siksi oli tärkeää, että Yhdysvallat pyrki toimimaan Lähi-idässä laaja-alaisessa yhteistyössä alueen hallitusten kanssa.¹²⁶

Kylmän sodan vastakkainasettelu heijastui kaikkeen Yhdysvaltojen politiikkaan. Kahtiajakautuneessa maailmassa kaikki toimijat nähtiin, ehkä hieman kärjistetysti, joko kumppaneina tai vihollisina. Tämän ajattelutavan mukaan yksikään valtio ei voinut olla merkityksetön, koska jokainen menetetty kumppani merkitsisi Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvua. Varsinkaan strategisesti merkittävällä Lähi-idän alueella tällaista riskiä ei voitu ottaa. Parempien suhteiden luominen arabinationalistien kanssa alettiinkin nähdä Yhdysvalloissa suoranaiseksi välttämättömyydeksi. "Yhdysvaltojen täytyy päättää, mitkä intressimme ovat yhteensopivat alueen määräävien voimien kanssa", Lähi-idän-politiikkaa arvioivassa lausunnossa painotettiin. Mahdollisuudet Neuvostoliiton loitolla pitämiseen riippuivat arvioiden mukaan siitä, missä määrin Yhdysvallat kykenee toimimaan yhdessä arabinationalismin voimahahmojen kanssa ja näyttäytymään "sellaisten arabikansojen keskeisten tavoitteiden ja pyrkimysten tukijana, jotka eivät ole Yhdysvaltojen perusintressien vastaisia".¹²⁷ Lähi-idän politiikan asiantuntijat olivat panneet merkille länsimaiden ja radikaalien arabien yhtenäisyyttä ajavien liikkeiden vastakkainasettelun. Länsi oli keskittynyt tukemaan radikaalia nationalismia vastustavia konservatiivihallintoja, samaan aikaan kun Neuvostoliitto oli asemoinut itsensä Lähi-itään arabiliikkeen ystävänä ja puolustajana.

Arabinationalismin voimistuessa Saudi-Arabiassakin pidettiin parhaana keskeyttää sotilaalliset hankinnat Yhdysvalloista. Identifioituminen Yhdysvaltojen kanssa muuttui entistä vaarallisemmaksi, jopa oman maan vakinaisen armeijan koettiin uhkaavan kuningassuvun asemaa. Varustelukatkos jatkui vuodesta 1958 seuraavan vuosikymmenen puoliväliin. Yhdysvaltojen Dhahranin tukikohdan vuokrasopimuksen annettiin umpeutua ilman uusintasopimusta. Tosin tukikohdan sotilaallinen merkitys Yhdysvalloille kylmän sodan aikaisiin tarpeisiin nähden oli supistunut mannertenvälisten ja mereltä laukaistavien ballististen ohjusten myötä. Saudi-Arabian puolustusajattelu muuttui melko äkkinäisesti Feisalin noustua hallitsevaan asemaan. Hän käytännössä peruutti koko

¹²⁶ Kokousmuistio, 23.7.1958, FRUS 1958–1960, XII, s. 98–99.

¹²⁷ Kansallisen turvallisuuden neuvoston lausunto Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta, FRUS 1958–1960, XII, s. 188–189.

turvallisuussopimuksen toistaiseksi. Jo vuoden 1958 lopussa Feisal oli julistanut Saudi-Arabian seuraavan puolueettomuuteen ja arabinationalismiin nojaavaa ulkopoliittikkaa.¹²⁸

Uuden ajattelutavan mukaan Nasserin johtama arabinationalistinen liikehdintä muodosti suurimman uhan Saudi-Arabian turvallisuudelle. Feisal pyrki vastaamaan uhkaan neutralismin kannattamisella ja myönnytyspolitiikalla sekä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen kumppanuuden piilottamisella. Muutoksen seurauksena asetoimitukset Saudi-Arabiaan keskeytyivät lähes täysin. Raskaan sotilasvarustuksen hankkimisessa tapahtunut katkos ei siten johtunut tavarantoimittajien haluttomuudesta. Yhdysvaltojen neuvoa-antavat ja kouluttavat sotilaslähetystöt jatkoivat kuitenkin toimintaansa Saudi-Arabiassa. Feisalin neutralismpolitiikka piti Yhdysvaltoja käsivarrenmitan päässä siihen asti kunnes vuonna 1965 Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian sotilasvarustelusuhde aloitettiin uudestaan Hawk-ilmatorjuntajärjestelmien toimittamisella. Sotilaallinen yhteistyö palasi entiselle tasolle Jemenin sodan myötä. Silloinkin Saudi-Arabian sisäinen epävakaus ja Yhdysvaltojen varovaisuus hidastivat asetoimitusten aloittamista.¹²⁹

6.2 Yhdysvallat umpikujassa

Vaikka Eisenhowerin opin oli määrä merkitä merkittävää muutosta Yhdysvaltojen Lähi-idän suhteissa, oppi jäi melko lyhytaikaiseksi politiikan ohjenuoraksi. Varsin pian ulkoministeri John Foster Dullesin kuoleman jälkeen 1959 oli tullut selväksi, että Yhdysvaltojen Lähi-idänpolitiikka oli umpikujassa. Yhdistynyt arabitasavalta ja Irak olivat avoimesti vihamielisiä Yhdysvalloille, ja Libanoninkin suhtautuminen oli viileää. Vain Jordania ja Saudi-Arabia säilyttivät lämpimät suhteet Yhdysvaltojen kanssa. Eisenhowerin oppi oli osoittautunut tarkoituksenvastaiseksi. Sitä on myöhemmin luonnehdittu yksipuoliseksi politiikaksi, joka ei sopinut yhteen YK:n kollektiivisen turvallisuuden määritelmän kanssa. Oppi oli ennen kaikkea suunnattu pitämään Neuvostoliitto poissa Lähi-idästä. Brysonin mukaan 1950- ja 1960- lukujen vaihteessa Neuvostoliitto kuitenkin vaikutti vahvimmalta valtiolta Lähi-idässä. Hänen mielestään amerikkalaispoliitikot olivat yksinkertaisesti yliarvioineet Neuvostoliiton aggressiivisuuden ja samalla aliarvioineet arabinationalismin voiman. Arabinationalistit pitivät Israelia paljon Neuvostoliittoa suurempana uhkana.¹³⁰ Brysonin arvioon on helppo yhtyä. Yhdysvallat tarvitsi uutta lähestymistapaa Lähi-idän asioihin. Historioitsijoiden

¹²⁸ Sähke, Herter Saudi-Arabian-suurlähetystöön, 28.12.1959, FRUS 1958–1960, XII, s. 751.

¹²⁹ Kaufman, 1996, s. 51; Safran, 1984, s. 103–104.

¹³⁰ Bryson, 1977, s. 218–219.

näkemykset ovat kuitenkin vaihdelleet sen suhteen, aloittiko uuden politiikan jo Eisenhowerin hallinto vai vasta Kennedyn hallinto. Eisenhowerin YK:ssa 13.8.1958 pitämässä puheessa erottuu uudenlainen näkökulma Lähi-idän asioihin. Presidentti otti esiin arabinationalismin leviämisen ja arabien oikeuden päättää omasta tulevaisuudestaan. Yhdysvallat koki yhä Lähi-idän puolustamisen tehtäväkseen. Poliitikot olivat kuitenkin oivaltaneet, että puolustuspolitiikan jatkuvuus voidaan myös saavuttaa uusilla taktiikoilla, jotka perustuvat siihen olettamukseen, että arabinationalismi toimii hyvänä karkotteena Neuvostoliiton laajentumispyrkimyksille. Nationalistisen liikehännän vahvistamiseksi Yhdysvallat myös lupasi avustaa arabijohtajia taloudellisin keinoin toivoen siten edistävänsä kehitystä ja hyvässä järjestyksessä tapahtuvaa muutosta.¹³¹

Uuden lähestymistavan oli määrä merkitä, että Yhdysvallat tarjoaisi apua arabeille ilman ehtoja tai pyrkimystä sitoa arabit noudattamaan amerikkalaista politiikkalinjaa. Arabien ja Israelin väliseen kiistaan suhtautumisessa avainsana oli tasapuolisuus. Suunnitelmassa hylättiin ajatus koalitiiodiplomatiasta, johon oli kuulunut amerikkalaismyönteisen ryhmittymän perustaminen Neuvostoliiton rajamaille kommunistien laajentumispyrkimysten estämiseksi. Suunnitelma sen sijaan tunnusti eräänlaisen positiivisen neutralismin käytännön. Siten Eisenhower oli oikeastaan samoilla linjoilla Feisalin kanssa. Suunnanmuutos piti sisällään myös Yhdysvaltojen ja Yhdistyneen arabitasavallan välisten suhteiden lämmittämisen, mikä johti muun muassa Yhdysvaltojen taholta laajamittaisiin viljatoimituksiin. Pieni ryhmä tutkijoita kuitenkin arvioi todellisen muutoksen tapahtuneen vasta Kennedyn presidenttikauden alkamisen myötä. Todisteena on esitetty muun muassa John S. Badeaun nimitystä Yhdysvaltojen Yhdistyneen arabitasavallan suurlähettilääksi.¹³²

Politiikan muutos oli luonnollisesti asteittainen, mutta voidaan perustellusti todeta muutoksen alkaneen jo Eisenhowerin kaudella. Tästä selkein osoitus on Yhdysvaltojen Yhdistyneelle arabitasavallalle toimittaman taloudellisen tuen palauttaminen joulun alla 1958. Eisenhowerin hallinto ilmoitti silloin suunnitelmastaan myydä 300 000 tonnia viljaa ja jauhoja Yhdistyneelle arabitasavallalle PL 480 -maatalousapuohjelman puitteissa¹³³. Keskeinen syy Eisenhowerin hallinnossa tapahtuneeseen näkökulman muutokseen oli varmasti Yhdistyneen

¹³¹ Lausunto Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta, 4.11.1958, FRUS, 1958–1960, XII, s. 194–195; Bryson, 1977, s. 222.

¹³² Ks. Bryson, 1977, s. 219 ja viitteet 72 ja 73 s. 360–361. Badeau aloitti Yhdysvaltojen Yhdistyneen arabitasavallan suurlähettiläänä 19.7.1961.

¹³³ Oikarinen, 1999, s. 230.

arabitasavallan uuden Yhdysvaltojen suurlähettilään Mustafa Kemal in elokuussa 1958 antamassa lausunnossa ilmentynyt muutos Yhdistyneen arabitasavallan politiikassa. "Arabit vastustavat kommunismia uskonnon, kulttuurin ja luonteenlaadun perusteella", Kemal julisti.¹³⁴

Käytännössä Eisenhowerin hallinto oli sisäisesti jakautunut sen suhteen, miten Nasseriin ja arabien yhtenäisyysliikhehdintään tulee suhtautua. Missään tapauksessa amerikkalaiset eivät olleet valmiita tunnustamaan Nasserin asemaa arabien johtomiehenä. Yhteenvedona voidaan arvioida Eisenhowerin hallinnon pyrkineen suhteiden normalisointiin arabinationalistien kanssa sen jälkeen kun Nasser oli ilmaissut vastustavansa kommunismin leviämistä. Varsinaiset uudet avaukset kuitenkin ajoittuivat Kennedyn kaudelle. Vasta Kennedyn hallinto siirsi Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan painopistettä arabinationalistien suuntaan.

Kaiken kaikkiaan Suezin kriisiä seurannut Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikka oli varsin tempoilevaa. Suhteet Nasserin kanssa heilahtelivat äärestä laitaan. Vastaavalla tavalla voitaneen luonnehtia myös Saudi-Arabian noudattamaa politiikkaa suhteessa niin Yhdysvaltoihin kuin Yhdistyneeseen arabitasavaltaankin. Viileän neutralismin ja aktiivisen yhteistyön kaudet vuorottelivat. Saudi-Arabian ulkopoliitiikan lyhytjänteisyys korostui Saudin ja Feisal in keskinäisen valtataistelun myötä. Saudi-Arabia joutui myös sopeuttamaan politiikkaansa Yhdysvaltojen ja Yhdistyneen arabitasavallan toimien sekä niiden keskinäisten suhteiden mukaan. Näiden kolmen valtion voidaankin nähdä muodostaneen Nasserin hallintokaudella eräänlaisen poliittisen triangelin.

6.3. Opec arabinationalismin ilmauksena

Arabiliitto oli arabinationalismin ehkä voimakkain ilmaus välittömästi toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Kairossa 1945 perustettu järjestö ei kuitenkaan ole toiminut niinkään arabien poliittisen yhtenäisyyden polttopisteenä vaan yhteisen asenteen muovaajana poliittisissa, taloudellisissa ja sosiaalisissa kysymyksissä. Arabiliitto on ollut myös huomattavan kiinnostunut arabimaailman ulkopuolisista suhteista. Bryson esittää, että Arabiliiton vastarinta Israelin valtion perustamista kohtaan, sen voimakas imperialismiin vastainen asenne sekä avoin Bagdadin sopimuksen ja Eisenhowerin opin arvostelu ovat

¹³⁴ Lainaus Oikarinen, 1999, s. 228 mukaan.

vahvistaneet arabimaissa länsimaihin kielteisesti suhtautuvaa ajatusmaailmaa.¹³⁵ Arabiliiton kielteinen suhtautuminen Yhdysvaltojen rooliin Lähi-idässä liittyi hyvin keskeisesti arabien ja Israelin välisiin ongelmiin.

Nationalismin ja kunnianhimoisten modernisaatiohankkeiden samanaikaisuus Lähi-idässä teki Yhdysvaltojen politiikan suunnittelijoille vaikeaksi luoda oikeaa kuvaa alueen kehityksestä. Eron tekeminen progressiiviseksi miellettyjen arabien ja radikaalien nationalistien välillä oli ajoittain ongelmallista. Ei ollut kovin rohkaisevaa sekään, että tärkeimmät länsimäiset maat Lähi-idässä omaksuivat enenevässä määrin radikaalin agendan suhteessa öljy-yhtiöiden operaatioihin.¹³⁶ Elokuussa 1959 tyytymättömyys olemassa olevaan järjestelmään purkautui avoimeksi kapinaksi. Kun länsimaiset öljy-yhtiöt laskivat hintojaan yli 10 prosenttia, öljy-yhtiöiden ristikkäisten omistussuhteiden seurauksena öljyntuottajamaiden saamat tulot laskivat yleisesti. Lähi-idän öljyntuottajavaltiot reagoivat ennennäkemättömällä yhteistyöllä: perustamalla Saudi-Arabian ja Venezuelan aloitteesta öljyntuottajamaiden etujärjestön Opecin (Organisation of Petroleum Exporting Countries), joka vaati öljyntuottajamaiden ääntä kuuluviin hinnoittelussa. Se kieltäytyi tunnustamasta uusia raakaöljyn lähtöhintoja perustaksi niiden saamille rojaltilisuuksille tai tuloveroille.¹³⁷ Vaikka öljyntuottajamaiden reaktio näytti äkkinäiseltä, useimmat perustajamaat olivat ilmeisen tosissaan vaatimuksineen. Vei kuitenkin vuosia, ennen kuin Opecin olemassaolo edes noteerattiin kansainvälisellä tasolla.

Siinä missä Arabiliitto on kanavoinut arabien antipatiaa Yhdysvaltoja vastaan arabinationalismin ja arabien yhtenäisyysliikkeen eli pan-arabismien kärjistyessä, myös öljynviejämaiden Opec on nähtävä arabinationalismin ilmauksena.¹³⁸ Sen perustamisella on ollut kauaskantoiset vaikutukset ennen kaikkea Yhdysvaltoihin ja Lähi-idässä toimiviin amerikkalaisiin öljy-yhtiöihin. Bagdadissa syyskuussa 1960 perustettu Opec, joka oli syntyessään ennen kaikkea Saudi-Arabian öljyministerin Abdulla Tarikin hengentuote, pakotti ajan mittaan Lähi-idässä toimivat amerikkalaiset öljy-yhtiöt tarkastelemaan uudelleen suhteitaan isäntämaihinsa. Alkuperäisjäsenet Irak, Iran, Kuwait, Venezuela ja Saudi-Arabia vannoivat keskinäistä solidaarisuutta vaatiessaan vakaita hintoja öljy-yhtiöiltä. Opecin ja Arabiliiton toiminnasta huolimatta arabimaat pysyivät kyvyttöminä muodostamaan laajempaa yhtenäisyyttä, ja arabien ja Israelin välistä sotaa 1967 edeltävät vuodet merkitsivät jatkuvia

¹³⁵ Bryson, 1977, s. 236.

¹³⁶ Kansallisen turvallisuuden arvio, FRUS 1958–1960, IV, s. 658–661.

¹³⁷ Oikarinen, 1999, s. 239; Skeet, 1988, s. 17–21; Yergin, 1993, s. 519–540.

¹³⁸ Bryson, 1977, s. 238–239.

alueen sisäisiä kiistoja. Vaikka arabimaat eivät olleet löytäneet poliittista yksimielisyyttä, yhdestä asiasta ne olivat samaa mieltä: kaikki suhtautuivat yksiselitteisen kielteisesti Israeliin.

Öljytuloista riippuvaiset öljyntuottajamaat tarvitsivat vakaata öljyn hintakehitystä voidakseen toteuttaa kipeästi kaivattuja uudistuksia sekä noudattaa vakaampaa finanssipolitiikkaa. Öljytuloilla arvioitiin olevan olennainen merkitys myös Saudi-Arabian poliittiselle vakaudelle. Jos Saudi-Arabia tai sen kuningashuone menettää öljytulonsa, maata kohdannee taloudellinen tuho. Seurauksena pelättiin olevan poliittinen kaaos, koska Saudi-Arabialla ei ollut rakennettuna mitään rahavarantoja. Sellaisessa tilanteessa maan hallinnon olisi äärimmäisen vaikeaa, todennäköisesti mahdotonta hoitaa tehtäviään paria kuukautta kauempaa.¹³⁹

Oikean suhtautumistavan löytäminen suhteessa Opeciin aiheutti Yhdysvalloissa pulmia. Keskusteltuaan öljy-yhtiöiden johtajien kanssa valtiovarainministeri Douglas Dillon ehdotti, että Yhdysvallat vaivihkaa pyrki horjuttamaan joidenkin maiden, erityisesti Iranin, halua liittyä Opecin jäseneksi. Etenkin Standard Oilin edustajat olivat pyrkineet varmistamaan, että yhtiölle mieleinen kanta pääsisi voitolle.¹⁴⁰ Öljy-yhtiöt pelkäsivät taloutensa kiristyvän jos Opecin tuotantokontrollit astuvat voimaan. Loppujen lopuksi ulkoministeriö kuitenkin päätti öljy-yhtiöiden toiveiden vastaisesti, ettei se ryhdy mihinkään toimiin estääkseen Opecin perustamista. Niin kauan kun Yhdysvallat itse hyväksyy kiintiöpolitiikan kotimaisessa öljyteollisuudessa, ja osallistuu kansainvälisiin kahvin ja vehnän tuotantokontrolliin perustuviin sopimuksiin, katsottiin, että Yhdysvaltojen on vaikea asettaa julkisesti öljynviejävaltioiden sääntelyä vastaan.¹⁴¹

6.4. Idealismia vai pragmatismia?

Palestiinan kriisin pitkittyminen oli aiheuttanut jo Trumanin hallinnolle ongelmia, jotka olivat pakottaneet sen kiinnittämään huomiota Lähi-itään. Truman oli kuitenkin pitänyt aluetta toisarvoisena suhteessa keskeisempiin poliittisiin kysymyksiin Euroopassa ja Aasiassa. Kylmän sodan asetelmat alkoivat näkyä uusien liittosuhteiden kehittyessä. Yhdysvallat katkaisi rauhanajan liittoutumista vastustavan perinteensä, kun puolustusliitto Nato perustettiin. Neuvostoliiton ydinkoe ja Korean sota voimistivat näkemystä tulevaisuuden

¹³⁹ Kansallisen turvallisuuden arvio Lähi-idän öljystä, 13.12.1960, FRUS 1958–1960, IV, s. 664–669.

¹⁴⁰ Keskustelumuihistio, 19.10.1960, FRUS 1958–1960, IV, s. 648–650.

¹⁴¹ Meyer Jonesille, 21.11.1960, FRUS 1958–1960, IV, s. 658–661.

uhkakuvista. Spiegel kuvaa Trumanin kauden Lähi-idän-politiikkaa jokseenkin epäjohdonmukaiseksi. Yhdysvallat tuki sekä suunnitelmaa Israelin valtion perustamiseksi, että arabien aluevaatimuksia. Hallintokoneiston noudattama avoin päätöksentekotapa lisäsi Spiegelin mukaan politiikanteon hajanaisuutta: erilaiset intressit kilpailivat presidentin huomiosta.¹⁴² Eisenhowerin hallinto oli edeltäjänsä vastakohta. Se koki Lähi-idän keskeisenä kysymyksenä ja muodosti selkeän aluepolitiikan hyvin organisoidun päätöksentekojärjestelmän seurauksena.

Lyhyeksi jäänyt Kennedyn hallintokausi oli monin tavoin poikkeuksellinen. Se yhdisti kahden edeltäjänsä piirteitä, lopputuloksena oli varsin erikoislaatuinen sekoitus. Kuten Trumanin kaudella, Lähi-itä palasi merkitykseltään taka-alalle. Sisäpoliittiset rajoitteet olivat huomattavat, ja avoin päätöksentekojärjestelmä kavensi presidentin valtaa. Eisenhowerin tyyliin Kennedy kuitenkin pyrki globaalien painotusten kanssa yhteensopivan aluepolitiikan muodostamiseen.¹⁴³ Kennedyn Lähi-idän-politiikkaa voi hyvin luonnehtia innovatiiviseksi. Perinteisten konservatiivisten liittolaisten sijaan Yhdysvallat käänsi katseensa progressiivisiin, uudistusmielisiin arabeihin. Erityistä huomiota Kennedyn hallinto kiinnitti arabinationalismia johtavaan Nasserin Yhdistyneeseen arabitasavaltaan, jonka kanssa Yhdysvalloilla oli ollut verrattain kireät suhteet. Jo vuonna 1958 Kansallisen turvallisuuden neuvosto oli pitänyt välttämättömänä arvioida Yhdysvaltojen etujen yhteensopivuutta Lähi-idän hallitsevien voimien kanssa. Se oli kehottanut harkitsemaan vakavasti mahdollisuuksia lähempään yhteistyöhön nationalistien kanssa Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvun estämiseksi. Jos Yhdysvallat leimautuisi Nasserin vastustajaksi, se merkitsisi Neuvostoliiton voittoa. Myös Yhdysvaltojen perinteiset liittolaiset, Lähi-idän konservatiivihallinnot olivat joutumassa ahtaalle. Saudi-Arabia tasapainotteli arabinationalismin puristuksissa, Irakin länsimyrönteinen hashemiittimonarkia menetti asemansa vuoden 1958 vallankaappauksessa.¹⁴⁴ Kuten edellä on todettu, tilanteen muutos heijastui jo Eisenhowerin politiikassa. Kennedyn uusi suhtautuminen Nasseriin johti laajempaan politiikan muutokseen.

Poliittisen uudelleenarvioinnin jälkeen Valkoinen talo alkoi pitää Irakissa valtaan noussutta kenraali Qasimin hallintoa Nasseria suurempana vaarana eduilleen Lähi-idässä. Vaikka

¹⁴² Spiegel, 1985, s.94.

¹⁴³ Spiegel, 1985, s.94.

¹⁴⁴ Kansallisen turvallisuuden neuvoston lausunto Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta, 4.11.1958, Documents of NSC (1947–1977), [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf. 1004, ruutu 0889]; Spiegel, 1985, s. 94.

Qasimin hallitus tukeutui voimakkaasti Irakin kommunistiseen puolueeseen IPC:hen, kamppaillessaan Egyptin ja Syyrian kanssa liittoon haluavia nasseristeja vastaan, myöhemmissä arvioissa Qasimia on pidetty pikemminkin uudistajana kuin vallankumouksellisenä. Washingtonissa oltiin kuitenkin pian vakuuttuneita, että Irakista oli tulossa kommunistinen satelliitti ja kansallisen turvallisuuden neuvosto pohti mahdollisuutta Qasimin syrjäyttämiseen. Valkoisen talon pessimistisiä tunteita heijasteli myös keskustiedustelupalvelu CIA:n arvio huhtikuulta 1960, jossa sanottiin Lähi-idän olevan suuren nationalistisen ja sosiaalis-taloudellisen vallankumouksen kourissa. Muuttunut tilanne palveli hyvin Nasserin pyrkimystä kohti parempia suhteita Yhdysvaltojen kanssa. Hän aloitti oman kommunisminvastaisen kampanjansa näyttävästi joulukuussa 1958 Port Saidissa pitämässään puheessa. Hetken aikaa Nasserin Egypti näyttäytyi Lähi-idässä oikeastaan ainoana varteenotettavana kommunismin vastaisena voimana.¹⁴⁵

Kennedyn hallintokausi merkitsi kuitenkin hiljaisinta aikaa Lähi-idässä vuoden 1945 jälkeen. Hänen kaudellaan Lähi-idän kysymykset palasivat takaisin politiikan taka-alalle lähinnä siitä syystä, ettei alueella koettu mitään laajempaa kriisiä. Yhdistyneen arabitasavallan kokeilu vangitsi Nasserin huomion lähes tyystin syksyyn 1961 asti, jolloin syyrialaistaen upseerien joukko toteutti vallankaappauksen ja irrotti Syyrian Yhdistyneestä arabitasavallasta. Jopa Syyrian eroamisen jälkeen tilanne alueella jatkui verrattain rauhallisena. Valtioliiton onnistumisen mahdollisuudet eivät olleet alkujaankaan kovin erinomaiset. Egypti ja Syyria erosivat toisistaan niin poliittisesti kuin yhteiskunnallisesti. Egypti oli hallinnollisesti paljon keskitetympi, kun taas Syyrian yhteiskunta oli hajanaisempi. Niin ikään Syyriassa maanomistajilla ja kasvavalla keskiluokalla oli suurempi vaikutusvalta maan hallintoon ja he vastustivatkin Egyptin keskitettyä hallintotapaa. Suuremmasta ja runsasväkisemmästä Egyptistä oli kuitenkin tullut valtioliiton heti alusta alkaen hallitseva osapuoli. Valtioliiton hajoaminen oli ratkaiseva isku Nasserin maineelle Lähi-idässä. Syyrian separatistinen hallinto oli hyvissä suhteissa Yhdysvaltojen kanssa, mutta suhde Egyptin kanssa oli verrattain katkera.

Vaikutelmaa Lähi-idän tilanteen tyyneydestä korosti entisestään kasvava joukko muita kriisejä kuten Kuuba, Berliini, Vietnam ja Kongo. Kennedyn kaudella suurvaltojen kilpailu ulottui avaruuteen asti. Kilpailu avaruuden valloituksesta liittyi suurelta osin ydinaseiden kantojärjestelmien kehittämiseen, mutta tälle aikakaudelle sijoittuu myös Neuvostoliiton

¹⁴⁵ Kansallinen tiedustelu-arvio, CIA, 19.4.1960, FRUS 1958–60, XII, s. 759-761; Kaufman, 1996, s. 28–29; Mufti, 1996, s. 175.

tekemä, ensimmäinen miehitetty avaruuslento, vuonna 1961. Neuvostoliiton nopeat askeleet olivat Yhdysvalloille järkytys ja presidentti Kennedy asettikin kunnianhimoiseksi tavoitteeksi miehitetyn kuulennon ennen vuosikymmenen loppua. Lähi-itä alkoi vaatia valkoisen talon huomiota verrattain yllättävältä taholta. Vuoden 1962 loppuun mennessä Saudi-Arabian ja Egyptin välinen kamppailu Jemenin tulevan hallinnon luonteesta oli käymässä vakavaksi. Kennedy saikin pian huomata selvittelevänsä arabijohtajien välillä käytävää kiistaa entuudestaan lähes tuntemattomassa maassa, jonka olemassaolosta suurimmalla osalla amerikkalaisista tuskin oli edes mitään käsitystä. Sen sijaan Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisen vastakkainasettelun uhka Lähi-idässä näytti vähän laantuneen. Neuvostoliitto, joka oli saanut aikaan merkittävän läpimurron Egyptissä, Irakissa ja Syyriassa, kärsi samasta ongelmasta kuin Yhdysvallatkin oli kärsinyt 1950-luvulla. Keskenään kilpailevien arabimaiden keskinäiset kiistat tekivät tyhjiksi kaikki vähänkin laaja-alaisemmat poliittiset pyrkimykset.

Samaan aikaan kun ulkoiset rajoitteet vähenivät, sisäpoliittiset paineet kasvoivat. Kennedyn avaukset Nasserin suuntaan kohtasivat kongressissa voimakasta vastustusta. Erityisesti Pentagonissa ja öljyteollisuuden pääkonttoreissa asetettiin kyseenalaiseksi amerikkalaismyönteisiä öljyntuottajia, erityisesti Saudi-Arabiaa, mahdollisesti uhkaavien arabiryhmittymien kannustamisen järkevyyttä. Kovimman vastustuksen Kennedyn Lähi-idän-politiikka koki kuitenkin vaikutusvaltaisten juutalaisryhmien taholta.¹⁴⁶

Kennedyn presidenttikausi jäi odottamattoman lyhyeksi, eikä hän ehtinyt toteuttaa ajamaansa politiikkaa. Jo ennen presidenttikauden yllättävää päätöstä alkoi näyttää vahvasti siltä, ettei Kennedyn valitsema linja tuottanut Lähi-idässä toivottuja tuloksia. Osasyys siihen saattoi olla kotimainen vastustus, joka pakotti hallinnon puolinaisiin ratkaisuihin. Suurempi vaikutus kuitenkin lienee ollut Nasserin suhteen tehty virhearviointi. Egypti ei reagoinut Yhdysvaltojen aloitteisiin odotetulla tavalla.

Yhdysvaltojen henkilökeskeinen Lähi-idän-politiikka näytti johtavan toistuvasti pettymykseen. Eisenhowerin hallinnon suunnitelma kuningas Saudin johtotehtävästä kaatui, kun Yhdysvaltojen käsitys Saudin vaikutusvallasta osoittautui virhearvioinniksi. Kennedyn hallinto kääntyi Saudin kilpakumppanin suuntaan valitessaan uudeksi yhteistyökumppaniksi

¹⁴⁶ Spiegel, 1985, s. 95.

johtoasemassa olleen Nasserin. Silti suunnitelman voidaan sanoa epäonnistuneen. Ennen kaikkea siksi, että Yhdysvaltojen hallinto, joka tarkasteli Lähi-itää lähes täysin kylmän sodan perspektiivistä, oli sivuuttanut alueen sisäisen dynamiikan. Nasser ei reagoinutkaan Yhdysvaltojen aloitteisiin kylmän sodan logiikan mukaisesti. Hänelle poliittista orientaatiota tärkeämpi intressi oli alueellisen vaikutusvallan pönkittäminen ja arabien yhdistäminen.

Siihen mennessä, kun Kennedy kuoli syksyllä 1963, uusi Lähi-idän-politiikka oli sekasorron vallassa. Kaatuvien dominoiden pelko oli peitonnut toiveet uudesta alusta edistyksellisten arabinationalistien kanssa. Vaikka ulkoministeriössä jotkut yhä hellivät ajatusta Egyptin ympärille rakentuvasta strategiasta, kansallisena politiikkana se oli haudattu. Kennedyn Nasser-politiikka heijasteli hänen hallintonsa jälkeenkin jatkunutta laajempaa pyrkimystä Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa. Vaikka konservatiiviset, länsimyrönteiset ja kommunistikammoiset öljyntuottajamaat, joihin Saudi-Arabia selkeästi kuului, olivat intressiensä puolesta luonnollisia kumppaneita Yhdysvalloille, useat amerikkalaispoliitikot ajoivat järjestelmällisesti arabiradikaalien kanssa parempiin suhteisiin pyrkivää politiikkaa. Radikaalit olivat jatkuvasti vaarassa livetä Neuvostoliiton leiriin.¹⁴⁷ Sitä riskiä Yhdysvallat ei yksinkertaisesti voinut ottaa. Erityisesti Nasser pyrki tietoisesti käyttämään asemaansa kylmän sodan osapuolten välissä ja hyötymään molemmista osapuolista, Yhdysvalloista ja Neuvostoliitosta, parhaan kykynsä mukaan.

Poliittisten ideaaliensa näkökulmasta Yhdysvaltojen olisi pitänyt keskittyä tukemaan progressiivisia arabimaita. Vähittäisestä kehityksestä huolimatta konservatiivisten monarkioiden yhteiskuntarakente ei yleensääkään vastannut Yhdysvaltojen ajamia periaatteita. Kärjistäen, tässä voidaan nähdä ideologispoliittinen ja turvallisuuspoliittinen ristiriita. Välittömät edut, joita perusteltiin strategisilla syillä, edellyttivät erilaista politiikkaa kuin pitkän tähtäimen tavoitteet. Yhdysvaltojen hankalat suhteet radikaalimpiin maihin vaikuttivat myös yhteistyömahdollisuuksiin konservatiivimaiden kanssa. Oli vaara, että Yhdysvaltojen huono imago kaatuisi konservatiivisten, Yhdysvaltojen kanssa "veljeilevien" maiden ongelmaksi.

¹⁴⁷ Lähi-idän ja Etelä-Aasian yksikön muistio, 11.12.1963, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 385.

7. Jemenin sota puolueettomuuden mittarina

7.1. Kylmät ja kuumat sodat

Gamal Abdul Nasserin suuruuden kausi ajoittui suunnilleen vuosien 1958 ja 1962 väliin. Vähitellen Nasserin kunnianhimoiset suunnitelmat nousta koko arabimaailman johtajaksi alkoivat herättää pelkoa ja ärtymystä Egyptin naapurimaissa, mikä sai myös Washingtonin pelkäämään niiden arvaamattomia reaktioita. Yhdistyneen arabitasavallan hajoamisen jälkeen Nasserin painoarvo oli laskenut nopeasti, ja Lähi-idässä vallitsi hetkellinen rauha. Liennytyks jatkui jonkin aikaa, kun heikentynyt Egypti tarvitsi naapureidensa apua. Entisen suuruutensa palauttamisesta haaveileva Nasser sai kuitenkin pian aikaan uusia konflikteja, jotka lopulta eristivät Egyptin muusta arabimaailmasta. Kaikesta huolimatta Nasseria oli vaikea sivuuttaa Lähi-idän-politiikan suunnittelussa – missään vaiheessa. Yhdistyneen arabitasavallan hajoamisen jälkeenkin hän oli, jo pelkästään väestön suuruudella mitattuna, vaikutusvaltaisimman arabimaan johtaja.¹⁴⁸

Egyptin ja Saudi-Arabian välillä kytenyt arabien kylmä sota kuumeni nopeasti Jemenissä vuoden 1962 lopulla. Yhdysvallat vastusti erityisesti Nasserin sekaantumista Jemenin sisällissotaan. Sota syttyi syyskuussa 1962 tasavaltalaisten ja kuningasmielisten välillä. Nasseria tukevat upseerit kaappasivat vallan Jemenin hallitsijan, imaami Ahmad Hamid al-Dinin kuoleman jälkeen. Eversti Abdullah al-Sallalin johtama sotilashallinto perusti Jemenin arabitasavallan, lupasi uudistaa valtion ja vaati Isoa-Britanniaa vetäytymään Adenista. Vaikka al-Sallal kontrolloi hallitusta, imaami Ahmadin poika Muhammed al-Badr pakeni Pohjois-Jemenin vuorille, josta hän seuraajineen aloitti sodan tasavaltalaisia vastaan.¹⁴⁹

Pienen, eristyneen ja taloudellisesti kehittymättömän Jemenin sisäisellä konfliktilla oli laajat vaikutukset arabimaailmassa. Sisällissodan vastapuolista tuli välikappaleita suuremmassa kamppailussa, johon Egypti, Saudi-Arabia ja Jordania liittyivät. Egypti sekaantui kiistaan ensimmäisenä ja lähetti joukkoja tasavaltalaisten tueksi. Saudi-Arabia ja Jordania tukivat kuningasmielisiä voimia, koska pelkäsivät Nasserin vaikutusvallan kasvua. Yhdysvallatkin joutui pian ryhtymään toimiin konfliktin rauhoittamiseksi, koska se pelkäsi Egyptin ja Saudi-Arabian vastakkainasettelun johtavan sisäisen epävakauden lisääntymiseen Saudi-Arabiassa.

¹⁴⁸ Muistio, Talbot Ruskille 2.1.1963, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 126.

¹⁴⁹ Kaufman, 1996, s.34.

Jos Egyptin tukemat tasavaltalaiset kukistaisivat kuningas Saudin, Yhdysvaltojen mittavat öljyintressit ja niihin liittyvät investoinnit olisivat vakavasti uhattuina. Amerikkalaisten etujen mukaista olisi konfliktin nopea tukahduttaminen ja vakauden palauttaminen alueelle. Itse Jemenissä Yhdysvalloilla ei ollut mitään mainittavia intressejä, mutta kylmän sodan näkökulmasta Egyptin ja Punaisenmeren alueella oli varsin keskeinen merkitys.¹⁵⁰

Nasserille sotaretki osoittautui kohtalokkaaksi. Jemenin sisällissota imaisi lopulta lähes koko Egyptin armeijan. Ajoittain konflikti levisi myös etelään brittien tukeman Etelä-Arabian liiton puolelle ja pohjoisessa myös Saudi-Arabian puolelle Nasserin joukkojen pommittaessa kuningasmielisten tukikohtia. Iskut aiheuttivat äärimmäistä huolta Riadissa. Vaaran uhatessa Saudi-Arabia kääntyi ensimmäiseksi Yhdysvaltojen puoleen. Kun Egyptin ilmayksiköt aloittivat hyökkäykset Jemenin ja Saudi-Arabian välisellä rajalla, kuningas Saud pyysi Dhahraniin sijoitettuja Yhdysvaltojen koulutustehtävissä olleita hävittäjiä lentämään saudiarabialaisten kaupunkien yllä. Näytöslentojen oli määrä toimia varoituksena Nasserille. Avoin konflikti pakotti Yhdysvallat ilmaisemaan entistä vahvemmin tukensa Saudi-Arabian alueellista integriteettiä kohtaan. Osoituksena Yhdysvaltojen sitoumuksesta saudihallintoa kohtaan, presidentti Kennedy lähetti kaksi amerikkalaishävittäjää Jeddän satamaan ja lupasi lennoston amerikkalaisia lentokoneita.¹⁵¹ Saudi-Arabiassa amerikkalaiskoneiden saapumista todistanut senaattori Sparkman kuvasi myöhemmin Senaatin ulkoasiainvaliokunnalle lentojen merkitystä suureksi. "Se rohkaisi saudiarabialaisia valtavasti, kun he näkivät amerikkalaiset pommikoneet lentämässä ympäriinsä - - se oli hyvin stimuloivaa."¹⁵² Yhdysvallat pyrki kuitenkin koko ajan korostamaan puolueettomuuttaan maiden välisessä konfliktissa ja piti huolen, ettei Yhdysvaltojen koneiden voitu tulkita osallistuneen sotaan Saudi-Arabian puolella.¹⁵³

Uudeksi ongelmaksi Yhdysvalloille muodostui kysymys siitä, tunnustetaanko uusi Jemenin hallinto. Ulkoministeriön Lähi-idän asiantuntijat, kuten Phillip Talbot, suosittelivat uuden hallinnon tunnustamista. Toimenpiteen toivottiin rajaavan Nasserin aktiivisuutta Jemenissä. Washington oli jo varoittanut Nasseria, että Yhdysvallat suhtautui vakavasti Persianlahden turvallisuuden puolustamiseen. Tiedustelu kuitenkin ennusti kuningasmielisten kärsivän pian

¹⁵⁰ Keskustelumistio, 21.12.1962, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 373.

¹⁵¹ Tehtävä tunnettiin nimellä Operation Hard Surface. Muistio, Komer Kennedylle, 13.6.1963, FRUS 1961–1962, XVIII, dokumentti 269; Editorial note, FRUS 1961–1962, XVIII, dokumentti 270.

¹⁵² Rusk Senaatin ulkoasiainkomitealle, 27.1.1965. The US Senate, Top Secret Hearings, [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 10020, ruutu 0862].

¹⁵³ Muistio, Lähi-idän ja Etelä-Aasian yksikkö, 11.12.1963, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 385.

tappion, joten toivottiin että tunnustamalla uusi valtio voitaisiin estää sen ja samalla Egyptin luisuminen Neuvostoliiton etupiiriin.¹⁵⁴ Vaikka ulkoministeriössä Nasserin sanaan vielä luotettiin, Pentagon ja öljy-yhtiöiden edustajat olivat olleet eri mieltä konfliktin alusta alkaen. Heidän näkökulmastaan radikaalin tasavaltalaishallinnon perustaminen Jemeniin uhkaisi Saudi-Arabian vakautta ja sen valtavia, strategisesti tärkeitä öljyvaroja. Yhdysvaltojen jo keskenäänkin jakaantunut hallinto päätti kuitenkin tunnustaa Jemenin arabitasavallan 19. joulukuuta 1962¹⁵⁵. Ratkaisun toivottiin lopettavan kiistan pikaisesti. Toiveikkuudesta todisti muun muassa senaattori Hickenlooper, joka vieraili Kairossa ja Riadissa heti kohta tunnustamisen jälkeen. Hänen mukaansa Yhdysvallat oli uskonut tunnustamisen johtavan Egyptin joukkojen pois vetämiseen.¹⁵⁶

Jemenin sota ei kuitenkaan päättynyt vallankumoukseen, eivätkä kuningasmieliset hävinneet, kuten Yhdysvalloissa odotettiin. Valtion tunnustaminen ei siten tuottanut odotettua tulosta. Päinvastoin sota pitkittyi ja Nasser laajensi entisestään toimiaan Jemenissä. Saudiarabialaiset, joiden oli määrä noudattaa yhtenevää politiikkaa Yhdysvaltojen kanssa, kokivat valtionsa uhatuksi ja vastasivat Nasserin toimiin tukemalla Jemenin kuningasmielisiä. Monet amerikkalaisdiplomaatitkin pelkäsivät Saudi-Arabian valtion olevan uhattuna.¹⁵⁷ Huolimatta Saudi-Arabian monarkiaa vastustavien Jemenin tasavaltalaisten tunnustamisesta, Yhdysvaltojen hallinnossa pelättiin tukea Nasseria saudiarabialaisia vastaan. Tämän ilmeisen ristiriidan vuoksi Yhdysvallat ei voinut kuin toivoa Jemenin sodan päättyvän mahdollisimman pian.

Kennedyn paineet harkita uudelleen Jemenin politiikkaa kasvoivat kiistan pitkittyessä. Feisal reagoi Egyptin pommi-iskuihin Saudi-Arabian puolelle syyttämällä Yhdysvaltoja "metsästysluvan antamisesta Saudi-Arabiaa vastaan". Iso-Britannia puolestaan teki selväksi, ettei se aio seurata Yhdysvaltojen linjaa. Isossa-Britanniassa Jemenin mahdollisen radikalisoitumisen nähtiin uhkaavana brittien suojeluksessa olevalle Adenille. Tämä Persianlahden öljyreiteille sijoittunut satama oli yksi maailman vilkkaimmista, mutta erityisen suuri merkitys sillä oli Ison-Britannian tukikohtana. Niin ikään Aramcon edustajat olivat ilmaisseet huolensa siitä, että saudihallinto saattaisi vastata Jemenin tunnustaneelle

¹⁵⁴ Keskustelumuistio, 21.12.1962, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 117.

¹⁵⁵ Sähke, Lähetystö Jemenistä ulkoministeriölle, 22.12.1962, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 119.

¹⁵⁶ Rusk Senaatin ulkoasiainkomitealle 27.1.1965. The US Senate, Top Secret Hearings, [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 10020, ruutu 0862].

¹⁵⁷ Keskustelumuistio, 21.11.1962, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 117.

Yhdysvalloille muuttamalla yksipuolisesti Aramcon toimilupasopimuksen ehtoja.¹⁵⁸ Tämän laajan vastarinnan edessä Kennedy alkoi perääntyä. Hän pyrki kuitenkin edelleen esiintymään edistyksellisinä pitämiensä arabinationalistien tukijana.

Jemenin sota pakotti Yhdysvallat takaisin vanhaan rooliinsa suojaamaan konservatiivisia arabihallintoja edistyksellisempinä pidettyjä vastaan, vaikka Kennedyn hallinto oli päättänyt sitä välttää. Vierailutilastotkin kuvaavat toteutunutta politiikkaa. Kennedy oli aikonut kutsua Valkoiseen taloon sekä Israelin että Egyptin johtajat, mutta virkakauden keskeytyminen kumosi suunnitelmat. Kuningas Saud sen sijaan oli vierailut Valkoisessa talossa vuoden 1962 alussa ja kruununprinssi Feisal myöhemmin samana vuonna.¹⁵⁹ Yhdysvallat jatkoi Kennedyn kauden jälkeenkin ponnisteluja jonkinlaisen yhteyden ylläpitämiseksi Nasserin kanssa, aina kuuden päivän sotaan asti 1967. "Yli kolmen vuoden ajan olemme yrittäneet rakentaa järkevämpiä ja molempia osapuolia hyödyttäviä suhteita Yhdysvaltojen ja Egyptin – ja erityisesti Nasserin – välille", Rusk kuvasi Yhdysvaltojen pyrkimyksiä senaatin ulkoasiainkomitealle tammikuussa 1965. Hän uskoi, että Nasser oli yhä kiinnostunut taloudellisesta yhteistyöstä Yhdysvaltojen kanssa. Vastineeksi tarjoamastaan avusta Yhdysvallat odotti maltillista politiikkaa Yhdysvalloille tärkeissä asioissa, Yhdysvaltojen intressien tunnustamista Lähi-idässä ja selkeän välimatkan pitämistä kommunistileiriin. Ymmärrettiin kyllä, ettei hän voinut luopua liittoutumattomuuspolitiikastaan.¹⁶⁰

Nasserin ja Feisalin solmimista hyökkäämättömyyssopimuksista¹⁶¹ huolimatta sota Jemenissä jatkui jatkumistaan, kunnes kuuden päivän sota Israelia vastaan heikensi Egyptin joukkoja merkittävästi, ja Nasser joutui lopulta vetäytymään Jemenistä. Joukot olivat poistuneet joulukuuhun 1967 mennessä. Ison-Britannian vetäytyttyä samana vuonna Etelä-Arabiasta, Etelä-Jemen julistautui itsenäiseksi Jemenin kansantasavallaksi ja Pohjois-Jemenistä tuli Jemenin arabitasavalta. Sota jatkui Jemenin sisällä vielä Egyptin ja Saudi-Arabian vaikutuksen päättymisen jälkeenkin. Sisällissota päättyi virallisesti vasta 14.4.1970.¹⁶² Yhdysvaltojen lähentymisyritykset Nasserin Egyptin kanssa sota kuitenkin tuhosi. Jo syksyyn 1963 mennessä Yhdysvaltojen ja Egyptin suhteet olivat taas heikentyneet siihen pisteeseen, että kongressi oli peruuttamassa Egyptille myönnettyä taloudellista apua. Vastustus Egyptiin

¹⁵⁸ Spiegel, 1985, s. 104.

¹⁵⁹ Visits to the US by Foreign Heads of State and Government, US Department of State, Office of Historian.

¹⁶⁰ Rusk Senaatin ulkoasiainkomitealle 27.1.1965. The US Senate, Top Secret Hearings, [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 10020, ruutu 0862].

¹⁶¹ Sopimuksia solmittiin muun muassa elokuussa 1965 ja elokuussa 1967.

¹⁶² Vuonna 1990 kaksi Jemeniä yhdistyivät muodostaen Jemenin tasavallan.

toimitettavaa ruoka-apua kohtaan kasvoi Nasserin avoimesti arvostellessa Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikkaa.¹⁶³

Ulkoministeri Rusk varoitti senaatin ulkoasianvaliokuntaa tammikuussa 1965 katkaisemasta kokonaan yhteyttä Nasserin kanssa. Hänen mukaansa Yhdysvallat voi joutua turvautumaan asevoimien käyttöön puolustaakseen Saudi-Arabiaa Nasserin aiheuttamalta uhalta, jos Egyptin ja Yhdysvaltojen suhteet katkeavat. Siten oli tärkeää säilyttää edes jonkinlainen neuvottelukanava Nasserin kanssa - tilanteen kärjistymisen estämiseksi. Rusk puolusti nimellä PL-480 tunnetun apuohjelman jatkamista Egyptiin muun muassa Saudi-Arabian turvallisuudella. Hän luonnehti ohjelmaa "ainoaksi toimivaksi siteeksi", joka Yhdysvalloilla oli Nasserin kanssa. Monet senaattorit vaativat tuen lopettamista rangaistukseksi Nasserin Yhdysvaltojen pyrkimyksiä vastustavasta politiikasta, muun muassa Kongon kapinallisten tukemisesta. Monet politiikan suunnittelijat pitivät ongelmana Nasserin arvaamattomuutta. Oli vaikeaa ennustaa, mitä Egypti tekee, jos Yhdysvallat peruuttaa tuen. "Jos Nasser reagoi yhtä irrationaalisesti kuin 1950-luvun puolivälissä ja päättää toimia kaikin keinoin Yhdysvaltojen Lähi-idässä olevia intressejä vastaan", Yhdysvalloilla ei Ruskin mukaan ole paljon muita mahdollisuuksia kuin harkita missä laajuudessa alueella tarvitaan amerikkalaisjoukkoja turvaamaan Yhdysvaltojen erittäin tärkeitä intressejä kuten Wheelus tukikohta Libyassa, miljardi-investointeja Saudi-Arabiassa ja ennen kaikkea "hyvin läheisen ystävän, kuten Saudi-Arabia turvallisuutta". Ruskin mielestä loppujen viljakuormien toimittaminen olisi paljon yksinkertaisempi ratkaisu, kuin sotilaiden lähettäminen Lähi-itään, varsinkin kun Vietnamin ongelmia oli jo tarpeeksi.¹⁶⁴

Saudi-Arabian ja Egyptin välit olivat olleet useita vuosia erittäin jännittyneet Jemenin vuoksi, ja Saudin viimeisinä hallintovuosina Yhdysvallat oli tosissaan pelännyt Saudi-Arabian hallinnon romahtamista. Uhka oli saanut Yhdysvallat puuttumaan tilanteeseen Saudi-Arabian puolesta ja Nasserille oli tehty selväksi, että Yhdysvalloilla oli Saudi-Arabiassa erittäin suuria intressejä. Ruskin mukaan Yhdysvallat oli näin vaatinut Nasseria pidättäytymään vehkeilyistä, ainakin siltä osin kuin ne liittyivät Saudi-Arabiaan. Myöhempien arvioiden mukaan Nasser noudatti Yhdysvaltojen vaatimusta varsin nopeasti. Liennytyksen jälkeenkin Egyptiin suhtauduttiin hyvin epäilevästi ja uskottiin, että se voisi aloittaa painostuksen

¹⁶³ Bryson, 1977, s. 232.

¹⁶⁴ Rusk Senaatin ulkoasiainkomitealle 27.1.1965. The US Senate, Top Secret Hearings, [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 10020, ruutu 0862].

uudelleen koska vain. Huolestuttavimmillaan tilanne oli ollut vuonna 1963, jolloin Saudin hallinto oli heikoimmillaan ja tiettävästi ainakin neljä hänen veljistään lähti Kairoon Nasserin tueksi. Saudin seuraajaksi nousseen Feisalin asema arvioitiin kuitenkin paria vuotta myöhemmin verrattain vahvaksi. Omassa arviossaan Rusk korosti, kuinka "Feisal oli käyttänyt ajan hyvin edukseen vahvistaen, ei vain omaa asemaansa, mutta myös maataan viemällä eteenpäin taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen ohjelmaansa".¹⁶⁵ Yhdysvalloissa suhtauduttiin hyvin vakavasti kyseisiin uudistushankkeisiin. Amerikkalaisarvioissa yhteiskunnallinen kehitys nähtiin olennaisena osana kuningashuoneen aseman vakauttamiseksi. Kehitystarve on syytä nähdä myös laajemmassa yhteydessä. Yhdysvallat profiloitui ennen kaikkea Kennedyn hallintokaudella voimakkaasti demokratian puolustajaksi, eikä itsevaltaisesti hallitun Saudi-Arabian tilanne vastannut ideaaleja. Oli vaarana, että Saudi-Arabiasta voisi tulla jossain vaiheessa kiusallinen kumppani.

7.2. Johnsonin ulkopoliittinen ongelmavyöhyke

1960-luvun puoliväliä lähestyttäessä Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikka alkoi jälleen kerran muuttua. Johnsonin hallinnon liikkumavara oli kapeampi kuin edeltäjällään. Pohjoisella rintamalla Turkki ja Iran olivat solmineet läheisemmät suhteet Neuvostoliiton kanssa ja Pakistan Kiinan kanssa. Turvallisuuspolitiikassa huomio puolestaan kiinnittyi entistä enemmän Yhdysvalloille tärkeisiin öljyn tuotantoalueisiin. Vuosikymmenen loppua kohden amerikkalaisiasiantuntijoille alkoi käydä yhä selvemmäksi, että Lähi-idän öljyä tarvitaan pian myös Yhdysvaltojen kotimaisen teollisuuden tarpeiden täyttämiseksi. Enää ei ollut kysymys pelkästään eurooppalaisten Nato-liittolaisten energiatarpeesta. Myös puolueettomuuden politiikkaan liittyvät ideaalit alkoivat väljähtyä, kun Yhdysvallat koki yhä vaikeammaksi toimia yhdessä radikaalien arabivaltioiden, erityisesti Egyptin kanssa, ja totesi hyödyllisemmäksi kehittää vahvempia siteitä konservatiivisempien maiden kanssa. Tässä joukossa Saudi-Arabia puolestaan kasvatti omaa vaikutusvaltaansa.¹⁶⁶

Kansallisen turvallisuuden neuvonantaja Walt Rostow tiivisti presidentille toukokuussa 1967 toimittamassaan muistiossa ulkoasiainhallinnossa vallitsevan ajattelutavan: "Lähi-idässä on kysymys siitä, tulevatko Nasser, radikaalit valtiot ja niiden tukijat Neuvostoliitossa hallitsemaan aluetta. Siihen olennaisesti liittyvä kysymys on, aikooko Yhdysvallat puolustaa

¹⁶⁵ Rusk Senaatin ulkoasiainkomitealle 27.1.1965. The US Senate, Top Secret Hearings, [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf 10020, ruutu 0862].

¹⁶⁶ Bryson, 1977, s. 213.

ystäviään maltillisia, vai vetäytyykö se roolistaan Lähi-idässä johtavana valtiona."¹⁶⁷ Kun verrataan Rostowin arviota Kansallisen turvallisuuden neuvoston vuonna 1958 esittämään kehotukseen harkita vakavasti yhteistyömahdollisuuksia Lähi-itää hallitsevien nationalististen voimien kanssa, nähdään hyvin niiden välinen ajattelutavan muutos.¹⁶⁸ Radikaalien arabien kanssa harjoitettujen yhteistyöpyrkimysten aika oli ohi. Niiden pyrkimykset osoittautuivat ristiriitaisiksi Yhdysvaltojen tavoitteiden kanssa. Silti Yhdysvalloissa nähtiin, että liian selvä identifioituminen konservatiivisten liittolaisten kanssa vain vahvistaisi radikaalien radikalismia. Käytännön politiikassa Yhdysvallat pyrki siksi kaikin tavoin välttämään polarisaatiota, tai puolen valintaa, koska sen uskottiin hyödyttävän yksinomaan Neuvostoliittoa. Ajoittain tasapuolisuuspolitiikan noudattaminen oli vaikeaa Lähi-idän valtioiden keskinäisten kiistojen vuoksi. Ennen kuuden päivän sotaa näkyvin rajalinja meni konservatiivien ja nationalististen radikaalien välillä, mutta sodan lähestyessä Israelin ja sen arabivihollisten väliset ristiriidat alkoivat nousta entistä voimakkaammin pintaan.

1960-luvun loppupuoli merkitsi Yhdysvalloille ulkopoliittisten ongelmien kasautumista. Lyndon B. Johnsonin hallinto muistetaan ennen kaikkea Vietnamin sodan eskaloitumisesta, ja sota lopulta museri presidentin suosion. Yhtä aikaa Vietnamin sodan kanssa Lähi-idässä käytiin kuuden päivän sota. Iso-Britannia puolestaan kärsi huomattavista talousvaikeuksista, joiden seurauksena se valmistautui vetäytymään Suezin itäpuolella olevilta "suojattialueiltaan" ja tukikohdistaan. Brittien vetäytyminen merkitsi Yhdysvaltojen vastuualueen laajenemista entisestään. Neuvostoliiton pelättiin käyttävän hyväkseen Arabian niemimaan eteläosaan jäävää valtatyhjiötä. Vaikka Lähi-idän kriisiytymisestä ei tullut Johnsonille yhtä raskasta taakkaa kuin Vietnamin sodasta, 1960-luvun viimeisinä vuosina Valkoinen talo joutui kiinnittämään yhä enemmän huomiota alueen tapahtumiin.¹⁶⁹

Johnsonin ulkopoliittisista kyvyistä tai niiden puutteesta on kirjoitettu paljon. Yleisin näkökulma näyttäisi yhä tukevan arvioita haparoinnista. Spiegelin mukaan Johnsonin presidenttikautta luonnehti sisäpoliittinen taito ja asiantuntemus yhdessä ulkopoliittisen kokemattomuuden ja vajavaisen itseluottamuksen kanssa. Spiegel selittää Johnsonin poliittista haparointia myös hallinnon sisäisillä ristiriidoilla ja Vietnamin sodan myötä koko

¹⁶⁷ Muistio, Rostow Johnsonille, 23.5.1967, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 96.

¹⁶⁸ Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvio Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikasta, 4.11.1958, Documents of NSC (1947–1977), [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf. 1004, ruutu 0889].

¹⁶⁹ Dobson, 1995, s. 119.

kansakunnassa kärjistyneillä mielipide-eroilla.¹⁷⁰ Näkemys on omiaan selittämään uusien avausten puuttumista Lähi-idässä. Johnsonin Lähi-idässä noudattama varovaisuus oli kuitenkin ristiriidassa Vietnamin sodassa otettujen riskien kanssa. Johnsonin kaudella Israel sai aikaisempaa näkyvämmän roolin Yhdysvaltojen koko Lähi-idän politiikassa. Johnson tunnettiin yleisesti sympatioistaan Israelia kohtaan, ristiriitainen suhtautuminen Jerusalemin asemaan ja verrattain hidas reagointi vuoden 1967 kriisiin kuitenkin tasapainottivat käytännön politiikkaa niin, että Yhdysvaltoja ei voi pitää yksiselitteisesti pelkästään Israelin tukijana.

Ensimmäisinä presidenttivuosinaan Johnson jätti Lähi-idän erityisongelmat varsin vähälle huomiolle. Hän keskittyi lähinnä Kaakkois-Aasian tapahtumiin ja sovelsi muussa ulkopoliitikassaan niin kutsuttua Great Society –ohjelmaansa, joka näkyi Lähi-idässäkin sosiaalsiin uudistuksiin rohkaisemisessa. Kuuban kriisin ja Kennedyn kauden kiihtyneen asevarustelun jälkeen, Yhdysvallat vaikutti erityisen vaikutusvaltaiselta Neuvostoliittoon verrattuna. Juuri tätä aikakautta on kuvattu nimellä Pax Americana.

7.3. Turvatakuut erityissuhteen kulmakivenä

Loppupalvesta 1965 alkaen tilanne Lähi-idässä alkoi huonontua nopeasti. Iso-Britannia ilmoitti helmikuussa 1966 virallisesti vetävänsä joukkonsa Adenista vuoteen 1968 mennessä, minkä seurauksena Yhdysvaltojen vastuualue kasvoi entisestään.¹⁷¹ Syyriassa verinen vallankaappaus oli johtanut varsin radikaalin sotilashallinnon perustamiseen. Samaan aikaan Neuvostoliittokin lisäsi tuntuvasti diplomaattisia ponnisteluitaan Arabian niemimaan eteläisimmissä osissa. Vaakalaudalla ei ollut vain Lähi-idän voimatasapaino sinänsä, vaan myös länsimaiden tarve puolustaa elintärkeää öljyvirtaa Arabian niemimaalta. Tilannetta hankaloitti öljyn asteittainen politisoituminen osaksi Lähi-idässä kypsyviä konflikteja. Jo tammikuussa 1965 Aramcon johtaja Thomas Barber oli varoittanut Yhdysvaltojen hallinnon virkamiehiä ja öljy-yhtiöiden johtajia siitä, ettei niiden tule sallia "öljyn ajattelematonta käyttöä radikaalien arabien poliittisena aseena"¹⁷². Yhdysvalloissa seurattiin Lähi-idässä etenevää kehitystä yhä huolestuneempina. Johnsonin kannalta kehittymässä oleva kriisi ei olisi voinut tulla huonompaan aikaan. Hänellä oli valmiiksi vastassaan kongressissa voimistuva vastarinta Vietnamin sotaa kohtaan. Ahtaalle joutunut presidentti oli päättänyt, ettei sotkeudu uuteen ongelmapesäkkeeseen. Kotimaan tilanteesta johtuen hän piti erityisen

¹⁷⁰ Spiegel, 1985, s. 118, 164.

¹⁷¹ Keskustelumuihistio, 4.2.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 68.

¹⁷² Kaufman, 1996, s.51 mukaan.

tärkeänä kongressin ja julkisen tuen saamista Lähi-idässä sovellettavalle toimintatavalle. Johnsonin menettelytapa kuitenkin hidasti toimintaa ja kavensi reagointimahdollisuuksia.¹⁷³

Niin ikään Yhdysvaltojen ja Egyptin väliset suhteet olivat kiristyneet jälleen kerran lyhyen liennytskauden jälkeen. Yhdysvallat oli aloittanut vuoden 1965 lopussa uudelleen ruokalähetykset. Johnsonin hallinto suostui uuteen kuuden kuukauden sopimukseen sen jälkeen kun Nasserin hallinto hillitsi – vaan ei koskaan lopettanut – Yhdysvaltojen vastaista retoriikkaansa, pyysi anteeksi amerikkalaisen kirjaston polttamista, lopetti aseiden toimittamisen Kongoon, ja sopi Saudi-Arabian kanssa ulkoisen vaikutuksen päättämisestä Jemenin sisällissodassa.¹⁷⁴ Egyptin ja Yhdysvaltojen suhteita myrkytti molemminpuolinen epäluulo. Nasser oli vakuuttunut, että Yhdysvallat suunnitteli hänen hallintonsa kukistamista. Saudi-Arabian kuningas Feisalin aloite islamilaisten maiden yhdistämiseksi vahvisti Nasserin näkemystä entisestään. Hän oli varma, että Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu CIA tuki Saudi-Arabian ja Iranin pyrkimyksiä islamilaisen liittouman perustamiseksi hänen johtamaansa arabiliittoumaa vastaan.

Kaufmanin mukaan Nasser oli epäilyksineen oikeilla jäljillä siinä mielessä, että Yhdysvallat todellakin pyrki vahvistamaan konservatiivista saudihallintoa Nasserin ja häntä seuraavien radikaalien arabien aiheuttamaa uhkaa vastaan. Vaikka arabien yhtenäisyys- ja solidaarisuusliikehdintä voimistui vuodesta 1964 alkaen, Egyptin ja Saudi-Arabian suhteet pysyivät kireinä Nasserin hallintokauden loppuun asti. Diplomaattisuhteet palautettiin kuitenkin Kairon ja Riadin välille vuonna 1965, ja neuvotteluita Jemenin sisällissodan päättämiseksi käytiin jatkuvasti. Kun Saudi-Arabian kuningas Feisal ryhtyi Iranin shaahin kanssa joulukuussa 1965 kutsumaan koolle islamilaisten maiden huippukokousta, Nasser raivostui. Hän näki kilpailevan liittouman luomisen selvänä vastatoimena pyrkimyksilleen arabinationalismin kontrolloimiseksi.¹⁷⁵ Kun New York Times-lehden toimittaja kysyi ulkoministeriön lehdistötilaisuudessa 2.5.1966, onko olemassa sellaista voimassa olevaa sopimusta jonka mukaan Yhdysvallat menisi Saudi-Arabian avuksi, jos Nasser toteuttaisi edellisenä päivänä esittämänsä hyökkäysuhkauksen, ulkoministeriö turvautui tavanomaiseen lausumaansa siitä, kuinka Yhdysvaltojen hallinto on toistuvasti ilmaissut kantavansa huolta Saudi-Arabian alueellisesta yhtenäisyydestä. Muistutettiin, että julkisten vakuutusten perinne

¹⁷³ Muistio, Rusk, 2.5.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 266; Kaufman, 1996, s. 54.

¹⁷⁴ Sähke, Ulkoministeriö Yhdysvaltojen Egyptin-lähetystöön, 17.11.1965, FRUS 1964–1967, XVIII, dokumentti 252.

¹⁷⁵ Kaufman, 1996, s. 47.

ulottuu presidentti Trumaniin asti. Kukin presidentti on vuorollaan vahvistanut julkisesti Trumanin kirjeessään 31.10.1950 Saudi-Arabialle antaman takuun.¹⁷⁶ Lisäksi lähes jokaisessa lukuisista presidentti Kennedyn ja presidentti Johnsonin Feisalille lähettämistä kirjeistä on mainittu jollain tavoin Yhdysvaltojen intressit Saudi-Arabian yhtenäisyyttä kohtaan.

Ulkoministeriö perusteli annettuja vakuutuksia kesäkuussa 1966 Yhdysvaltojen "merkittäväillä taloudellisilla ja poliittisilla intresseillä Saudi-Arabiassa, jotka ovat huomattavissa määrin sidottuja Saudin hallitsijasuvun kohtaloon". Yhdysvalloissa katsottiin Saudi-Arabian hallitsijoiden suhtautuvan luottavaisesti Yhdysvaltojen antamiin vakuuksiin. Jopa niin, että Saudi-Arabian hallinnolla arvioitiin olevan taipumuksena yliarvioida Yhdysvaltojen sitoutumista Saudi-Arabian puolustamiseen.¹⁷⁷

Kennedyn lokakuussa 1962 Feisalille lähettämän kirjeen sisältämää muotoilua pidettiin ainakin 1960-luvulla sitovimpana Yhdysvaltojen siihenastisista vakuutuksista Saudi-Arabian turvallisuuden takaamiseksi. Kannustaessaan kruununprinssi Feisalia toteuttamaan ripeästi modernisaatio-ohjelmaansa, Kennedy lupasi, että Feisal "voi olla varma täydestä Yhdysvaltojen tuesta Saudi-Arabian yhtenäisyyttä kohtaan". Kun Johnsonin hallinto myöhemmin 1960-luvulla varoi esittämästä uusia sitoumuksia, se turvautui Trumanin, Eisenhowerin ja Kennedyn antamien vakuuksien vahvistamiseen. Kuuden päivän sodan alla ulkoministeriössä arvioitiin, että Kennedyn kirjeessään käyttämä ilmaisu voidaan tulkita Saudi-Arabian alueellisen yhtenäisyyden takaamiseksi. Samalla tavoin Yhdysvallat seurasi Kennedyn lehdistötilaisuudessa 8.5.1963 antamaa julistusta, että "Yhdysvallat vastustaa voimakkaasti voimankäyttöä tai sen uhkaa Lähi-idässä". Selväsanaissimmin Yhdysvaltojen antamien vakuuksien todellinen laajuus lienee määritelty presidentti Kennedyn erityislähettiläs Bunkerille maaliskuussa 1963 toimittamassa ohjeistuksessa, jossa kehoitettiin "välttämään antamasta vaikutelmaa rajattomasta Yhdysvaltojen sitoumuksesta Saudi-Arabian puolustamiseksi missä olosuhteissa tahansa tai määräämättömän pitkäksi ajaksi [...] haluamme välttää tulevia väärinkäsityksiä ja säilyttää Yhdysvaltojen toimintavapauden".¹⁷⁸

¹⁷⁶ Hart, 1998, s. 58; Kirje, Truman Abdul Azizille, 31.10.1950, FRUS 1950, V, s. 1190–91.

¹⁷⁷ Muistio, Ulkoministeriö, 7.6.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 270.

¹⁷⁸ Muistio, Rusk, 2.5.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 266; Kirje, Kennedy Feisalille 25.10.1962, FRUS 1961–1963, XVIII, dokumentti 88; Muistio Ulkoministeriö, 7.6.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 270.

On sinänsä kiinnostavaa, että juuri arabinationalistien kanssa uutta avausta yrittänyt Kennedy antoi voimakkaamman vakuutuksen Saudi-Arabian tukemiseksi kuin esimerkiksi Eisenhower. Kennedyn antamia vakuuksia täytyy kuitenkin tarkastella Jemenin sodan taustaa vasten. Yhdysvaltoihin tukeutuva Saudi-Arabia koki hallintonsa olevan uhattuna. Selkeillä tuen osoituksilla Yhdysvallat puolestaan toivoi saavansa Saudi-Arabian vetäytymään Jemenistä, ja siten pitkään jatkuneen sodan loppumaan. Amerikkalaispäättäjille oli selvää, että Nasser ei vetäisi joukkojaan ensimmäisenä.

Edellä mainitut vakuudet ovat tärkeimpiä muodollisia osoituksia Saudi-Arabian erityisasemasta. Merkittävää on myös vakuutuksien toistaminen Yhdysvaltojen hallinnon korkeimmalla tasolla sekä vakuutusten säännönmukaisuus. Yhdysvaltojen presidenttien antamista vakuutuksista Saudi-Arabian turvallisuuden puolesta oli muodostunut perinne viimeistään Nixonin hallintokauteen mennessä. Kukin presidentti vahvisti hallintokautensa alkuvaiheissa edeltäjiensä antamat takuut. Lausumia voidaan pitää myös suhteen jatkuvuutta kuvanneena symbolieleenä tai eräänlaisena seremoniallisena perinteenä, jolla pyrittiin ilmaisemaan molemminpuolista yhteisymmärrystä ja hyvántahtoisuutta. On huomattava, että vakuuksien olemassaolo paljastaa melko selvästi myös riippuvuuden suunnan: Yhdysvallat vakuutti tukevansa Saudi-Arabian turvallisuutta. Sisällöltään vakuudet olivat kuitenkin niin tarkoituksellisen epämääräisiä, että niiden poliittinen sitovuus olisi mahdollista ratkaista käytännössä vielä silloin, kun niitä mahdollisesti jouduttaisiin toimeenpanemaan.

Turvavakuutukset olivat merkittävä diplomaattinen ele. Yhdysvaltojen panosta Saudi-Arabian sotilaallisen puolustuksen vahvistamiseksi voidaan kuitenkin pitää konkreettisempänä ilmauksena siitä painoarvosta, joka Saudi-Arabiassa oli. Saudi-Arabia itsekin pyrki varsin tietoisesti vahvistamaan Yhdysvaltojen sitoumusta vakautensa ylläpitämiseen keskittämällä asehankintansa Yhdysvaltoihin. Tilanteella oli luonnollisesti omat etunsa Yhdysvalloille. Sen lisäksi, että Yhdysvallat sai entistä suurempia taloudellisia voittoja mittavista toimituksista ja aseisiin liittyvistä ylläpitotehtävistä, amerikkalaisilla oli myös tarkka tieto Saudi-Arabian puolustusjärjestelmästä, ja se oli hyvin yhteensopiva amerikkalaisten omiin järjestelmiin. Mahdollisten interventoiden kohdalla tämä helpottaisi amerikkalaisten toimintaa merkittävästi.¹⁷⁹ Asetoimituksilla oli myös poliittinen puolensa. Vuosien 1964 ja 1967 välillä Yhdysvallat lisäsi apuaan Neuvostoliiton ja sen

¹⁷⁹ Rusk, 8.11.1965, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 257.

suojattavaltioiden vastustajille Lähi-idässä. Johnsonin hallinnon aikana aseapu kasvoi 44,2, miljoonasta dollarista vuonna 1963 vuoden 1968 lähes 995,3 miljoonaan dollariin. Ensisijainen kohde oli Jordania. Sen ohella aseita toimitettiin ainakin Saudi-Arabiaan, Libyaan, Marokkoon, Libanoniin ja Tunisiaan.¹⁸⁰

7.4. Vapaan maailman puolustajat

Kommunismiin liittyvät uhkakuvat yhdistivät tehokkaasti Yhdysvaltoja ja Saudi-Arabiaa. Islam oli ehkä keskeisin syy sille, miksi Saudi-Arabia pysyi niin lujasti kommunismin vastaisessa kannassaan koko kylmän sodan ajan. Saudi-Arabian hallinto piti useimpien kommunististen hallintojen noudattamaa virallista ateismipolitiikkaa islamille vihamielisenä. Saudi-Arabian hallinto perustui uskontoon, eikä mikään saanut uhata islamin ensisijaista asemaa. Islamia pidettiin myös Saudi-Arabian yhtenäisyyden turvana. Suuri ja hajanainen maa pelkäsi maallistumisen antavan jalansijaa erilaisille kapinaliikkeille. Saudi-Arabiassa ja Neuvostoliitolla ehti olla diplomaattisuhteet vain kymmenisen vuotta. Neuvostoliiton on arvioitu pyrkineen parantamaan suhteitaan Ison-Britannian kanssa, kun se toisen maailmansodan lähestyessä veti diplomaattisen edustuksensa paitsi Saudi-Arabiasta, myös Jemenistä, Turkista, Afganistanista ja Persiasta. Neuvostoliitto sai katua toimenpidettään, sillä toisin kuin Jemen, joka solmi Neuvostoliiton kanssa suhteet uudelleen 1955, Saudi-Arabia kieltäytyi toistuvasti diplomaattisuhteiden uudistamisesta.¹⁸¹ Se solmi suhteet useimpien entisten neuvostotasavaltojen kanssa vasta kylmän sodan päättymisen jälkeen. Siten uskonto loppujen lopuksi on toiminut yhdistävänä tekijänä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välillä.

Jaetut intressit kylmän sodan aikana selittävät pitkälti Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteen luonnetta. Poliittiset intressit muodostivat öljy- ja puolustussuhteen ympärille ikään kuin suojakerroksen, joka suojasi suhdetta esimerkiksi Israelin asemaan liittyvien erimielisyyksien aiheuttamilta ristiriidoilta. Vaikka kommunismin vastustaminen piti Saudi-Arabian ja Yhdysvallat yhdessä, Lähi-idän poliittisissa kiistoissa niiden näkemykset olivat monesti erilaisia. Saudi-Arabia suhtautui yleensä kielteisesti maallisiin, sosialistisiin ja nationalistisiin ideologioihin, jotka olivat verrattain suosittuja 1940-luvulta aina 1970-luvulle asti. Saudi-Arabian hallitsijat yleensä tavoittelivat rauhanomaisia ratkaisuja alueellisiin ongelmiin, missä suhteessa näkemykset Yhdysvaltojen kanssa jälleen kohtasivat.

¹⁸⁰ Spiegel, 1985, s. 135; Kaufman, 1996, s. 48.

¹⁸¹ Katz, 1986, s.122–123.

Seuraava esimerkkitapaus antaa hyvän kuvan siitä, miten Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhtautuminen kommunismiin ohjasi yhteistoimintaa. Yhdysvalloille oli tärkeää pitää Saudi-Arabia vakaana ja sen hallitsija tyytyväisenä. Keväällä 1966 kuningas Feisal kuitenkin huolestui, hänen mukaansa kommunistinen uhka oli kasvanut Lähi-idässä vakavasti. Feisal uskoi Egyptin tarjoavan Neuvostoliitolle suojaverhon, jonka suojassa se voi vapaasti levittää vaikutusvaltaansa. Huolta aiheuttivat myös "paikalliset kommunistit". Vaikka Feisal ei maininnut sanallakaan kommunistihavainnoista Saudi-Arabiassa, ainakin Etelä-Arabiassa, Persianlahdella, Irakissa, Syyriassa ja Egyptissä havaintoja oli tehty. Feisalin kommunistipelko ylitti parhaimmillaan Yhdysvalloissa maalatut uhkakuvat. Feisalin ilmaistua huolensa Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähettiläälle Eiltsille, tämä kommentoikin, että suurin osa Feisalin puheesta olisi voinut olla amerikkalaisvirkamiehen sanomaa.¹⁸²

Asian vakavuuden tähdentämiseksi Feisal halusi lähettää veljensä prinssi Sultanin Yhdysvaltoihin välittämään presidentti Johnsonille huolensa kommunismitilanteesta.¹⁸³ Lyhyen epäröinnin jälkeen Johnson otti Sultanin vastaan helmikuussa 1966, verrattain lyhyellä varoitusajalla, vaikka Yhdysvallat ei täysin jakanut Feisalin ja Sultanin huolta. Vaikka Saudi-johtajille painotettiin, että ei ole olemassa hallintoa, joka olisi ollut niin johdonmukaisesti kommunismin vastainen kuin Yhdysvallat, amerikkalaishallinnon näkökulmasta Egyptiä ei käytännössä pidetty kommunistisuuntautuneena. Ennen kaikkea Yhdysvallat varoi joutumasta Saudi-Arabian ja Egyptin väliin tuolloin yhä jatkuneessa kiistassa Jemenin hallintomuodosta. Saudi-Arabian oli kuitenkin hyvä vedota kommunismin vaaraan, sen kautta oli mahdollista saada omat huolet Washingtonissa paremmin kuuluviin. Feisalin tulkinta kommunismista oli toki lähtöisin Lähi-idän tilanteesta ja luonnollisesti Saudi-Arabian omia aluepoliittisia intressejä tukeva. Yhdysvalloille puolestaan oli tärkeää näyttää suhtautuvansa päättäväisesti kommunismin uhkaan, ja sen reagointia seurattiin tarkkaan muun muassa Kaakkois-Aasiassa.¹⁸⁴

Niin ikään Feisal itse vieraili Yhdysvalloissa kesäkuussa 1966. Vierailun toteuttaminen aiheutti Yhdysvalloissa poikkeuksellisen paljon diplomaattista kädenvääntöä. Ennen vierailua

¹⁸² Kirjeenvaihto Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähetystön ja Yhdysvaltojen ulkoministeriön välillä helmikuussa 1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentit 259–262.

¹⁸³ Valtionpäämiehenä Feisal ei itse saattanut lähteä vierailulle ilman virallista kutsua ja protokollaa.

¹⁸⁴ Kirjeenvaihto Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähetystön ja Yhdysvaltojen ulkoministeriön välillä helmikuussa 1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentit 259–262.

ulkoministeriössä heräteltiin kysymyksiä siitä, kuinka näkyvästi vierailu tulisi hoitaa. Näyttävän vastaanoton pelättiin kärjistävän entisestään Feisalin ja Egyptin välistä kamppailua, ja ennen kaikkea heikentävän Yhdysvaltojen jo entuudestaan huonoja välejä Nasseriin. Nasser kun oli jo tulkinnut monien Yhdysvaltojen toimien tukevan Feisalin pyrkimystä luoda häntä vastaan suunnattu islamistinen ryhmittymä.¹⁸⁵ Vierailun tavoitteena oli ennen kaikkea hyvien henkilösuhteiden luominen, asiakysymyksissä ei ollut odotettavissa mitään uusia asioita. Sen tähden keskustelun sävyä pohjustettiin huolellisesti ennakolta. Johnsonia jopa varoitettiin, että parrakkaan, perinteiseen kaapuun pukeutuneen "aavikkokuninkaan" kanssa kontaktin saaminen saattaa tuntua vaikealta. Vierailua pidettiin kuitenkin ponnisteluiden arvoisena. Olihan Saudi-Arabiassa toimiva öljy-yhtiö Aramco Yhdysvaltojen laajin yksittäinen yksityinen mertentakainen yritys. Sillä oli Saudi-Arabiassa investointeja yli 1,2 miljardin dollarin edestä. Lisäksi kaikki muut Yhdysvaltojen intressit Lähi-idässä – kommunismin patoamisesta Israelin valtion säilyttämiseen – riippuvat suuresti Feisalin kaltaisten, Nasserin vallankumousajatuksia ja kommunismia vastustavien maltillisten hallitsijoiden vähittäisestä modernisaatiosta. Yhdysvaltojen varovaisuutta selitti pelko siitä, että Lähi-itä jakaantuu kahteen leiriin, jotka muodostuvat Feisalin ja Nasserin ympärille. Epäiltiin myös, että Neuvostoliitto pyrkii edistämään jakautumista vallankumouksellisten (Egypti, Syyria ja Irak) ja maltilliseen muutokseen pyrkivien valtioiden (Iran, Jordania, Saudi-Arabia ja Libanon) muodostamiin ryhmittymiin.¹⁸⁶

Eräs Feisalin vierailun jälkeen sen onnistumista kuvaavissa arvioissa esiin nostettu yksityiskohta kuvaa Yhdysvaltojen hankaluutta tasapainottaa suhteitaan Saudi-Arabiaan ja Israeliin. Feisalin vierailun aikana antama lausunto, jossa hän viittasi kaikkien maailman juutalaisten osuuteen Israelin valtion tukemisessa herätti kuitenkin viestimissä ja amerikkalaisyleisön keskuudessa huomattavaa kielteistä huomiota. Tapauksen johdosta myös New Yorkin pormestari peruutti Feisalin kunniaksi tarkoitetun illallistilaisuuden. Ulkoministeriö kuitenkin vähätteli tapahtunutta: "Erimielisyytemme Israelista arabien kanssa ovat hyvin kaikkien osapuolten tiedossa. Ystävällisten suhteiden ylläpitämiseksi ei ole tarpeen, että kaikista asioista ollaan täsmälleen samaa mieltä." Ulkoministeriö arvioikin vierailun onnistuneen ja Yhdysvaltojen sille asettamien tavoitteiden yleisesti ottaen täyttyneen.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Rostow Johnsonille, 30.5.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 269.

¹⁸⁶ Muistio, Rostow Johnsonille, 18.6.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 272.

¹⁸⁷ Ball, 27.6.1966, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 179.

Pitkittynyt Jemenin sota ja sosialistisen Etelä-Jemenin perustaminen Saudi-Arabian välittömään läheisyyteen toi Neuvostoliiton vaikutusvallan uudella tavalla Lähi-itään. "Nasserin Vietnamiksikin"¹⁸⁸ kutsuttu Jemenin kiista merkitsi myös loppua Yhdysvaltojen poliittisille avauksille radikaalimpien arabien suuntaan. Vaikka Jemen oli verrattain takapajuisen ja merkityksettömän tuntuinen pikkuvaltio kaukana Arabian niemimaan reunamalla, konfliktin painoarvo voidaan palauttaa kylmän sodan globaaliin valtapeliin. Sodan pitkittyminen kertoi kuitenkin myös Yhdysvaltojen varsin rajallisesta kiinnostuksesta. Niin Kennedyn kuin Johnsoninkin hallinnoille oli riittänyt konfliktin rajaaminen. Ne eivät halunneet sekaantua siihen yhtään enempää kuin oli pakko. Samanaikaiset konfliktit muualla maailmassa veivät Yhdysvaltojen huomion niin, ettei se halunnut ryhtyä mihinkään voimatoimiin sodan päättämiseksi, niin kauan kun se ei uhannut merkittävästi amerikkalaisten etuja. Sinänsä on kiinnostavaa, ettei Yhdysvallat kokenut sen voimakkaampaa uhkaa kommunismin suuntaan kallistuneiden Jemenin tasavaltalaisten suunnalta ja oli valmis tunnustamaan uuden hallinnon. Itsenäisenä toimijana tasavaltalaishallinto olisi kuitenkin ollut pienempi paha kuin Neuvostoliiton "alusmaana", jollaisiksi niin Jemen kuin Egypti olisivat arvioiden mukaan voineet päätyä, jos Yhdysvallat olisi ottanut voimakkaamman aseman Saudi-Arabian rinnalla. On tosin huomattava, että Yhdysvaltojen tunnustaessa Jemenin arabitasavallan, Isolla-Britannialla oli yhä melko vahva asema Etelä-Arabiassa.

Kommunistinen uhka Arabian niemimaalla voimistui entisestään Ison-Britannian aloitettua 1969-luvun puolivälissä vetäytymisensä alueella sijaitsevista tukikohdistaan. Arabian niemimaan eteläkärjessä sijaitsevaa Adenin satamaa voidaan pitää täysin brittiläisenä luomuksena. Se sijaitsi strategisesti Persianlahdelle johtavien öljyn kuljetusreittien varrella ja oli maailman vilkkaimpia satamia. Ison-Britannian luovuttua Adenin tukikohdasta, Aden sulautui osaksi Etelä-Jemeniä. Siitä tuli Jemenin kansantasavallan pääkaupunki (1967–1990).

Tammikuussa 1968 talousvaikeuksissa painiva Iso-Britannia ilmoitti vetäytyvänsä kaikista puolustussitoumuksistaan Suezin itäpuolella vuoteen 1971 mennessä. Päätös tarkoitti merkittävää muutosta alueella, jossa Iso-Britannia oli vaikuttanut yli vuosisadan. Ison-Britannian vetäytyminen merkitsi sopimusvaltioiden kanssa tehtyjen sopimusten päättymistä. Bahrainista ja Qatarista tuli itsenäiset valtiot syksyllä 1971. Loput emiirikunnat muodostivat

¹⁸⁸ Ilmaisu Spiegelin, 1985, s. 104.

Yhdistyneiden arabiemiirikuntien liittovaltion. Liittovaltion toivottiin antavan suojaa Ison-Britannian entisille suojateille joukkojen vetäytymisen jälkeen.

Ison-Britannian jättämä valtatyhjiö huolestutti niin Yhdysvaltoja kuin Saudi-Arabiaakin. Kommunistit olivat saaneet jalansijan aivan Saudi-Arabian rajan takana Jemenissä, Neuvostoliiton uskottiin tavoittelevan vaikutusvaltansa kasvattamista alueella. Arabian niemimaan eteläkärjen strategista asemaa korosti alueen suora yhteys Afrikkaan, jossa kylmän sodan kilpailuasetelmat näkyivät yhä selvemmin. Neuvostoliitto ja Yhdysvallat kamppailivat hallitsevasta asemasta aivan Punaisenmeren vastarannalla sijaitsevassa Afrikan sarvessa. Vuonna 1960 itsenäistynyt Somalia omaksui 1969 tehdyn sotilasvallankaappauksen jälkeen "tieteellisen sosialismin" valtion viralliseksi politiikaksi. Siirtomaakauden jälkeiset kiistat Afrikan sarvessa sekoittuivat osaksi suurvaltakamppailua, kun Neuvostoliitto rakensi ilma- ja laivastotukikohdan Berberan satamaan Somalian luoteisrannikolle. Vastareaktion Neuvostoliiton asetoimituksille Yhdysvallat käynnisti mittavan asevarusteluohjelman Etiopian tukemiseksi. Berberan tukikohta tarjosi Neuvostoliitolle pääsyn tärkeille Persianlahden ja Intian valtameren alueille. Sen merkitys kasvoi entisestään sen jälkeen kun Egypti karkotti kaikki neuvostoliittolaiset sotilasneuvonantajansa kesällä 1972. Kylmän sodan kamppailuja ei voida pitää pelkästään Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisen suhteen koetinkivenä. Varsinkin 1970-luvulla Lähi-itään entistä näkyvämmiin ulottuva kommunismin uhka oli myös yhdistävä tekijä. Lisääntyneet öljytulot tekivät Saudi-Arabiasta keskeisen toimijan kommunistisen vaikutusvallan vastustajana. Tämä näkyi myös Yhdysvaltojen ulkopoliittikan ratkaisuisissa. Jo vuonna 1968 Yhdysvallat linjasi, että se ei täytä Ison-Britannian jättämää tyhjiötä. Tällä tarkoitettiin, että Yhdysvaltojen ei tule aloittaa mitään uutta ohjelmaa alueella tai sekaantua Persianlahden pienten arabivaltioiden asioihin. Puolustusministeriön laatiman muistion mukaan ensisijaiset ponnistelut tuli suunnata Iranin ja Saudi-Arabian tukemiseen. Tämä ajattelutapa ennakoi Nixonin kaudella omaksuttavaa pilaripolitiikkaa, jonka mukaan Yhdysvallat siirsi suoria velvoitteitaan alueellisille kumppaneilleen. Yhdysvalloilla oli jo valmiiksi läheinen suhde ja yhtenäiset intressit Saudi-Arabian ja Iranin kanssa. Siten olisi luontevaa jättää Persianlahden sheikkikuntien puolustus näiden valtioiden tehtäväksi.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Muistio, apulaispuolustusministeri Nitze, 2.8.1968, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 150.

7.5. Varovaisuuden ja välttelyn politiikkaa

Johnson piti Israelin voittoa arabeista kuuden päivän sodassa tervetulleena. Huomattavan arabien mielipahan kustannuksella hän myös alkoi pitää Israelia yhtenä kolmesta "pilarista", joihin Yhdysvallat voisi tukeutua suojellessaan ja edistäessään länsimaiden etuja Lähi-idässä. Muut pilarit olivat Iran ja Saudi-Arabia, joukon ainoa arabimaa.¹⁹⁰ Arabimaissa Israelin ylivoimainen voitto oli synnyttänyt voimakasta tyytymättömyyttä ja vihamielisyyttä Yhdysvaltoja kohtaan. Erityisesti Egypti syytti Washingtonia ankarin sanoin. Nasser leimasi levittämässään propagandassa Yhdysvallat arabien ja Israelin välisen konfliktin alkuunpanijaksi ja peräänkuulutti täysimittaista sotaa "imperialismia vastaan". Egypti olikin katkaissut diplomaattisuhteet Yhdysvaltojen kanssa heti kuuden päivän sodan alettua, useimmat arabimaat seurasivat esimerkkiä.¹⁹¹

Arabivaltiot syyttivät Yhdysvaltoja tiedustelutietojen toimittamisesta Israelille. Sen lisäksi arabiradikaalit väittivät, että Yhdysvaltojen lentotukialukset olivat auttaneet Israelia ilmaiskussa. Saudi-Arabian hallinnon edustajat myönsivät amerikkalaisten kanssa käydyissä kahdenkeskisissä keskusteluissa syytökset perättömiksi ja heidän oli määrä kumota syytökset omissa viestimissään Yhdysvaltojen toistuvien kehotusten jälkeen. Saudi-Arabia oli kuitenkin ilmeisen haluton puolustamaan Yhdysvaltoja kiistanalaisessa tilanteessa ja oikaisun toteuttaminen "unohtui" toistuvasti. Vaikka Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian keskusteluyhteys säilyi myös kuuden päivän sodan ajan, tilanteen normalisoiminen sodan jälkeen tuotti molemmille vaikeuksia. Saudi-Arabia peräsi Yhdysvalloilta tiukempaa otetta Israelia kohtaan ja vaati julkista lausuntoa, että Israelin on palautettava sodassa valtaamansa alueet. Molemmat valtiot olivat ikään kuin kaivautuneet omiin linjoihinsa keskenään taistelevien arabiradikaalien ja Israelin välisellä taistelukentällä. "Jos Yhdysvallat ei tulisi yhtään arabeja vastaan, Saudi-Arabian olisi vaikea puolustaa Yhdysvaltojen asemaa arabijohtajien kokouksessa Khartumissa." Tämä Feisalin kanta toistui jatkuviissa keskusteluissa ja kirjeenvaihdossa.¹⁹² Israelin kuuden päivän sodassa valtaamat alueet, erityisesti Jerusalem ovat edelleenkin Lähi-idän konfliktin pahimpia kiistakapuloita.

Brysonin arvion mukaan arabiradikaalien mustamaalauksen tavoitteena oli saada Neuvostoliitto toimimaan Israelia (ja Yhdysvaltoja) vastaan. Vaikka Neuvostoliitto ei syöttiin

¹⁹⁰ Kaufman, 1996, s. 45.

¹⁹¹ Spiegel, 1985, s. 152.

¹⁹² Ks. esim. Sähke, Yhdysvaltojen Saudi-Arabian lähetystä ulkoministeriölle, 27.8.1967, FRUS, 1964–1968, XXI, dokumentti 300.

tarttunutkaan, syytökset olivat saaneet useat arabimaat katkaisemaan diplomaattisuhteet Yhdysvaltoihin, sekä keskeyttämään öljykuljetukset Israelia tukeviin Yhdysvaltoihin ja Isoon-Britanniaan. Brysonin väite tuntuu kaukaa haetulta, ainakin mitä Neuvostoliiton Yhdysvaltojen vastaisiin toimiin tulee. Uskottavammin syytöksillä pyrittiin ohjaamaan arabimaiden yleinen mielipide Yhdysvaltoja vastaan ja yhdistämään omat rivit. Arabimaat tapasivat elokuussa 1967 Sudanin Khartumissa, missä kompromissiton politiikka Israelia kohtaan korostui. Kokouksen tarkoituksena oli sopia yhtenäisestä linjasta rauhansopimuksen suhteen ja luonnostella Lähi-idän politiikan tulevia suuntaviivoja. Arabimaat kuitenkin hylkäsivät yksiselitteisesti kaikki aloitteet rauhanneuvotteluista Israelin kanssa. Khartumin päätöslauselmassa julistettiin tiukasti, että Israelille ei anneta mitään myönnytyksiä: "ei rauhaa, ei neuvotteluita, ei tunnustamista". Huolimatta tiukasta linjasta, joka Khartumissa vallitsi Israelin suhteen, arabimaat päättivät kokouksessaan öljysaarron lopettamisesta Israelia tukeviin maihin.¹⁹³

Päinvastoin kuin myöhemmät saarrat, vuoden 1967 saarto osoittautui tehottomaksi poliittisena tai diplomaattisena aseena. Saarron suurin heikkous oli kahden suuren OPEC-maan Iranin ja Venezuelan jääminen sen ulkopuolelle. Myös Algeria ja Libya luopuivat saartotoimenpiteistä parin päivän jälkeen. Näin ollen öljy-yhtiöt onnistuivat melko vaivattomasti kiertämään saarron. Suurimmat amerikkalaiset öljy-yhtiöt toimivat Yhdysvaltojen hallinnon siunauksella¹⁹⁴ läheisessä yhteistyössä sekä keskenään että joidenkin ulkomaisten öljy-yhtiöiden kanssa ja ne toimittivat muualta kuin arabimaista tulevaa öljyä saarrettuihin maihin samalla kun toimittivat arabiöljyä muihin, saartoon kuulumattomiin maihin. Iranin ja Venezuelan irrottautuminen saarrosta osoitti selvästi, ettei Opec ollut tuohon aikaan poliittisesti suuntautunut. Vuonna 1967 ei-arabi jäsenet eivät pitäneet saartoa oman etunsa mukaisena vaan päinvastoin, ja korjasivat siitä hyödyn.

Saarron epäonnistumiseen vaikutti osaltaan myös konservatiivisten öljyntuottajamaiden (kuten Saudi-Arabia ja Kuwait) ja radikaalien öljyä tuottamattomien maiden (kuten Egypti ja Syyria) välinen jakolinja. Konservatiiviset suhtautuivat valikoivaankin saartoon epäillen ja menettivät sen takia öljytuloja, kun taas radikaalit kannattivat jopa täydellistä saartoa. Sen sijaan että olisivat katkaisseet öljyn tuotantonsa, jotkut tuottajamaat jopa lisäsivät normaalia

¹⁹³ Kirje, Feisal Johnsonille, 7.9.1967, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 301.

¹⁹⁴ Normaalitilanteessa öljy-yhtiöiden toimintaa erityisen tarkasti valvova kartellilainsäädäntö olisi rajoittanut yhteistyötä.

tuotantoaan, niin että Khartumin kokouksen aikaan arabimaiden öljyntuotanto oli itse asiassa kahdeksan prosenttia korkeampi kuin ennen saartoa.¹⁹⁵

Yhtenä epäonnistuneen saarron seurauksena on pidetty arabimaiden oman öljyntuottajajärjestön Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC) perustamista. Järjestön oli määrä edistää öljyä tuottavien arabimaiden poliittisia päämääriä. Kuwaitin, Libyan¹⁹⁶ ja Saudi-Arabian konservatiivisten kuningaskuntien 1968 perustaman Oapecin perustajatukseksi oli, että jäsenmaiden tulee osallistua taisteluun Israelia vastaan, joutumatta kuitenkaan sitoutumaan radikaalien eli Egyptin, Irakin tai Syyrian päätöksiin.¹⁹⁷

Kuuden päivän sodassa voidaan nähdä osoitus Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhteiden vahvuudesta. Saudi-Arabia kesti radikaalien paineet, eikä toistuvista vaatimuksista huolimatta katkaissut diplomaattisuhteita Yhdysvaltojen kanssa. Saudiarabialaisten reaktiot sotaa kohtaan olivat vaisuja verrattuna muihin arabimaihin. Siitä huolimatta joitain Yhdysvaltojen vastaisia mielenosoituksia nähtiin pääkaupunki Riadissa. Aramcon ylläpitämän oppilaitoksen, College of Petroleum and Minerals, opiskelijat tekivät iskuja Aramcon tuotantolaitoksia, Yhdysvaltojen lentotukikohtaa ja konsulaattia vastaan.¹⁹⁸ Yhdysvalloissa uskottiin, että Saudi-Arabia koki välttämättömäksi ilmaista solidaarisuutta arabiveljiä kohtaan osallistumalla öljysaartoon. Puoli vuotta saarron ja sodan jälkeen suhteiden arvioitiin palanneen lähelle normaalitilaa.¹⁹⁹ Vahingot pyrittiin minimoimaan jatkamalla yhteistyötä olemassa olevissa hankkeissa mahdollisimman normaaliin tapaan, mikä ei ollut aina helppoa. Yhdysvallat oli keskeyttänyt aseiden viennin Lähi-itään sodan aikana, ja toimitusten viivästyminen aiheutti erityistä kriittisyyttä Saudi-Arabiassa. Toimitusten pikaista toteuttamista pidettiinkin sodan jälkeen verrattain kiireellisenä ratkaisuna.

Fawaz A. Gerges luonnehtii 1967 vuoden sotaa vedenjakajaksi Lähi-idän lähihistoriassa. Konflikti muutti radikaalisti alueen politiikkaa sekä Lähi-idän maiden ja suurvaltojen suhteita. Arabien ja Israelin välisestä kiistasta tuli sen jälkeen tärkein yksittäinen ulkopoliittinen

¹⁹⁵ Bryson, 1977, s. 245.

¹⁹⁶ Tilanne muuttui nopeasti. Libyan konservatiivinen hallinto kukistui 1.9.1969 ja eversti Muammar Gaddafi kaappasi vallan. Uusi hallinto vaati välittömästi kaikkien Libyan maaperällä olevien Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian tukikohtien tyhjentämistä. Pian myös Libyassa toimivat öljy-yhtiöt joutuivat hallinnon hyökkäyksen kohteeksi.

¹⁹⁷ Karlsson, 1986, s. 193.

¹⁹⁸ Al-Rasheed, 2002, s. 130.

¹⁹⁹ Sähke, Yhdysvaltojen Saudi-Arabian-suurlähetystö ulkoministeriölle, 11.2.1968, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 309.

kysymys. Alueellisen epävakauden pääfokus siirtyi arabien keskinäisistä kiistoista arabien ja Israelin välisiin ongelmiin. Sota myös loi yhä voimassa olevat lähtökohdat Lähi-idän rauhanprosessille. Edeltävän vuosikymmenen ajan Israelin ja arabien välinen kamppailu oli pidetty jäissä. Tilanne ei ollut liikkunut kohti ratkaisua eikä sotaa. Konfliktin eskaloituminen teki alueen valtiot entistä riippuvaisemmiksi niitä tukevista supervalloista, minkä seurauksena Lähi-idän konflikti liittyi entistä enemmän osaksi kylmän sodan asetelmaa.²⁰⁰

Yhdysvaltoihin kohdistuneet ulkoiset paineet arabien ja Israelin kiistan ratkaisemiseksi muuttuivat selvästi sodan seurauksena. Ennen vuotta 1967 Yhdysvalloissa kiistan ratkaisemista pidettiin tärkeänä kansallisen turvallisuuden kannalta, mutta rauhanponnistukset olivat yleensä alisteisia muille Yhdysvaltojen pyrkimyksille Lähi-idässä. Spiegelin mukaan arabien ja Israelin kiistan ratkaisemisesta tuli 1967 sodan jälkeen Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan keskeisin kysymys.²⁰¹ Tässä työssä käytetty asiakirjamateriaali tukee Spiegelin arviota. Samalla on kuitenkin todettava, että Lähi-idän-politiikkaa hoidettiin kaiken kaikkiaan melko matalalla profiililla vuoteen 1973 asti. Washingtonissa jouduttiin toteamaan 1967 vuoden sodan entisestään pahentaneen arabien ja Israelin välistä vastakkainasettelua, mikä lisäsi merkittävästi Lähi-idän epävakautta. Konflikti myös lisäsi suoran vastakkainasettelun vaaraa Neuvostoliiton kanssa. Toukokuussa 1968 Johnson rinnasti puheessaan Lähi-idässä ja Vietnamissa vallinneet vaaralliset tilanteet.²⁰²

Johnsonin hallinto oli syvästi huolestunut Neuvostoliiton asetoimituksista Egyptiin ja Syyriaan. Lähes välittömästi kuuden päivän sodan päättymisen jälkeen Neuvostoliitto oli aloittanut toimitukset uudelleen, ja vuoden 1968 loppuun mennessä niiden lähes kaikki sodassa kokemat asetappiot oli korvattu. Neuvostoliiton asetoimitusten ja neuvonantajien tuen koettiin aiheuttavan yhä suuremman uhan Israelille ja maltillisille arabimaille. Sen seurauksena Yhdysvalloista tuli Israelin päävarustelija, missä tehtävässä se korvasi aiemmin varustelusta ensisijaisesti vastanneen Ranskan. Joulukuussa 1968 juutalaisvaltion kanssa saatiin päätökseen sopimus 50 Phantom-hävittäjästä, joiden myymisestä Israelille Johnson oli kieltäytynyt vain 11 kuukautta aiemmin.²⁰³

²⁰⁰ Gerges, 1996, s. 189.

²⁰¹ Spiegel, 1985, s. 119.

²⁰² Johnson Nasserille 13.5.1968, FRUS 1967–1968, XX, dokumentti 171; Spiegel, 1985, s. 164.

²⁰³ Rostow Johnsonille, 24.12.1968, FRUS 1967–1968, XX, dokumentti 360.

Kuuden päivän sota oli paljastanut Israelin ylivoimaisuuden arabimaihin nähden. Sillä oli näkyvät seuraukset myös Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikkaan. Ennen sotaa Johnson oli joutunut pohtimaan keinoja, miten rajoittaa arabiradikaalien ja Neuvostoliiton laajentumispyrkimyksiä ilman sotilaallista väliintuloa. Osa ratkaisua oli määrä olla Saudi-Arabialle ja Iranille tarjottu sotilaallinen apu, mutta kuuden päivän sodassa myös Israel osoitti olevansa merkittävä alueellinen valta. Länteen kohti suuntautuneena, se myös "ansaitsi" Yhdysvaltojen tuen. Vastaisuudessa Israel toimisi – Saudi-Arabian ja Iranin rinnalla – amerikkalaisten ja länsimaiden etujen tukipylväänä Lähi-idässä. Vaikka Nasserin joukot kärsivät taisteluissa selvän tappion, arabikansat asettuivat vankasti Egyptin taakse. Vauraat arabimaat olivat melko halukkaita maksamaan Nasserille avustuksia kanavamaksujen menetyksen korvaamiseksi.²⁰⁴

Johnsonin hallinnon globaali lähestymistapa oli ratkaiseva taustatekijä Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan muotoutumiselle. 1960-luvun loppupuolella voimistunut nationalismin vastainen ilmapiiri suosi selvästi hallituksia, jotka olivat identifioituneet Yhdysvaltojen kumppaniksi. Egyptin tukijat Yhdysvaltojen hallinnossa olivat käyneet harvalukuisiksi, silti suhteita ei haluttu kokonaan katkaista. Dominoteorian oppien mukaisesti yhtäkään valtiota ei ollut varaa menettää kommunistileiriin. Ongelmista huolimatta Egypti ei ollut mikään tahansa valtio, vaan arabimaailman kiistaton voimatekijä. Päähuomio kuitenkin kiinnitettiin suhteiden parantamiseen Lähi-idän konservatiivisten hallintojen kanssa. Jo Kennedy oli haluttomasti aloittanut paluun konservatiivien pariin, mutta Johnsonille käännöstä on pidetty mieluisena. Lähestymistapa sopi yhteen hallinnon lisääntyvien öljyhuolien kanssa, joita Vietnamin sota entisestään vahvisti. Ideologisesti se oli sopuosoinnassa Johnsonin radikalismien vastaisten pyrkimysten ja länsimyynteisten hallintojen tukemisen kanssa.²⁰⁵ Pyrkimykset olivat usein epäröiviä, koska Johnsonin hallinto vältti yhä aloitteen ottamista Lähi-idässä – vielä senkin jälkeen kun kuuden päivän sota oli lisännyt alueen tapahtumien merkitystä huomattavasti.

Kaufmanin mukaan Johnsonin politiikka merkitsi paluuta Eisenhowerin kauden toimintatapoihin. Kommunismien ja nationalismien välille ei tehty eroa. Sen sijaan öljyosavaltio Texasista kotoisin olevalla Johnsonilla oli läheiset suhteet kotimaiseen öljyteollisuuteen ja hän ymmärsi millaisen uhan Lähi-idän poliittinen epävakaus aiheutti Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopassa välttämättömän öljyn hinnalle. Jo pelkästään tästä näkökulmasta radikaalin

²⁰⁴ Bryson, 1977, s. 247.

²⁰⁵ Spiegel, 1985, s.123.

arabinationalismin nähtiin edustavan todellista vaaraa kansalliselle edulle.²⁰⁶ Spiegel sen sijaan näkee paljon suuremman eron Eisenhowerin ja Johnsonin toimintatavoissa. Siinä missä Eisenhowerin hallinto oli menettänyt suurellisten suunnitelmien²⁰⁷ myötä käsityksen alueen todellisesta tilanteesta, Johnsonin hallinto kärsi juuri päinvastaisesta ongelmasta. Passiivisuus, välttely ja mielikuvituksen puute johtivat Spiegelin mielestä tuloksettomaan politiikkaan.²⁰⁸

Johnsonin presidenttikaudesta esitettyjen arvioiden perusteella on helpompi tukea Spiegelin kuin Kaufmanin näkemystä. Varovaisuus ja välttely korostuivat Khartumin kokouksen alla. Tilanne näytti olevan umpikujassa, kun Yhdysvallat vältti esittämästä mitään voimakasta kantaa. Se pikemminkin antoi kaikkien osapuolten ymmärtää, että se "tukee periaatteessa niiden vaatimuksia, mutta". Kuten todettua, presidenttien politiikkaa täytyy arvioida sen hetkistä kokonaistilannetta vasten. Eisenhowerin kaudella kylmä sota painoi paljon, toisaalta silloin maailmantilanne oli paljon rauhallisempi. Johnsonin tilanteeseen vaikutti olennaisesti paitsi Vietnam, myös Ison-Britannian muuttunut rooli. Eisenhoweria ja Johnsonia yhdisti pyrkimys yhteistyöhön konservatiivisten arabien kanssa, missä suhteessa he erosivat selvästi Kennedystä. Onkin mielenkiintoista havaita, että erilaiset poliittiset linjanvedot johtivat verrattain samanlaisiin tuloksiin Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Monien ristikkäisten intressien välissä tempoilevalla politiikalla ei edes pyritty löytämään mitään lopullista tai kestävää ratkaisua.

Rauhanponnistuksistaan huolimatta Yhdysvallat miellettiin 1967 sodan jälkeisenä aikana yhä enemmän Israelin liittolaiseksi. Läheinen suhde tuli Yhdysvalloille kalliiksi. Yhdysvallat menetti diplomaattista vaikutusvaltaansa arabimaailmassa, joka alkoi kääntyä yhä enemmän Neuvostoliiton suuntaan. Yhdysvaltojen lisääntynyt samaistuminen Israelin kanssa voidaan helposti ymmärtää laajalle levinneen julkisen israelilaisten tukemisen taustaa vasten. Demokraattisessa hallinnossa täytyy toki ottaa huomioon julkisen mielipiteen painoarvo. Yhdysvalloissa toimivat sionistiset organisaatiot olivat myös vaikutusvaltaisia poliittisia toimijoita. Tämä oli myös Saudi-Arabian hallinnon tiedossa, ehkä jopa korostetusti. Saudi-Arabian hallinto uskoi vakaasti, että amerikkalaispäättäjät joutuvat noudattamaan

²⁰⁶ Kaufman, 1996, s. 45.

²⁰⁷ Esimerkiksi Bagdadin sopimus tai suunnitelma Nasserin kilpailijan luomiseksi.

²⁰⁸ Spiegel, 1985, s. 164.

puolueellista politiikkaa Israelia kohtaan, koska he olivat riippuvaisia amerikanjuutalaisten äänistä.²⁰⁹

8. Feisalin Saudi-Arabiasta muslimimahti

8.1. Islam ulkopolitiikan välineenä

Feisalin valtaannousun on yleisesti arvioitu merkinneen Saudi-Arabian kukoistuskauden alkua. Saudi-Arabian öljytulot, jotka vuonna 1964 olivat puolen miljardin luokkaa, ylittivät miljardi dollaria vuonna 1970 ja olivat lähes 28 miljardia dollaria vuonna 1974. Feisalin hallinnon aikana Saudi-Arabian taloudelliset resurssit kasvoivat 55,6 -kertaisesti. Luvut ovat toki vaatimattomia verrattuna länsimaiden taloudelliseen vahvuuteen: vuonna 1974 Bank of American tase oli 57,5 miljardia dollaria. Suhteessa köyhiin arabimaihin Saudi-Arabian vauraus oli omaa luokkaansa. Väestöltään 4-6 miljoonaisen Saudi-Arabian 28 miljardia dollaria vuonna 1974 vastasivat lähes kolminkertaisesti 37 miljoonan asukkaan Egyptin tuloja.²¹⁰

Siksi ei pitäisi olla hämmästyttävää, että 1970-luvun vaihteessa syntynyt saudi-ilmio vaikutti niin voimakkaasti arabien ajatteluun. Puhdasoppisen islaminuskon kannattajien kuningaskunta, jota vielä 1960-luvulla oli väheksytty sosialistisen ja maallisen arabinationalismin sanomaa levittävässä propagandassa, oli muuttunut kansainväliseksi voimatekijäksi juuri samaan aikaan kun radikaali ja vasemmistosuuntautunut arabiliikehdintä oli siirtymässä taka-alalle. Feisal jäi hallintokautensa alussa nasserismin varjoon, mutta Nasserin väistyttyä Feisalista kehkeytyi arabimaailman uusi sankari. Vastaavaan asemaan Saudilla ei koskaan ollut mahdollisuuksia Eisenhowerin kaavailuista huolimatta. Sen sijaan Feisalilla oli kaikki edellytykset sankarin asemaan: niukkasanaisena, mutta voimakaspuheisena miehenä hän julisti kaikille kuulijoille, kuinka hänen arvokkain toiveensa oli rukoilla vapautetussa Jerusalemissa. Georges Corm luonnehtii Feisalia tyypillisen öljysheikin lähes täydelliseksi vastakohtaksi. Askeettinen ja yksiavioinen Feisal eli tietävästi

²⁰⁹ Sähke, Yhdysvaltojen Saudi-Arabian-suurlähetystö ulkoministeriölle, 11.2.1968, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 309; Bryson, 1977, s. 248.

²¹⁰ Corm, 1983, s. 84.

oppiensa mukaisesti. Hänen ehdoton vaatimuksensa puhtasoppisen islamin noudattamisesta juonsi yhtä paljon henkilökohtaisesta vakaumuksesta kuin valtion tarpeista.²¹¹ Näin ollen Feisal vauhditti olennaisesti "pyhän liiton" syntymistä islamin ja öljyn välille. Ennen pitkää kysymys palestiinalaisten oikeuksista sai arabien keskuudessa uskonnollisen sävyn.

Arabimaailman Feisalia kohtaan tuntema kunnioitus perustui paitsi Saudi-Arabiassa tapahtuneisiin huomattaviin muutoksiin, islamin pyhien kaupunkien vaalimiseen ja nopeasti lisääntyvään taloudelliseen vaikutusvalttaan, myös Feisalin maineeseen peräänantamattomana sionismin vastustajana. Modernisaatiohankkeiden vaikeutta kuvaa hyvin Feisalin noudattama taktiikka länsimaisen teknologian suhteen. Hän eteni hitaasti, mutta päättäväisesti teknologian omaksumisessa ja pyrki kytkemään sen, aina kun mahdollista, islamin opin edistämiseen, kuten radion käyttäminen uskonnollisen ohjelman levittämisessä.²¹² Saudi-Arabian hallinto oli uudistushankkeineen kahden rintaman välissä, hallitsija joutui jatkuvasti kohtaamaan länsimaiden, eli ensisijaisesti Yhdysvaltojen, painetta uudistusten vauhdittamiseksi ja samaan aikaan uskonnollisen hallinnon ulaman²¹³ yhtä voimakasta painetta kaikkia uudistuksia vastaan. Vaikka Yhdysvaltojen tuki oli Saudi-Arabian hallitsijalle hyvin tärkeää, uskonnollisen hallinnon tyytyväisenä pitäminen oli maan vakauden kannalta vieläkin tärkeämpää.

Jo 1950-luvulta lähtien Saudi-Arabia oli - Yhdysvaltojen rohkaisemana - tehnyt parhaansa arabinationalismin levittäytymisen hillitsemiseksi ja pyrkinyt sitä vastoin edistämään islamilaista solidaarisuutta kansainvälisellä tasolla. 1960-luvun lopulla islamilaiseen solidaarisuuteen perustuva kansanliike lopulta institutionalisoitui kansainväliseksi järjestelmäksi. Maailmanlaajuinen islamilaisten organisaatioiden konferenssi pidettiin Mekassa vuonna 1968. Seuraavana vuonna tapahtunut Jerusalemin Al-Aksan moskeijan palo antoi syyn kutsua koolle ensimmäinen islamilaisten valtionpäämiesten huippukokous Marokon Rabatiin. Kokouksessa päätettiin Muslimiliigan pysyvän sihteeristön perustamisesta.²¹⁴ Huolimatta jonkinasteisesta antipatiasta Iranin Shaahin ja Saudi-Arabian Feisalin välillä, Saudi-Arabia ja Iran pyrkivät lisäämään yhteistyötään ja koordinoimaan toimintaansa. Yhteiset edut eivät kuitenkaan estäneet varsin heikosti verhottujen

²¹¹ Corm, 1983, s. 84.

²¹² Al-Rasheed, 2002, s. 124–125.

²¹³ Uskonnollisen ja lain auktoriteettina toimiva islamilaisten pappistuumarien muodostama ulama piti hallussaan Saudi-Arabiassa korkeinta uskonnollista valtaa ja oli siten hyvin vaikutusvaltainen myös maallisen hallinnon suhteen.

²¹⁴ General Secretariat of the Muslim League; Al-Rasheed, 2002, s. 132.

kilpailuasetelmien nousua pintaan. Kunnianhimoisiin uudistussuunnitelmiinsa jatkuvasti lisää rahaa tarvitseva shaahi pyrki ahnaasti lisäämään öljyntuotantokiintiötään. Shaahi piti epäoikeudenmukaisena, että väestöltään pienemmän Saudi-Arabian tuotantokiintiöt ylittivät Iranin kiintiöt. Feisal puolestaan tukeutui arabien yhtenäisyyttä korostavaan ajatteluun vastineena Iranin hallitsijan pyrkimyksiin dominoida koko Persianlahden aluetta.²¹⁵

Vuoden 1967 sodassa kärsitty tappio ei merkinnyt yksin arabien tappiota Israelille. Se myös merkitsi arabivasemmiston romahdusta konservatiivisten voimien edessä. Muuttunut ilmapiiri näkyi erityisen selvästi neljännessä arabivaltioiden päämiesten huippukokouksessa Khartumissa elokuussa kirjatuissa maltillisissa argumenteissa. Vaikka arabimaat tyrmäsivät yksiselitteisesti Israelin valtion olemassaolon tunnustamisen tai neuvottelemisen sen kanssa, vallalla ollut näkemys kannatti suhteiden normalisoimista Israelin tukijoiksi miellettyjen länsimaiden kanssa. Arabimaiden sisäisen valta-asetelman muutos on useissa arvioissa ajoitettu alkaneeksi juuri Khartumin kokouksen aikaan. Kärsimiensä tappioiden myötä arabinationalistien, sosialistien, ja populististen nasseristien oli vähitellen annettava periksi länsimyönteiselle ja konservatiiviselle saudimonarkialle. Khartumissa Nasser niin ikään allekirjoitti Saudi-Arabian Feisalin kanssa sopimuksen, jonka mukaan Nasser sitoutui vetämään Egyptin joukot Jemenistä, missä ne olivat olleet Jemenin monarkian 1962 kukistaneesta vallankumouksesta lähtien. Cormin arvion mukaan nasserismista ei ollut enää kuuden päivän sodan jälkeen vastustajaksi Saudi-Arabian länsimyönteiselle islamille.

Arabimaiden työnjako sai Khartumissa pysyvän muotonsa: Saudi-Arabia ja Libya tukivat taloudellisesti Israelin vastaiseen taisteluun aktiivisesti osallistuvia maita. Kuwait, Saudi-Arabia ja Libya maksoivat Egyptille välittömästi kuuden päivän sodan jälkeen ensiapuna 75 miljoonaa dollaria. Lähi-idässä fokus siirtyi Saudi-Arabian ja Egyptin vastakkainasettelusta Israelin ja arabien väliseen kiistaan, jossa maltilliset ja radikaalit arabit olivat samalla puolella.

Yhdysvalloissa tilannetta arvioitiin vähän toisella tapaa. Apulaisulkoministeri Katzenbach piti maltillisten öljyntuottajien radikaaleille arabimaille antamaa rahallista tukea maksuna öljysaarron lopettamisesta.²¹⁶ Vaikka muutoksen katsotaan alkaneen Khartumista, on huomattava, että vielä itse kokouksen aikaan radikaalien arabien vaikutusvalta, varsinkin

²¹⁵ Corm, 1983, s. 86.

²¹⁶ Editorial note, FRUS 1967–1968, XX, dokumentti 263; Corm, 1983, s. 52, 86.

arabimaissa vallitsevaan yleiseen mielipiteeseen, oli vahva. Selväksi on tullut myös se, että maltilliset ja radikaalit olivat eri linjoilla öljysaarron suhteen. Saarron mahdollisimman pikainen lopettaminen oli maltillisten etujen mukaista. Ennen Khartumin kokousta Saudi-Arabian kuningas Feisal oli toistuvasti pyytänyt Yhdysvalloilta jotain selkeää tuen ilmausta arabimaita kohtaan, jonka avulla Saudi-Arabia voisi perustella öljysaarron lopettamista. Koska öljysaarron lopettamisesta tehtiin päätös samassa kokouksessa, jossa maltilliset lupasivat taloudellista tukea radikaaleille, perustelut amerikkalaisille muodostuneeseen johtopäätökseen ovat selvästi nähtävissä. Sen sijaan saatavilla olevan tutkimusaineiston perusteella on lähes mahdoton esittää arvioita siitä, kuinka lähelle totuutta Katzenbachin arvio lopulta osuu.

Samaan aikaan kun arabivaltioiden keskinäiset kiistat joutuivat taustalle Israelin taholta koettuun uhkaan verrattuna, vahvistui Saudi-Arabian vaikutusvalta arabikokouksissa tehtyihin yhteisiin linjauksiin. Öljytulojen moninkertaistuminen antoi Saudi-Arabialle aivan uudenlaiset mahdollisuudet tehtyjen sitoumusten toteuttamiseen ja vahvisti Feisalin neuvotteluasemaa, aivan kuten hänen nuhteeton maineensa hurskaana muslimina. Taloudelliset toimintakeinot toivat Saudi-Arabialle uutta arvostusta myös palestiinalaisten tukijana. Khartumin kokouksessa Saudi-Arabia, Libya ja Kuwait sitoutuivat perustamaan rahaston, arvoltaan 378 miljoonaa dollaria, jaettavaksi kuuden päivän sodassa kärsineiden maiden kesken.²¹⁷ Jordania ja Egypti olivat molemmat taloudellisesti epätoivoisessa tilanteessa. Rahaston tarkoituksena ei ollut yksin tämän tilanteen helpottaminen vaan myös poliittisen neuvotteluaseman vahvistaminen.

Naapurimaidensa taloudellisena tukijana Saudi-Arabia sai näkemyksilleen entistä enemmän painoarvoa Lähi-idän valtioiden keskinäisissä neuvotteluissa ja päätöksenteossa. Öljytulojen käyttämistä Egyptin, Syyrian ja Jordanian taloudellisen ja sotilaallisen potentiaalin jälleenrakentamiseksi on sittemmin myös luonnehdittu "öljyaseen" positiiviseksi käytöksi. Yhteistyö Egyptin kanssa oli tärkeää Feisalin islamilaisuuspolitiikalle. Presidentti Anwar Sadatin kaudella²¹⁸ Saudi-Arabia alkoi nähdä Egyptin pikemminkin liittolaisena kuin uhkana. Kun Sadat karkotti Neuvostoliiton sotilasneuvonantajat 1972 ja hylkäsi vallankumousretoriikan, Saudi-Arabia lisäsi Egyptille tärkeäksi muodostunutta taloudellista

²¹⁷ Editorial note, FRUS 1967–1968, XX, dokumentti 263.

²¹⁸ Anwar Sadat nousi Egyptin presidentiksi sen jälkeen kun Gamal Abdul Nasser kuoli vuonna 1971.

tukeaan.²¹⁹ Taloudellisen avun toivottiin korvaavan Egyptin riippuvaisuus Neuvostoliitosta. Myöhemmin 1970-luvulla Saudi-Arabia myös edesauttoi Egyptiä kehittämään läheisempiä suhteita Yhdysvaltojen kanssa. Egyptin Camp Davidissa tekemä sopimus Israelin kanssa kuitenkin eristi Egyptin muista arabeista 1970-luvun lopulla. Myös Saudi-Arabia tuomitsi Egyptin ratkaisun ja lopetti maalle antamansa tuen. Khartumin jälkeen Saudi-Arabia oli alkanut laajentaa taloudellista apuaan muihinkin muslimimaihin. Öljytulojen moninkertaistuttua, se ryhtyi muun muassa rakentamaan moskeijoita ja koraanikouluja. Uskonnon nimissä Saudi-Arabian hallitsija saattoi vahvistaa vaikutusvaltaansa Lähi-idässä laajemminkin. Etenkin palestiinalaisten tukemisessa Saudi-Arabian panos on ollut mittava. Toisaalta uskonnollisten järjestöjen ja palestiinalaisjärjestöjen tukeminen on myös merkinnyt suoranaisten terroristijärjestöjen tukemista.²²⁰

Iranin islamilainen vallankumous vuonna 1979 johti islamilaisen aktivismin voimistumiseen myös Saudi-Arabiassa. Menestyksenkäs vallankumous innoitti muslimikapinallisia ja johti mielenosoituksiin. Erityisesti Saudi-Arabian yhteydet Yhdysvaltojen kanssa joutuivat arvostelun kohteeksi. Iranin islamilaisen tasavallan pääkaupungissa Teheranissa avattiin erityinen tiedotustoimisto, jonka oli määrä tuottaa propagandamateriaalia Saudi-Arabiaan. Iran ilmoitti avoimesti pyrkivänsä levittämään islamilaisen hallinnon ja vallankumouksensa mallin myös muihin Lähi-idän islamilaisiin maihin. Voimakkaiden uskonnollisten jännitteiden voimakkain ilmentymä Saudi-Arabiassa oli Mekan moskeijan piiritys vuonna 1979. Kun kapinalliset syyttivät kuningasperhettä korruptiosta ja kyseenalaistivat kuningashuoneen hallinnon legitimitetin uskonnollisin perustein, he uhkasivat koko valtion perusteita. Vaikka kapinaliike kukistettiin nopeasti, sen jättämät jäljet näkyivät pitkään.

8.2. Ostettu turvallisuus ja ideologia

Vaikka Saudi-Arabia piti Yhdysvaltojen antamia turvallisuustakuita olennaisena osana puolustuspolitiikkaansa, erityisesti suhteen sotilaalliset aspektit pyrittiin häivyttämään niin oman maan asukkaiden kuin laajemmin arabi- ja muslimimaailman silmistä. Saudi-Arabian oli väistämättä tukeuduttava ulkopuolisiin suojelijoihin itseään suurempien naapurimaiden uhkaa vastaan, huolimatta vaikeuksista joihin valinta johti. Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian turvallisuussuhde aiheutti jännitteitä molemmille osapuolille. Saudi-Arabian hallinto pyrki

²¹⁹ Al-Rasheed, 2002, s. 133.

²²⁰ Al-Rasheed, 2002, s. 133.

ylläpitämään Washingtoniin puolustusyhteyttä, mutta joutui samalla vakuuttamaan omille kansalaisilleen ja muille arabimaille itsenäisyytään Yhdysvalloista. Yhdysvallat puolestaan koki liian läheisen identifikaation rajoittavan toimintavapauttaan.

1960-luvulla arabinationismi, ja etenkin sen baathilaiset ja nasserilaiset muodot koettiin uhaksi saudihallinnolle. Feisal löysi islamista vastaideologian, jonka avulla pyrki puolustamaan valtionsa yhtenäisyyttä ja legitimizeettiä arabimaailman vastustajien ja kilpailijoiden hyökkäyksiä vastaan. Korostamalla islamin yhdistävää vaikutusta Feisal oli pyrkinyt korvaamaan Nasserin ajaman nationalistisen arabien yhtenäisyysliikkeen. Osittain samasta syystä Saudi-Arabia lienee myös sitoutunut voimakkaasti tukemaan Palestiinan vapautusliikettä PLO:ta. Muslimiliiga ja Islamilainen huippukokous toimivat koko 1970-luvun ajan Saudi-Arabian vaikutuskanavana muslimimaailmassa. Saudi-Arabia käytti hyvin tietoisesti hyväkseen asemaansa islamin pyhien paikkojen vartijana vakiinnuttaakseen öljyvaurauden myötä saamansa kansainvälisen vaikutusvaltansa. Muslimi-identiteetti näytti 1970-luvulla tarjoavan turvaa arabimaailman maallisia ja sosialistisia uhkia vastaan.

Feisalin ajama islamilainen yhtenäisyysliikehdintä oli kuitenkin selvässä ristiriidassa sen kanssa, että Saudi-Arabia oli turvallisuuskysymyksissä lähes täysin riippuvainen Yhdysvalloista. F. Gregory Gause III näkee Saudi-Arabian turvallisuusongelman suorana seurauksena maan öljyvauraudesta ja hallituksen valitsemasta "ostopalveluihin perustuvasta" poliittisesta strategiasta.²²¹ Sisäpoliittisten uudistusten sijaan Saudi-Arabia nojaa öljyvaurautensa avulla Yhdysvalloista hankkimansa materiaalin ja koulutushankkeiden luomaan pelotteeseen. Vastaava ongelma on nähtävissä vielä 2000-luvullakin. Öljy tekee Saudi-Arabiasta muulle maailmalle tärkeän, mutta samalla öljyvarat myös lisäävät haavoittuvuutta ja tekevät Saudi-Arabiasta houkuttelevan kohteen liian kunnianhimoisten naapurien voimatoimille.

Turvallisuusongelma kärjistyy syvemmillä ja vähemmän ilmeisellä sisäpoliittisella tasolla. Kuningashuoneen mahdollisuudet väestön mobilisointiin ovat varsin rajalliset Saudi-Arabiassa vallitsevan ajattelutavan johdosta. Valtionjohto välttää esittämästä kansalaisilleen vaatimuksia kansalaisvelvollisuuksista, kuten sotilaspalvelus, koska se siten pystyy paremmin hiljentämään kansalaisten vaatimukset julkisen päätäntävällän lisäämisestä. Saudi-Arabian

²²¹ Gause III, 1996, s. 300.

väestön pienuus jo itsessään vaikeuttaa puolustussuunnitelmien tekemistä, suurempi ongelma on kuitenkin tarvittavan koulutuksen puute. Omaan puolustuskykyyn perustuva strategia on yksinkertaisesti riittämätön ja poliittisesti ongelmallinen ratkaisu Saudi-Arabialle. Miesvoiman mobilisoiminen sotajoukkoihin edellyttäisi pakollista sotilaspalvelusta. Autoritääriäinen valtio kuten Irak tai Syyria voi irrottaa laajoja joukkoja yhteiskunnastaan sotilastarkoituksiin. Vallankumouksellisen kiihkon läpäisemät valtiot, kuten Iran 1980-luvulla, tai valtiolleen lojaalit demokratiat, kuten Israel voivat kutsua kansalaisiaan asepalvelukseen saaden innostuneen reaktion. Saudi-Arabialta ja muilta Persianlahden monarkioilta tällaiset mobilisaatiomahdollisuudet puuttuvat.²²² Hallittuun muutokseen ja modernisaatiohankkeisiin liittyvät ongelmat johtuvat pitkälti kuningashuoneen epävarmasta asemasta.

Poliittiset ja väestölliset rajoitteet sotilaallisten resurssien käytölle yhdessä useiden Lähi-idän potentiaalisten sotilaallisten uhkatekijöiden kanssa pakottivat Saudit etsimään ulkopuolisia liittolaisia jo varhaisessa vaiheessa. Heikko valtio tavoitteli luonnollisesti mahdollisimman vaikutusvaltaista liittolaista, joka toimisi pelotteena mahdollisille vihollisille – ja voitaisi taistelun, jos se on tarpeen. Siten Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian turvallisuussuhdetta voidaan pitää hyvin järkeenkäypänä Riadin näkökulmasta. Koska saudihallinnon kohtaamat turvallisuusuhat eivät rajoitu vain suuremman naapurin sotilaalliseen invaasioon, suhteesta Yhdysvaltojen kanssa on tullut entistä monimutkaisempi. Vakaiden ja institutionalisoituneiden poliittisten yhteyksien puuttuminen Saudi-Arabian hallinnon ja yhteiskunnan välillä aiheuttivat uuden joukon uhkia, paitsi maan sisällä, myös ulkopoliittikan saralla. Saudihallinto ei pelännyt ainoastaan sotilaallista hyökkäystä. Se pelkäsi myös poliittista väliintuloa, esimerkiksi radikaalia arabiliikettä ja islamin vaikutusvaltaiseen ideologiaan pohjautuvia hyökkäyksiä, tarkoituksenaan kiihottaa saudiarabialaiset hallintoaan vastaan. Juuri näin olivat kunnianhimoiset arabijohtajat, kuten Nasser 1950- ja 1960-luvuilla, yrittäneet tehdä. He käyttivät propagandahyökkäyksiä ja kumoushankkeita, mutta ajoittain myös sotilaallista painostusta kuningaskuntaa vastaan.

Saudi-Arabian hallitsijat ovat kääntyneet Yhdysvaltojen puoleen yleensä kriisien uhatessa, mutta saatu ja vastaanotettu apu rajoittui lähinnä ilma- ja merivoimiin. Ennen Persianlahden sotaa Saudi-Arabiaan ei ollut sijoitettu merkittävässä määrin Yhdysvaltojen maavoimien

²²² Gause III, 1996, s. 300.

taistelujoukkoja.²²³ Koskaan aiemmin ei Saudien hallinto ollut joutunut niin kiperään tilanteeseen, että se olisi joutunut myöntämään julkisesti riippuvuutensa Yhdysvalloista oman turvallisuutensa suhteen.

Vuosien 1947 ja 1991 välillä Saudi-Arabian Yhdysvaltojen puolustusministeriön Foreign Military Sales -ohjelman puitteissa tekemät hankinnat vastaavat noin 60 miljardia dollaria. Yli 80 prosenttia hankinnoista meni infrastruktuurin rakentamiseen – tukikohtia ja komento- ja kontrollijärjestelmiä – yhdessä ylläpidon, varaosien ja koulutuksen kanssa. Alle 20 prosenttia hankinnoista oli aseita.²²⁴ Summat olivat huomattavia ja merkittäviä myös Yhdysvaltojen talouden ja kauppapasapainon vakauden näkökulmasta. Ensimmäinen Yhdysvaltojen sotilasvaltuuskunta saapui Saudi-Arabiaan jo 1943, mutta ensimmäinen merkittävä molemminpuolinen puolustussopimus virallistettiin vasta kesäkuussa 1951. Sopimuksen seurauksena Yhdysvaltojen sotilaskoulutuslähetystö (USMTM) saapui Saudi-Arabiaan 1953 valvomaan kaikkia Yhdysvaltojen käynnistämiä sotilasapu- ja koulutustoimia. Lisäksi ohjelma rahoitti noin sadan saudiarabialaisen upseerin koulutuksen Yhdysvalloissa. Jemenin sodan aikaan sotilaskoulutus aiheutti ongelmallisen tilanteen, kun amerikkalaiset sotilaskoneet joutuivat sota-alueelle, mutta niillä ei ollut oikeutta osallistua sotilaallisiin toimiin. Yhdysvalloissa pidettiinkin hyvin tärkeänä pitää erillään koulutus ja neuvonantotyö taisteluavunannosta. 1960-luvun loppupuolelle asti tukea annettiin lähinnä avustus pohjalta. Vuoteen 1964 mennessä, Feisalin korvattua Saudin hallitsijana, Saudi-Arabia oli päässyt paremmalle taloudelliselle pohjalle ja pystyi vähitellen maksamaan tärkeimmistä ase- ja infrastruktuurihankinnoistaan ja niihin liittyvästä koulutuksesta.²²⁵

Vuoden 1973 sodan ja öljykriisin jälkeen kasvaneet öljytulot antoivat Saudi-Arabialle mahdollisuuden sijoittaa suuria summia asevoimien modernisointiin ja kouluttamiseen. 1970-luvun lopussa ja varsinkin Iranin ja Irakin sodan alkamisen jälkeen, 1980-luvun alussa, tehdyt kaupat huippumodernista AWACS –järjestelmästä ja F-15 hävittäjistä johtivat Israelin katkeraan vastustukseen ja pitkiin hallinnon sisäisiin kamppailuihin myös Yhdysvalloissa kongressin vastustaessa kauppvoja. Saudi-Arabialle näistä pitkälle erikoistuneiden aseiden ostopyrkimyksistä tuli suhteen vahvuuden mittari, mutta Yhdysvaltojen hallinnolle tilanne

²²³ Vuonna 1990 yli 600 000 liittoutuneiden eli ensisijaisesti Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Ranskan maa-, meri- ja ilmavoimien sotilasta oli sijoitettu Arabian niemimaalle puolustamaan Saudi-Arabian pohjoisrajaa ja ajamaan Irakin joukot pois Kuwaitista.

²²⁴ Ulkoministeriön raportti, 6.4.1967, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 287; Library of Congress Country Studies, Saudi-Arabia.

²²⁵ Ulkoministeriön raportti, 6.4.1967, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 287.

muodostui tukalaksi Israelin ja Israelia tukevien amerikkalaisten kiihkeän vastarinnan myötä. Loppujen lopuksi Saudi-Arabia sai kuitenkin asejärjestelmänsä.²²⁶

8.3. Suljettujen ovien takainen suhde

Saudi-Arabia on maailman uskonnollisimpia ja yhteiskunnallisesti vanhoillisimpia maita kun taas Yhdysvaltoja pidetään avoimena yhteiskuntana, jossa on edustettuna lähestulkoon kaikki mahdolliset uskonnot ja yhteisöt. Yhteiskuntajärjestelmien huomattavan erilaisuuden johdosta amerikkalaiset ja saudiarabialaiset eivät ole aina ymmärtäneet toisiaan samalla tavoin. Ainakin 1970-luvulle asti Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välinen suhde hoidettiin pääasiassa suljettujen ovien takana, valtioiden korkeimman johdon tasolla. Toki vuorovaikutusta toivat esimerkiksi Saudi-Arabiassa toimivat öljy-yhtiöiden amerikkalaiset työntekijät ja sotilasneuvonantajat tai Yhdysvalloissa opiskelleet saudiarabialaiset nuoret, mutta valtioiden keskinäinen yhteydenpito tapahtui jopa korostetun paljon valtionpäämiesten tasolla.

Suhteille on ollut ominaista myös pyrkimys mahdollisimman suureen hienovaraisuuteen ja vaiteliaisuuteen yhteistyön suhteen. Kummankaan maan hallinto ei yleensä pitänyt poliittisten intressiensä mukaisena tuoda julkisuuteen tehtyjä sopimuksia. Pikemminkin päinvastoin, liian läheiseltä näyttävä suhde olisi voinut toimia molempien maiden turvallisuuspyrkimyksiä ja poliittisia intressejä vastaan. Näkyvimpiä yhteisymmärryksen osoituksia olivat toistuvat Saudi-Arabian hallinnon korkean tason edustajien vierailut Yhdysvalloissa. Kukin Yhdysvaltojen presidenteistä tapasi henkilökohtaisesti hallintokaudellaan paitsi silloisen Saudi-Arabian kuninkaan myös lukuisia hallitsijan lähettämiä edusmiehiä. Jokainen Yhdysvaltojen presidentti myös julkisesti vahvisti alkujaan Trumanin tekemän vakuutuksen Saudi-Arabian turvallisuuden puolesta. Saudi-Arabian poliittiselle kulttuurille ei myöskään ollut ominaista kirjallisten dokumenttien laatiminen tehdyistä sopimuksista. Suullinen sopimus liittolaisten kesken nähtiin riittäväksi sitoumukseksi. Tämä palveli osin myös Yhdysvaltojen etua, koska se halusi pitää Lähi-idässä kaikki ovet avoinna eikä sitoutua vain yhden valtion kumppaniksi. Käytännön negatiivisena puolena voitaneen nähdä löyhästi muotoiltujen, suullisten sopimuksien herkkyyys väärintulkinnolle.

²²⁶ Library of Congress Country Studies, Saudi-Arabia

9. Öljykriisistä sinetti erityissuhteelle²²⁷

9.1. Kaksi vai kolme pilaria?

Lyndon B. Johnsonin jättäessä presidentin tehtävät Lähi-idän rauhanpyrkimyksissä ei ollut juurikaan edistytty. Johnsonin seuraaja, Richard Nixon, piti Lähi-idän rauhanratkaisun löytämistä korkealla sijalla poliittisessa tärkeysjärjestyksessä heti kautensa alusta alkaen. Spiegel väittääkin, ettei mikään Yhdysvaltojen hallinto, ei edes Eisenhowerin, ollut aloittaessaan pitänyt Lähi-itää niin tärkeänä Yhdysvaltojen intresseille, kuin mitä Nixonin oli pitänyt.²²⁸ Ensimmäisessä lehdistötilaisuudessaan 27.1.1969 Nixon ilmoitti: "Uskon, että tarvitsemme nyt uusia aloitteita ja uutta johtajuutta Yhdysvaltojen taholta Lähi-idän tilanteen viilentämiseksi. Se on kuin ruutitynnyri, hyvin räjähdysaltis."²²⁹ Käytännössä Yhdysvaltojen rauhanponnistelut jäivät ennen vuoden 1973 Jom Kippur –sotaa lähinnä niin sanotun Jarringin valtuuskunnan²³⁰ laatimaan sovitteluyritykseen sekä YK:n turvallisuusneuvoston piirissä käytyihin neuvotteluihin rauhanneuvotteluille suotuisien olosuhteiden aikaansaamiseksi.

Toisin kuin sisäpolitiikkaan painottuneella Johnsonilla, Nixonin poliittinen kiinnostus kohdistui voimakkaasti nimenomaan ulkopoliittisiin kysymyksiin. Ongelmien kasaantuminen kuitenkin siirsi ajan mittaan päätäntävaltaa - erityisesti Lähi-idän politiikassa - Nixonin turvallisuuspoliittiselle neuvonantajalle, ja myöhemmin ulkoministerille, Henry Kissingerille. Uudistuspuheista huolimatta Kaufman arvioi sekä Nixonin, että Kissingerin tarkastelleen Lähi-itää edeltäjiensä tavoin, ensisijaisesti Washingtonin ja Moskovan välisen kylmän sodan kamppailun näkökulmasta. Tosin Israelin ja arabimaiden välinen kamppailu alkoi hallita näkökulmaa entistä enemmän. Nixon oli presidenttinä, omien sanojensa mukaan, edeltäjiään riippumattomampi juutalaisten eturyhmistä. Tätä hän perusteli sillä, ettei ollut saanut merkittävää tukea juutalaisryhmiltä ennen vuoden 1972 vaalikampanjaa. Nixon jopa harmitteli muistelmissaan, kuinka laajalle oli levinnyt "peräänantamaton ja lyhytnäköinen Israelia tukeva politiikka" niin viestimissä, kuin Yhdysvaltojen vaikutusvaltaisen

²²⁷ Tämä luku poikkeaa lähdeaineistoltaan aiemmista luvuista, sillä aiheeseen liittyviä FRUS-aineistoja ei vielä ole saatavissa Nixonin presidenttikaudelta. Aineistona on käytetty muun muassa Nixonin puheita. Tulkintoja on tehty paitsi aiempien lukujen, myös tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

²²⁸ Spiegel, 1985, s. 168.

²²⁹ Nixonin lehdistötilaisuus 27.1.1969, Public Papers of the Presidents, The American Presidency Project.

²³⁰ Suurlähettiläs Gunnar Jarring, YK:n pääsihteerin erityislähettiläs, aloitti 1971 alussa neuvottelut Israelin ja Egyptin kanssa rauhansopimuksen edistämiseksi.

juutalaisyhteisön sekä kongressinkin keskuudessa²³¹. On kuitenkin huomionarvoista, että Nixonin lähipiirissä oli monia juutalaisia, joilla oli varmasti vaikutusta hänen ajatteluunsa. Spiegel epäileekin, että Nixon ei ollut niin riippumaton kuin antoi ymmärtää. Hän alkoi suhtautua Israeliin edeltäjänsä tavoin - strategisena liittolaisena ja demokratian tukipilarina Lähi-idän alueella.²³² Tukeutuminen Israeliin sopi myös Nixonin hallinnon laajempaan strategiaan. Amerikkalaisjoukkojen suoran läsnäolon sijaan tämä uusi politiikka, johon usein viitataan nimellä Nixonin oppi²³³, kannusti ystävällismielisten Lähi-idän maiden aseistamiseen. Niille myös siirtyi vastuu sotilaallisesta patoamispolitiikasta alueella.

Vuoden 1967 konfliktin jälkeisenä ajanjaksona Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa voidaan erotella kolme keskeistä osa-alueetta. Pyrkimykset rauhan ja vakauden luomiseksi alueelle saivat yhä suuremman painoarvon. Israelin ylivoimainen voitto kuuden päivän sodassa oli kuitenkin tehnyt asetelmat rauhanneuvottelun suhteen hyvin vaikeiksi, sillä kumpikaan osapuoli ei ollut valmis antamaan piiruakaan periksi – ei Israel eivätkä arabit. Toisaalta Nixonin hallinto pyrki uudella tavalla löytämään tasapainotilan suhteessa Neuvostoliittoon. Kuuden päivän sota oli varoittanut suurvaltoja uhkaavasta vastakkainasettelun mahdollisuudesta. Yhdysvaltojen oli myös ratkaistava kasvavasta energiatarpeestaan aiheutuvat ongelmat ja arvioitava tosissaan sellaista mahdollisuutta, että se tulisi riippuvaiseksi Lähi-idän öljystä jopa kotimaisen energiatarpeen tyydyttämisessä.²³⁴

Nixon oli huolestunut Neuvostoliiton saamasta vaikutusvallasta Lähi-idässä ja piti välttämättömänä, että Yhdysvallat parantaa suhteitaan etenkin radikaaleihin arabimaihin, kuten Syyriaan ja Egyptiin, jotka hyötyivät eniten Neuvostoliiton asevarustelusta ja samalla merkitsivät suurinta uhkaa Israelille. Samaan aikaan Yhdysvaltojen jatkuvat asetoimitukset Israeliin niin sanotun asetasapainon säilyttämiseksi kuitenkin loukkasivat arabeja ja Yhdysvaltojen jatkuvalla identifikaatiolla Israeliin oli taipumus työntää arabeja lähemmäs Neuvostoliittoa ja Kiinaa. Huolimatta Washingtonin ja Moskovan välisistä liennytysspuheista, Valkoisessa talossa uskottiin yhä, että Neuvostoliitto ohjasi radikaalien arabivaltioiden kuten

²³¹ Lainaus Spiegel, 1985, s. 168 mukaan.

²³² Kaufman, 1996, s. 65, 77; Spiegel, 1985, s. 179.

²³³ Nixon luonnosteli julkisesti myöhemmin Nixonin oppina tunnetut periaatteet ensimmäisen kerran lehdistötilaisuudessa Guamissa 25.7.1969, Public Papers of Presidents, The American Presidency Project.

²³⁴ Ulkoministeriön vuosiraportti kongressille, 3.5.1973, Public Papers of Presidents, The American Presidency Project.

Egyptin, Syyrian ja Irakin politiikkaa.²³⁵ Tämä johti supervaltojen kesken molemminpuolisen epäluulon ilmapiiriin.

Nixon suhtautui kuitenkin edeltäjiään varovaisemmin Neuvostoliiton vastaisiin toimiin. Hän pelkäsi, että uusi sota Israelin ja arabien välillä voisi johtaa supervaltojen vastakkainasetteluun. 1967 jälkeen supervaltojen vastakkainasettelun vaara oli entistä suuremmin yhteydessä arabien ja Israelin välisiin vihollisuuksiin. Samaan aikaan kun Yhdysvallat korvasi Ranskan Israelin suurimpana asetoimittajana, Neuvostoliitto tarjosi tukeaan Egyptin asevoimien jälleenrakentamiseksi. Neuvostoliitto katkaisi myös suhteensa Israeliin ja tarjosi apuaan Palestiinan vapautusjärjestö PLO:lle. Israelin ja Egyptin joukkojen välisten rajakahakoiden jatkuessa, Neuvostoliiton pääministeri Aleksei Kosygin uhkasikin Nixonille tammikuussa 1970 lähettämässään kirjeessä varustaa Egyptin Neuvostoliiton hienostuneimmalla ilmatorjuntajärjestelmällä, SAM-3 ohjuksilla, jos pommitukset jatkuisivat. Nixonin varoituksista huolimatta Neuvostoliitto toimitti Egyptille SAM-3 ohjukset ja lähetti niiden lisäksi maahan 1500 neuvonantajaa.²³⁶

1970-luvun alussa Saudi-Arabian merkitys kommunismin vastaisessa taistelussa näkyi aikaisempaa selvemmin. Samaan aikaan kun Yhdysvallat oli vaikeuksissa Vietnamin, ja Watergate-skandaali satoi poliittisen johdon sisäpoliittisesti, Saudi-Arabia toteutti öljyn hinnannoususta saamallaan varoilla omaa kommunismin levittäytymistä vastustavaa politiikkaansa. Miljardien dollareiden ulkomaanavullaan Saudi-Arabia kasvatti vaikutusvaltaansa koko laajalla islamilaisella alueella, joka kulki Marokosta Afrikan halki aina pitkälle Aasiaan. Saudi-Arabia taisteli kommunismia vastaan ennen kaikkea islamilaisesta näkökulmasta. Uskonveljien puolustaminen oli lähtökohtana myös Israelin vastustajien tukemiselle. Jos Saudi-Arabia olisi joutunut vaikeaan ja ei-toivottuun valintatilanteeseen, se olisi Tillmanin arvion mukaan todennut Israelin Neuvostoliittoa suuremmaksi viholliseksi ilman suurtakaan epäröintiä.²³⁷ Tästä saatiin käytännön osoitus, kun Saudi-Arabia kieltäytyi tukemasta Egyptin ja Israelin Camp Davidissa tekemää sopimusta 1979. Saudi-Arabia koki palestiinalaisjärjestöjen tavoitteiden pettämisen ja islamilaiden periaatteidensa hylkäämisen juuri Iranin vallankumouksen jälkeen kommunisteja suuremmaksi uhaksi, ja siten toimi vastoin Egyptin ja Yhdysvaltojen odotuksia.

²³⁵ Kaufman, 1996, s. 77; Spiegel, 2002, s. 119.

²³⁶ Kaufman, 1996, s. 72–73.

²³⁷ Tillman, 1982, s. 261.

Rauhanponnisteluista huolimatta 1970-luvun alku merkitsikin kireämpiä suhteita Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välillä. Kaufmanin mielestä amerikkalaispäättäjiltä jäi pitkälti huomaamatta, kuinka ehdottomia konservatiiviset ja maltilliset arabijohtajat, kuten Saudi-Arabian kuningas Feisal ja Jordanian kuningas Hussein olivat suhteessa Israeliin. He vaativat, että miehitettyjen alueiden ja palestiinalaisten kotimaan kysymys on ensin ratkaistava, ennen kuin Israelin ja arabien välistä kiistaa voitaisiin ratkaista.²³⁸ Helmikuussa 1968 Yhdysvaltojen Saudi-Arabian-suurlähetystössä laaditussa politiikka-arviossa Palestiina nimettiin yksiselitteisesti Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisten suhteiden perusongelmaksi. Saudiarabialaisten nähtiin suhtautuvan tunteikkaasti Jerusalemissa oleviin islamin pyhiin paikkoihin. "Rehellisesti, vaikka ei välttämättä realistisesti, Feisal kokee, että hänen vastuunsa islamin pyhien paikkojen vartijana koskee myös Jerusalemiä, joka on arabien kontrollin saavuttamattomissa."²³⁹ Palestiinan ongelma siis tiedostettiin Yhdysvalloissa, mutta siihen ei ehkä suhtauduttu sillä vakavuudella mitä arabit odottivat.

Saudi-Arabia otti entistä aktiivisemmän roolin arabimaailmassa paitsi Egyptin tappion, myös Ison-Britannian Arabian niemimaalta vetäytymisen myötä. Saudi-Arabia alkoi, Yhdysvaltojen rohkaisemana, nähdä itsensä arabimaailman johtajana ja vakauden takaajana varsinkin Persianlahdella, mutta myös laajemmin Lähi-idässä. Ison-Britannian vetäytyminen Arabian niemimaalta 1972 uhkasi aiheuttaa uusia levottomuuksia alueella. Persianlahden nuoret ja verrattain heikot valtiot olivat etenkin öljyvarojensa ansiosta houkuttelevia kohteita vaikutusvaltaansa lisäämään pyrkiville valtioille. Kuwait oli itsenäistynyt Ison-Britannian suojeluksesta jo vuonna 1961, mutta Bahrain ja Qatar itsenäistyivät muodollisesti Ison-Britannian vetäytymisen myötä 1971. Samaan aikaan muut Persianlahden sheikkikunnat muodostivat Yhdistyneiden arabiemiraattien liittovaltion. Vetäytymisen aiheuttamien muutosten hallinnassa alettiin soveltaa Nixonin vuonna 1969 julistamia periaatteita. Marraskuussa 1969 pitämässään puheessa Nixon lupasi Yhdysvaltojen pitävän kaikki sitoumuksensa ja antavansa sotilaallista ja taloudellista apua sitä pyydettyä. Päävastuu puolustusjoukoista siirrettiin kuitenkin kyseessä oleville maille itselleen, Yhdysvaltojen joukkoja ei enää lähetettäisi entiseen tapaan hätiin. Nixon luonnosteli periaatteensa Vietnamin sodan tilanteessa, tavoitteena oli niin sanottu "vietnamisaatio" eli amerikkalaisjoukkojen

²³⁸ Kaufman, 1996, s. 77.

²³⁹ Yhdysvaltojen Saudi-Arabian suurlähetystö ulkoministeriölle, 11.2.1968, FRUS 1964–1968, XXI, dokumentti 309.

suoran osallisuuden vähentäminen. Tämä niin kutsuttu Nixonin oppi merkitsi ajattelutavan muutosta myös Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Enää ei pidetty järkevänä yrittää pakottaa rauhaa Persianlahden maihin Eisenhowerin opin mukaisilla puolustusjärjestelmillä.²⁴⁰

Nixonin linjauksista muotoutui Yhdysvaltojen kolmen pilarin politiikka Lähi-idässä. Pilariajattelun mukainen alueellisten kumppaneiden voimistaminen sopi hyvin Lähi-idän pääpilareiksi nimetyille, öljyllä vaurastuneille Iranille ja Saudi-Arabialle – ne kierrättivät öljystä saamiaan dollareita Yhdysvaltojen tarjoamaan aseistukseen. Kolmantena pilarina on usein pidetty Israelia, vaikka sen rooli suhteessa arabipolitiikkaan olikin erilainen. Vaikka Israel oli osoittanut 1967 sodassa vahvuutensa arabeja vastaan, sen tuskin odotettiin toimivan Lähi-idän tilanteen vakauttajana. Tillman arvioikin Yhdysvaltojen ja Israelin läheisen suhteen perustuvan pikemminkin kiintymykseen kuin strategisten tai poliittisten etujen puolustamiseen. Hän näki Israelin tukemisen perustuvan Israelin itsensä tarpeisiin, eikä sen Yhdysvalloille tarjoamiin etuihin, vaikka Yhdysvallat saikin Israelilta esimerkiksi hyödyllisiä tiedustelutietoja. Israelille pilariasema tarjosi selviä varusteluetuja.²⁴¹

Bryson korostaa Yhdysvaltojen riippuvuutta Iranista Persianlahden vakauden ylläpitämisessä. Kesäkuussa 1973 ulkoministeri William Rogers ilmoittikin, että Yhdysvaltojen asetoimitukset Iraniin "vakauttavat tilannetta koko tärkeällä öljyntuotantoalueella".²⁴² Myös Bromley pitää Irania – Israelin rinnalla – keskeisenä lännen intressien vartijana Persianlahdella. Hän perustelee näkemystään Iranin maantieteellisellä asemalla Neuvostoliiton rajavaltiona. Strategisen sijainnin lisäksi Bromley perusteli Iranin painoarvoa sillä, että se oli suurin ja edistynein valtio niin taloudellisessa kuin sotilaallisessa mielessä.²⁴³ Iran ei kuitenkaan kyennyt yksin turvaamaan lännen etuja. Siten sen rinnalle, kolmanneksi pilariksi, nostettiin Saudi-Arabia, vaikka se oli valtiona heikompi ja epävakampi. Osasyynä oli lännen riippuvaisuus Saudi-Arabian öljystä. Myös Iranin mahdollisuutta puuttua arabien alueellisiin kiistoihin voidaan pitää melko rajallisena. Iranin interventio arabimaiden sisäisissä kiistoissa olisi lähes takuuvarmasti aiheuttanut laajamittaisen nationalistisen vastareaktion. Käytännössä Iranin tehtäväksi jäi lähinnä Persianlahden ja Intian valtameren strategisten vesien

²⁴⁰ Nixonin lehdistötilaisuus Guamissa 25.7.1969, Public Papers of Presidents, The American Presidency Project; Nixonin "vietnamisaatio"-puhe 3.11.1969, Public Papers of Presidents of the United States, University of Vassar.

²⁴¹ Tillman, 1982, s. 52–53; Bromley, 1991, s. 116–117.

²⁴² Linaus Bryson, 1977, s. 259 mukaan.

²⁴³ Bromley, 1991, s. 116.

valvominen. Niin ikään Saudi-Arabia säilytti asemansa Arabian niemimaan voimatekijänä, sekä poliittisesti että sotilaallisesti.

9.2. Saudi-Arabian ratkaiseva askel

Yhdysvaltojen ilmakuljetukset Israeliin syksyllä 1973 käydyin Jom Kippur-sodan aikana antoivat arabeille syyn öljysaarron julistamiseen Yhdysvaltoja vastaan. Huolimatta Riadin ja Washingtonin ystävällisistä suhteista, Saudi-Arabia oli varoittanut Nixonin hallintoa useita kertoja vuonna 1973, että se lopettaisi öljykuljetukset Yhdysvaltoihin, mikäli Washington jatkaa Israelia tukevaa politiikkaansa. Tämä merkitsi huomattavaa muutosta Saudi-Arabian politiikassa. Feisal oli vain vuotta aikaisemmin vastustanut Egyptin presidentin Anwar Sadatin ja muiden arabijohtajien painostusta käyttää öljyä poliittisena uhkatekijänä. Feisal oli korostanut, että öljyä ja politiikkaa ei pidä sekoittaa keskenään. Epäonnistunut öljysaarto vuonna 1967 oli aiheuttanut Saudi-Arabialle merkittävät tulojen menetykset. Feisalilla oli siten epäilyksensä uuden boikotin vaikutuksista. Hän uskoi, ettei Persianlahden öljy ole Yhdysvalloille välttämätöntä yli kymmeneen vuoteen, eikä siksi halunnut vaarantaa Saudi-Arabian suhdetta Yhdysvaltoihin.²⁴⁴ Miksi Feisalin kanta oli kuitenkin muuttunut vuoden 1973 aikana? Tarkkaa syytä on mahdotonta sanoa. Osatekijöitä öljysaartoon päätyemisestä löytynee ainakin voimistuneesta arabien keskinäisestä, kielteisestä suhtautumisesta Israeliin sekä öljymarkkinoilla tapahtuneista muutoksista. Myös dollarin devalvaatio sai öljyntuottajat uusiin ajatuksiin. Kuten Kuwaitin öljyministeri sanoi, "Miksi tuottaa ja myydä öljyä sellaista rahasummaa vastaan, jonka arvo saattaa olla seuraavana vuonna merkittävää prosenttiosuutta pienempi?"²⁴⁵ Kaikesta päätellen Feisal oli tullut siihen tulokseen, että Yhdysvallat oli niin riippuvainen Persianlahden öljystä, että kauppasaarto - yhdessä tuotantomäärien leikkausten kanssa - saattaisi tuoda muutoksen Yhdysvaltojen Israel-myönteiseen politiikkaan.²⁴⁶

Kauppasaarron mahdollisuus oli huolestuttanut Lähi-idässä toimivia öljy-yhtiöitä jo jonkin aikaa. Muun muassa Aramcon johto oli varoittanut Yhdysvaltojen hallintoa ankarista taloudellisista vaikeuksista, joita saarto aiheuttaisi. Se kehotti Valkoista taloa seuraamaan arabimyönteisempää politiikkaa.²⁴⁷ On epäselvää, miten suuri painoarvo öljy-yhtiöillä oli loppujen lopuksi Yhdysvaltojen ulkopoliittikan linjauksissa. Öljyteollisuus oli joka

²⁴⁴ Kaufman, 1996, s.83; Yergin, 1991, s. 594–595.

²⁴⁵ Lainaus Yergin, 1991, s. 595 mukaan.

²⁴⁶ Kaufman, 1996, s.83.

²⁴⁷ Kaufman, 1996, s. 84; Yergin, 1991, s. 596; Sampson, 1974, s. 274.

tapauksessa merkittävä eturyhmä, joka joutui usein vastakkainasetteluun toisen merkittävän painostusryhmän eli Yhdysvaltojen juutalaisten kanssa. Kuten todettua, öljyteollisuuden mittavat taloudelliset intressit edellyttivät arabimaiden vakauden ylläpitämistä. Öljy-yhtiöiden edustajat olivat usein kriittisimpiä Yhdysvaltojen Israelia tukevan politiikan arvostelijoita.

On myös syytä muistaa, että Yhdysvaltojen korkein hallinto oli poikkeustilassa Jom Kippur-sodan aikaan. Watergate-skandaali vei presidentti Nixonin huomion lähes täydellisesti. Suuren osan Lähi-idän kriisiä koskevista poliittisista päätöksistä on arvioitu tulleen ulkoministeri William Rogersin paikalle syyskuussa 1973 nousseelta entiseltä kansallisen turvallisuuden neuvonantajalta Henry Kissingeriltä. Burton I. Kaufmanin mukaan Kissinger ymmärsi hyvin riskit, jotka sotilaallisen avun tarjoaminen Israelille aiheuttaisi, mutta Yhdysvallat ei voinut ottaa riskiä, että Israel kärsisi sotilaallisen tappion. Israeliin kohdistuneiden sympatioiden sisäpoliittista merkitystä ei pidä vähätellä, mutta vielä suurempi merkitys Israelin sotilaallisella menestyksellä oli Yhdysvaltojen kansainväliselle maineelle. Suojattivaltion kukistuminen nakertaisi vakavasti Yhdysvaltojen uskottavuutta, mikä saatettaisiin jopa tulkita Neuvostoliiton hyväksi. 19. lokakuuta 1971 Valkoinen talo pyysi ja sai Kongressilta 2,2 miljardin dollarin avustuksen Israelille. Kuningas Feisalin reaktio oli nopea. Hän ilmoitti seuraavana päivänä, että Saudi-Arabia leikkaa öljytuotantoaan ja asettaa Yhdysvallat öljysaartoon. Vastaavasti toimivat myös muut öljyä tuottavat arabimaat.²⁴⁸

9.3. Öljy ja politiikka sekaisin

Vaikka öljylöydöt saivat Lähi-idässä alkunsa jo 1900-luvun alussa, Lähi-idän öljyn hyväksikäyttö merkittävässä määrin alkoi aikaisintaan 1940-luvulla. Öljyn ratkaiseva merkitys kansainvälisessä taloudessa paljastui selvästi vasta 1960- ja 1970- lukujen taitteessa. Vuoden 1956 Suezin kriisi havahdutti läntiset öljyntuojamaat ehkä ensimmäisen kerran. Kriisillä oli paremminkin symbolinen kuin substantiaallinen vaikutus länsimaiden öljyntuontipolitiikkaan. Suezin kanava suljettiin sodan aikana ja samaan aikaan merkittävä öljyputki Syyriassa joutui sabotaasin kohteeksi. Euroopan maat kärsivät kriisistä enemmän kuin kotimaiseen tuotantoonsa tukeutuva Yhdysvallat: Lähi-idästä tuodun öljyn määrä kutistui Euroopassa huomattavasti, mutta vain lyhyeksi ajaksi.²⁴⁹ Varsin pian solmittu tulitauko ja nopeat öljyputken korjaustyöt päättivät hätätilan kuitenkin alle puolessa vuodessa ja öljyn tuonti

²⁴⁸ Kaufman, 1996, s. 84; Yergin, 1991, s. 605–606.

²⁴⁹ Freiberger, 1992, s. 193–196.

jatkuu entistä mittavampana. Myös Yhdysvalloissa öljyn tuontimäärät alkoivat nousta uudelleen huhtikuussa 1957.

Suezin kriisin todellinen vaikutus syntyi siitä, että se korosti Persianlahden alueen poliittista epävakautta. Kriisin öljymarkkinoille aiheuttamat häiriöt suorastaan alleviivasivat energiariippuvuuden strategisia riskejä. Sen opetukset näkyivät kahtaalla. Öljy-yhtiöt viittasivat tapaukseen todisteena Lähi-idän merkityksestä Yhdysvalloille ja korostivat miten tärkeää on, että Yhdysvallat kontrolloisi Saudi-Arabian, Kuwaitin, Iranin ja Irakin öljyvaroja. Presidentti Eisenhowerin aloitteesta perustettiin jälleen yksi komitea selvittämään tuontienergian merkitystä kansalliselle turvallisuudelle. Puolustusministeriön liikekannallepanosta vastaavassa yksikössä raakaöljyn suurten tuontimäärien arvioitiin pian Suezin kriisin jälkeen merkitsevän todellista uhkaa kansalliselle turvallisuudelle ja siten tuontia olisi rajoitettava. Niin ikään ulkoministeriö varoitti muistiossaan kesällä 1958, että "Yhdysvallat voi pian joutua osittain riippuvaiseksi tuontiöljystä", ja arvioitiin, että "Yhdysvaltojen kansallista turvallisuutta parantaisi amerikkalaisten hallinnoimat riittävät ja strategisesti sijoitetut öljylähteet kaikkialla maailmassa". Öljyteollisuutta oli pidetty "mittaamattoman arvokkaana toimijana" sodanjälkeistä jälleenrakentamista edistettäessä.²⁵⁰

Jo tammikuussa 1953 laadittu Kansallisen turvallisuuden neuvoston arvio varoitti taloudellisen nationalismin vaaroista. Vaikka länsivastaisuus ja kansallismielisyys olivat kasvavia uhkia länsimaisille öljyntresseille Lähi-idässä, tiedusteluarvion mukaan "arabivaltiot eivät todennäköisesti pyri kansallistamaan öljyteollisuuttaan, elleivät ne ole vakuuttuneita siitä, että Iran hyötyy enemmän kansallistamisyrietyksensä seurauksista kuin ne hyötyvät olemassa olevien sopimusten puitteissa". Arviossa viitataan Iranin yritykseen kansallistaa yksinomaan brittiläisten öljy-yhtiöiden omistuksessa olevat öljyvarat vuonna 1951, mikä osoittautui Iranin kannalta fiaskoksi. Yhdysvallat tuli Ison-Britannian avuksi, minkä seurauksena amerikkalaiset öljy-yhtiöt pääsivät mukaan Iranin öljymarkkinoille. Saudi-Arabian ja Persianlahden pienten öljyä tuottavien sulttaanikuntien vielä arvioitiin olevan yleisesti tietoisia kyvyttömyydestään tuottaa ja markkinoida öljyä ilman suurten länsimaisten öljy-yhtiöiden apua.²⁵¹

²⁵⁰ Keskustelumuistio, 15.7.1958, FRUS 1958–1960, XI, s. 244–245.

²⁵¹ Oikarinen, 1999, s. 62; Kansallisen turvallisuuden arvio, FRUS 1952–1954, IX, 334–343.

Liian halpa öljy oli saanut Euroopan valtiot sulkemaan lukuisia hiilikaivoksia taloudellisesti kannattamattomina. Lähi-idän öljylle ei ollut hintakilpailijaa. Vasta 1960-luvun lopussa alettiin lännessä kuulla ensimmäisiä varoituksia maailmantaloutta uhkaavista jännitteistä länsimaiden jatkuvan liiallisen ja tuhlaavaisen talouskasvun seurauksena. Ehkä tunnetuin ennen vuoden 1973 öljykriisiä kuultu varoitus tuli ulkoministeriön raakaöljyasiantuntija James E. Akinsin taholta. Akins kirjoitti huhtikuussa 1973 *Foreign Affairs* -lehdessä pahaenteisesti, että Yhdysvallat kuluttaisi vuonna 1980 noin 24 miljoonaa barreliä öljyä päivässä.²⁵² Siitä määrästä vain noin puolet saataisiin kotimaisista lähteistä ja noin 35 prosenttia tulisi Lähi-idästä.²⁵³ Varoitus ei kuitenkaan johtanut mihinkään merkittävään muutokseen vaan öljysaarto tuli Yhdysvalloille enemmän tai vähemmän yllätyksenä. Kuten oheisesta taulukosta ilmenee, Yhdysvaltoihin ulkomailta tuodun raakaöljyn määrä kasvoi vuosi vuodelta ja huippuunsa kasvu kiihtyi 1970-luvulla.

Taulukko 2. Raakaöljyn tuonti Yhdysvaltoihin 1949–1980
(tuhansia barreleita päivässä)

<u>vuosi</u>	<u>määrä</u>
1949	645
1950	850
1955	1248
1960	1815
1965	2468
1970	3419
1975	6065
1980	6909

Lähde: Energy Information Administration/ Annual Energy Review 2004

Jo ennen kuin öljyn saatavuus alkoi toden teolla huolestuttaa amerikkalaispäättäjiä, he olivat joutuneet pohtimaan poliittisten päätösten vaikutuksia öljy-yhtiöiden Lähi-itään sijoittaman varallisuuden turvallisuuteen. Vuonna 1957 Yhdysvaltojen Lähi-idän öljyyn investoimat varat laskettiin kirjanpitoarvoltaan vähän yli miljardiksi dollariksi, mikä vastasi 47 prosenttia Lähi-idän öljyyn kokonaisuudessaan investoiduista 2750 miljoonasta dollarista.²⁵⁴ Yhdysvaltojen

²⁵² Yhdysvaltojen energiankulutus vuonna 1980 oli noin 17 miljoonaa barreliä päivässä, vuonna 1973 kulutus oli suunnilleen sama. 1970-luvun öljykriisit ja hinnan nousu aiheuttivat ensimmäistä kertaa kulutuksen rajoittamiseen pyrkiviä toimia 1970-luvulla.

²⁵³ Akins, 1973, s. 463–467.

²⁵⁴ Oikarinen, 1999, s. 195.

taloudelliset edut Lähi-idän alueella käsittivät kuitenkin paljon muutakin kuin öljy-yhtiöiden sijoituksia. Jo Eisenhowerin kaudella Lähi-itään oli keskittynyt puolen tusinan amerikkalaisen laivaus- ja useiden lentoyhtiöiden toiminta. Yhdysvalloista oli lähtöisin keskimäärin 18 prosenttia Lähi-idän kaikesta tuonnista. Yhdysvallat itse osti noin kymmenen prosenttia Lähi-idän vientituotteista, öljy mukaan lukien. Perusraaka-aineet kuten kromirautamalmi, mangaanimalmi, pitkäkuituinen puuvilla ja arabikumi ostettiin arabimaista. Tulevaisuutta ajatellen Yhdysvaltojen vientinäkömät vaikuttivat varsin lupaavilta.²⁵⁵

Öljy ei ollut pelkästään yhdistävä tekijä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välillä. Esimerkiksi vuonna 1960 laaditussa kansallisen turvallisuuden arvioissa Saudi-Arabian öljyn ennakoitiin aiheuttavan ongelmia myös Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisissä suhteissa. "Laajalle levinneen käsityksen mukaan Aramco ja Yhdysvaltojen [hallitus] toimivat läheisessä yhteydessä. Saudihallituksen suhde Aramcon kanssa, joka oli aikanaan yksi Lähi-idän harmonisimmista, on huonontunut pahasti viime vuosien aikana." Valtiollisen kehityksen myötä öljyntuottajamaat olivat alkaneet perätä suurempaa päätäntävaltaa öljyvarojensa käytössä. Varsinkin Saudi-Arabian öljyministeri Abdulla Tariki oli radikaalin maineessa. Hän vaati, että Aramcosta tulee integroitu yhtiö²⁵⁶, niin että Saudi-Arabia saa osan tuloista jalostuksesta, kuljetuksesta ja markkinoinnista, niin kuin raakaöljyn tuotannostakin.²⁵⁷

Öljy-yhtiöiden rooli ulkopoliittisina toimijoina on jakanut tutkijoiden näkemyksiä. Monet amerikkalaisten öljy-yhtiöiden toimintaa tarkastelleet tutkijat ovat korostaneet Aramcon roolia itsenäisenä poliittisena toimijana. Esimerkiksi Svante Karlssonin näkemyksen mukaan Yhdysvalloissa oli jo varhain muodostunut kätevä työjako ulkoministeriön ja öljy-yhtiöiden välille. Ulkoministeriö jätti mielellään arabisuhteiden hoitamisen öljy-yhtiöiden hoitoon. Varsinkin Israelin perustamisen jälkeisinä vuosina Yhdysvallat saattoi näin pitää erillään suhteensa arabimaihin ja Israeliin. Karlssonin mukaan työnjako toimi lähes kolmekymmentä vuotta sen jälkeen kun öljyä ensi kerran Saudi-Arabiasta löydettiin.²⁵⁸ On kuitenkin huomionarvoista, että Lähi-itä oli vielä kylmän sodan alkuvuosina ensisijaisesti Ison-Britannian vastuualuetta ja Yhdysvaltojen politiikka aktivoitui vasta 1960-lukua lähestyttäessä.

²⁵⁵ Oikarinen, 1999, s. 196

²⁵⁶ Eri toimialoihin erikoistuneet yhtiöt alistettaisiin saman hallinnon alle, jossa myös Saudi-Arabia olisi osallisena

²⁵⁷ Kansallisen turvallisuuden arvio, Saudi-Arabia, 19.4.1960, FRUS 1958–1960, XII, s. 759–761.

²⁵⁸ Karlsson, 1986, s. 66.

Myös Yhdysvaltojen hallinto korosti jatkuvasti amerikkalaisten öljy-yhtiöiden asemaa itsenäisinä toimijoina. Toisin kuin Iso-Britannia, Yhdysvallat ei virallisen näkemyksen mukaan vaikuttanut yhtiöiden tekemiin päätöksiin millään tavoin. Mielenkiintoinen osoitus öljy-yhtiöiden itsenäisestä roolista nähtiin vuonna 1973 öljyä tuottavien arabimaiden asetettua Yhdysvallat kauppasaartoon. Silloin lähes täysin amerikkalaisista yhtiöistä koostuva Aramco noudatti tarkasti Saudi-Arabian sille antamia ohjeita ja käytännössä toimi öljysaarron toteuttajana emämaataan kohtaan. Ennen sodan syttymistä öljy-yhtiöt olivat monin keinoin yrittäneet vaikuttaa amerikkalaispäättäjiin, jotta nämä muuttaisivat Israelia tukevaa politiikkaa. Aramcon edustajien tehtäväksi muodostui Saudi-Arabian kuningas Feisalin varoitusten välittäminen Yhdysvalloille.²⁵⁹ Öljy-yhtiöt eivät kuitenkaan olleet vain puolueettomia viestin välittäjiä. Jos Yhdysvallat ei tiukentaisi linjaansa Israelin suhteen, juuri öljy-yhtiöt kokisivat ensimmäisenä politiikan seuraukset. Sodan alkaminen osoitti öljy-yhtiöiden ponnistukset tehottomiksi. Israelin tukijoiden joukko Yhdysvalloissa oli ollut liian vahva suhteessa öljy-yhtiöihin. Myös yhtiöiden uskottavuus oli kärsinyt toistuvista kartellisyytöksistä. Sodan myötä öljy-yhtiöiden rooli kääntyi pääläelleen.

Sinänsä öljy-yhtiöiden toiminta oli hyvin ymmärrettävää, olihan niillä turvattavana valtavat investoinnit Saudi-Arabiassa. Niskuroinnista olisi seurannut sanktioita. On kuitenkin kiinnostavaa, kuinka Yhdysvallat jätti huomiotta niin öljy-yhtiöiden välittämät kuin Saudi-Arabian suoraan esittämät varoitukset. Saudi-Arabia oli toki omalta osaltaan korostanut öljyn ja politiikan pitämistä erillään. Kuuden päivän sodassa se liittyi saartoon vastahakoisesti osoittaakseen solidaarisuutta muita arabeja kohtaan. Vasta vuonna 1973 Saudi-Arabian voidaan arvioida käyttäneen öljy-omistuksiaan aktiivisesti poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Tämän voidaan katsoa tulleen amerikkalaispäättäjille täytenä yllätyksenä. Huolimatta Saudi-Arabian toistuvista varoituksista, Yhdysvalloissa uskottiin aina 1973 sodan syttymiseen asti hyvien suhteiden turvaavan jatkuvan öljyn saannin²⁶⁰.

²⁵⁹ Sampson, 1975, s. 254–261.

²⁶⁰ Nixonin lehdistötilaisuus, 5.9.1973, Public Papers of Presidents, The American Presidency Project.

9.4. Saudi-Arabia vakiinnuttaa asemansa

Arabimaat miltei voittivat Jom Kippur-sodan ensimmäisen viikon aikana. Samalla ne tuhosivat Israelin sotilaallisesta voittamattomuudesta vallinneen mielikuvan. Vaikka sota kääntyi lopulta Israelin voitoksi, se oli muuttanut 1967 syntynyttä asetelmaa. Washington ei voinut enää olettaa, että Israelin sotilaallinen ylivoimaisuus ympäröiviin arabimaihin verrattuna takaisi edes suhteellisen vakauden alueelle. Sodan jälkeen Yhdysvaltojen huoli kasvavasta kommunistisesta vaikutusvallasta Lähi-idässä sen sijaan väheni huomattavasti. Arabimaiden taistelumenestys sodan alkuvaiheessa sekä niiden toimeenpaneman öljysaarron Yhdysvalloille aiheuttamat taloudelliset ja poliittiset vaikeudet muuttivat Yhdysvaltojen hallinnon suhtautumista.²⁶¹ Washington ei enää nähnyt Lähi-itää pelkkänä kylmän sodan taistelulenttänä tai arabivaltioita mahdollisina Neuvostoliiton ohjattavissa olevina marionettinukkeina. Samaan aikaan, kun arabien menestyksenkäs öljysaarto nosti öljyn hinnan lokakuun 1973 noin 5,12 dollarista barrelilta 11,65 dollariin tammikuussa 1974, Yhdysvallat alkoi kiinnittää enemmän huomiota arabien huoliin ja suhtautua vastaanottavaisemmin arabien näkemyksiin niiden ja Israelin välisessä kamppailussa.²⁶²

Esteetön Lähi-idän öljyn saanti oli saarron myötä korostunut entisestään. Kun Moskova oli lokakuun lopulla 1973 vielä uhannut lähettää omat joukkonsa alueelle, Valkoisen talon päättäväisyys rajoittaa Neuvostoliiton läsnäoloa Lähi-idässä lisääntyi entisestään. Pelko kommunistisista kumoushankkeista tai Neuvostoliiton sotilaallisesta interventiosta Lähi-idässä painoi kuitenkin huomattavasti aikaisempaa vähemmän vuoden 1973 jälkeen. Samaan aikaan arabien ja Israelin välisen kiistan ratkaiseminen sai uutta painoarvoa Yhdysvaltojen hallinnossa. Viimeisten kolmen toimivuotensa aikana – ensin presidentti Nixonin alaisuudessa ja sitten, tämän elokuussa 1974 tapahtuneen eron jälkeen, Gerald Fordin alaisuudessa – ulkoministeri Kissinger käytti kiistan välittämiseksi ilmeisesti enemmän aikaa kuin minkään muun ulkopoliittisen kysymyksen hoitamiseen.²⁶³ Myös presidentti Nixonin aivan hallintokautensa viimeisinä kuukausina tekemää Lähi-idän vierailua voidaan pitää symbolisesti merkittävänä, koska se oli ensimmäinen virallinen Yhdysvaltojen presidentin vierailu Lähi-idän arabimaissa.

²⁶¹ Ulkoministeriön vuosiraportti kongressille, 3.5.1973, Public Papers of Presidents, The American Presidency Project.

²⁶² Kaufman, 1996, s. 87; Yergin, 1991, s. 625.

²⁶³ Kaufman, 1996, s. 91.

Öljysaarto oli paljastanut, ensimmäisen kerran avoimesti, miten riippuvaiseksi Yhdysvallat oli Lähi-idän öljystä tullut. Pelkkä öljy ei kuitenkaan selitä Lähi-idän politiikan painotuksissa tapahtuneita muutoksia. Arabien menestys taistelukentillä ja Neuvostoliiton kutistunut arvovalta arabimaailmassa vuoden 1973 jälkeen vaikuttivat selvästi amerikkalaispoliitikkojen poliittisiin ratkaisuihin. Tästä huolimatta Yhdysvallat pysytteli vuoden 1973 jälkeenkin Israelin vankimpana liittolaisena. Niin ikään Neuvostoliiton vaikutusvallan rajoittaminen pysyi itsestään selvänä peruseriaatteena Yhdysvaltojen ulkopolitiikassa.²⁶⁴

Saudi-Arabia kohosi koko maailman huomion keskipisteeseen, kun kuningas Feisal julisti öljysaarron Yhdysvaltoja ja useita länsimaita vastaan syksyllä 1973. Samalla Saudi-Arabia siirtyi kertahetimitolla marginaalista niin arabipolitiikan kuin maailmapolitiikankin keskiöön. Uusi vauraus lisäsi samalla sen haavoittuvuutta, ja ajoi maan johtajat etsimään turvaa ulkovalloilta. Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhde muuttui kuitenkin ongelmalliseksi ja paljasti kuningas Feisalin islamilaisen maailmankatsomuksen ja läheisten Yhdysvaltojen-suhteiden välisen jännitteen. Lyhyt vastakkainasettelun kausi Yhdysvaltojen kanssa päättyi nopeasti. Öljyn hinnan nousu nelinkertaiseksi kasvatti Saudi-Arabian merkitystä poliittisena toimijana amerikkalaispäättäjien silmissä vähintään samassa suhteessa. Samalla myös Yhdysvalloista tuli Saudi-Arabialle taloudellisesti entistä tärkeämpi, paitsi öljyn kuluttajana, myös investointikohteena. Öljyn tuoma vauraus siten syvensi suhdetta entisestään Saudi-Arabian keskittäessä suurimman osan aseostoistaan Yhdysvaltoihin. Yhdysvaltojen sotilasvaltuuskunnat puolestaan opastivat saudiarabialaisia uuden aseistuksen käytössä ja Yhdysvaltojen armeijan insinöörijoukot käynnistivät valtaisia rakennushankkeita kuningaskunnassa. Ulkopuolisen suojelijan tarve lisääntyi entisestään, kun Saudi-Arabiasta tuli entistä arvokkaampi saalis mahdollisille valloittajille.

Yhdysvaltojen suhde Saudi-Arabian kanssa vakiintui 1970-luvun edetessä. Ensimmäisen öljykriisin jälkeen Yhdysvallat pyrki ensimmäisen kerran vahvistamaan suhdetta kirjallisin sopimuksin. Keväällä 1974 allekirjoitettiin sopimukset taloudellisesta ja sotilaallisesta yhteistyöstä. Saudi-Arabian vaurastumisen myötä asekaupoista tuli entistä keskeisempi osa maiden välisiä suhteita. Samalla Saudi-Arabian ja Israelin välille syntyi entistä selkeämpi kilpailuasetelma ja maat vertailivat valppaasti saamaansa aseistusta. Kyse oli muustakin kuin sotilaallisesta tasapainosta. Punnittavina olivat myös erityissuhteiden poliittiset ja

²⁶⁴ Kaufman, 1996, s. 92.

psykologiset aspektit. Tillman arvioi Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen kehittyneen 1970-luvulla tasavertaiseksi Yhdysvaltojen ja Israelin välisen erityissuhteen kanssa.²⁶⁵ Lähdeaineiston valossa näiden suhteiden erityisyyttä on vaikea verrata keskenään. Se ei ole välttämättä järkeväkään suhteiden erilaisuuden vuoksi. Saudi-Arabia oli nähtävä aina osana laajempaa arabimaiden ja islamilaisten maiden yhteisöä, joihin sen toivottiin vaikuttavan myönteisesti. Israel taas oli edellisten vastapuolella ja se nähtiin Yhdysvalloissa pikemminkin politiikan vastaanottajana kuin välikappaleena.

Etenkin Svante Karlsson on korostanut Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen 1974 solmimia virallisia yhteistyösopimuksia erityissuhteen vakiinnuttajana. Kesäkuussa 1974 perustettu Saudi-US Economic Commission luonnosteli keskeiset yhteistyömuodot käsittävän sopimuksen. Karlssonin tavoin myös Seth P. Tillman ajoittaa erityissuhteen syntymisen 1970-luvulle. Yhteistyösopimuksen sijaan hän perustaa kuitenkin arvionsa juuri 1970-luvun lopulla tehtyihin asekauppoihin. Silloin Saudi-Arabia ohitti Iranin suurimpana Yhdysvaltojen aseiden vastaanottajana. Asekauppoihin liittyivät niin ikään erityissuhteen suurimmat koetinkivet 1970-luvulla. Kun senaatin ulkoasiainvaliokunta kyseenalaisti Saudi-Arabian tarpeen suurelle määrälle Sidewinder- ja Maverick-ohjuksia, vain ulkoministeri Kissingerin käyttämä taivuttelu ja uudella öljysaarrolla uhkaaminen varmistivat kaupan. Tärkeimpinä tekijöinä ratkaisun taustalla vaikuttivat ilman muuta öljy ja kansallisen turvallisuuden aspektit, jotka olivat tuoneet Saudi-Arabian Yhdysvaltojen kansallisten intressien keskiöön. Liioittelematta voidaan todeta, että 1970-luvulla Saudi-Arabian öljystä tuli Yhdysvaltojen taloudelle elintärkeä. Congressional Budget Office on arvioinut, että Saudi-Arabian öljyn menettäminen vuodeksi vähentäisi Yhdysvaltojen bruttokansantuotetta 272 miljardilla dollarilla, nostaisi työttömyysprosenttia kahdella ja kiihdyttäisi inflaatiota radikaalisti. Tappiot Euroopassa ja Japanissa olisivat vielä paljon mittavammat.²⁶⁶ Tästä voidaan havaita kuinka öljyn suhde kansallisen turvallisuuden käsitteeseen on laajentunut ja monimutkaistunut 1970-luvulla. Öljyn saatavuus ei ollut enää yhteydessä yksin sotilaallisiin Aspekteihin vaan koko yhteiskuntajärjestelmän hyvinvointiin. Yhdysvaltojen kautta vaikutukset ulottuivat myös sen liittolaisiin niin Euroopassa kuin Aasiassa. Öljyn hinnan nopean nousun myötä öljyntuottajamaiden strateginen painoarvo alkoi näkyä myös niiden ulkomaihin, erityisesti Yhdysvaltoihin tekemissä sijoituksissa. Kaikki nämä seikat korostivat vakauden ylläpitämisen tärkeyttä.

²⁶⁵ Tillman 1982, s. 99.

²⁶⁶ Karlsson, 1986, s. 256, Tillman, 1982, s. 51, 99, 106.

Karlssonin ja Tillmanin esittämät asekaupat ja yhteistyösopimukset ovat kieltämättä vahvoja muodollisia osoituksia erityissuhteen vakiintumisesta. He kuitenkin ajoittavat erityissuhteen syntymisen verrattain myöhäiseen vaiheeseen, vasta 1970-luvun öljykriisin jälkeiseen aikaan. He siten käytännössä sulkisivat suurimman osan tässä työssä kuvatusta yhteistyöstä ja yhteydenpidosta erityissuhteen ulkopuolelle. Tillmanin ja Karlssonin näkemyksiä voi pitää perusteltuina, jos erityissuhteen kriteerinä pitää allekirjoitettua erityissuhteen olemassaolon vahvistavaa sopimusta. Kun ottaa huomioon edellä esitetyt näkemykset siitä, kuinka julkinen ja korkean profiilin suhde kumoaisi molempien osapuolten suhteesta saamia etuja, tällaista sopimusta ei ole järkevää pitää suhteen mittapuuna. Selkeimpänä osoituksena Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteen erityisyydestä voidaan pitää sen pitkäkestoisuutta ja tasaista vakiintumiskehitystä. Suhdetta arvioidessa on syytä pitää mielessä olosuhteet, joiden keskellä se kehittyi. Eriävä suhtautuminen niin Israeliin kuin arabiradikaaleihin koetteli suhdetta. Saudi-Arabian perustamisen jälkeen arabien ja Israelin välillä on käyty neljä sotaa, ja vaikka Yhdysvallat ja Saudi-Arabia ovat pysytelleet virallisesti sotien ulkopuolella, käytännössä ne ovat olleet vastakkaisissa leireissä. Kuvattujen tapahtumien valossa neuvotteluyhteyksien säilyminen ja suhteen jatkuvuus ovat merkittäviä osoituksia suhteen erityislaatuisuudesta.

Kun suhteen erityisyyttä perustellaan sen jatkuvuudella yksittäisten tapausten ja sopimusten sijaan, on selvää, ettei sen syntymiselle voida määrittää yksiselitteistä ajankohtaa. Voidaan kuitenkin perustellusti argumentoida, että suhde on ollut erityinen jo ennen vuonna 1973 käytyä sotaa ja sitä seurannutta öljykriisiä, eli toisin sanoen ennen kuin Yhdysvallat sai kouriintuntuvasti huomata riippuvuutensa Lähi-idän öljystä. Keskeinen ilmaus suhteen vakaasta kehityksestä oli Yhdysvaltojen Saudi-Arabialle antamien vakuutuksien säännönmukaisuus. Toki Yhdysvallat esitti vastaavanlaisia tuen ilmauksia monille muillekin maille. Saudi-Arabian saamat vakuutukset poikkesivat sekä toistuvuudellaan, että sävyiltään muiden Lähi-idän maiden saamista, mahdollisesti Israelia lukuun ottamatta. Ei välttämättä ole liioiteltua väittää, että suhteesta kehittyi erityinen ikään kuin vahingossa. Yhdysvaltojen Lähi-idän-politiikkaa kylmän sodan vuosikymmeninä on luonnehdittu varsin tempoilevaksi. Vuorotellen turvauduttiin laajoihin puolustus sopimuksiin, vuoroin yksittäisiin, vaikutusvaltaisina pidettyihin valtioihin. Yhteistyötä tavoiteltiin niin konservatiivien kuin progressiivisiksi miellettyjen arabinationalistien kanssa. Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian yhteisten intressien, joista keskeisimpiä olivat öljyteollisuuden molemmille maille tuomat taloudelliset ja strategiset edut sekä kommunismin patoaminen, voidaan nähdä olleen

ristiriitoja vahvempia. Nixonin kolmen pilarin politiikkaa voidaan tulkita loogiseksi pyrkimykseksi vakiinnuttaa ja vahvistaa Lähi-idässä vallitseva tilanne. Iranin ja Saudi-Arabian aseman eräänlainen virallistaminen vahvisti sen tosiseikan, että ne olivat jo valmiiksi tukeneet omalla politiikallaan Yhdysvaltojen turvallisuustavoitteita. Virallinen nimilappu kuitenkin avasi kaikki ovet Yhdysvaltojen asekkamioon. Pilaripolitiikalla oli myös hyvä perustella kotimaassa hienostuneimpien asevarusteiden toimituksia arabimaille. Israelin pilarinimitys oli luonteva täydennys edellä kuvattuun asetelmaan, pyrkihän Yhdysvallat Lähi-idän aseistamisessa tasapainon luomiseen arabien ja Israelin välille.

Vaikka Saudi-Arabia tuki Yhdysvaltojen rauhanponnisteluja Lähi-idässä, se ei hyväksynyt Israelin ja Egyptin Camp Davidissa 1978 solmimaa rauhansopimusta. Saudi-Arabian tuomio yllätti niin Yhdysvallat kuin Egyptinkin, jolta Saudi-Arabia veti rauhansopimuksen allekirjoittamisen myötä mittavan taloudellisen tukensa. Saudi-Arabian politiikka suhteessa Israelin ja palestiinalaisten väliseen ongelmaan on ollut peräänantamatonta. Erimielisyys Yhdysvaltojen kanssa ei kuitenkaan estänyt yhteisten etujen turvaamista. Suhteen hetkellisistä viilenemisistä huolimatta Saudi-Arabia on noudattanut Yhdysvalloille edullista öljypolitiikkaa, ajoittain jopa muiden arabimaiden etujen kustannuksella. Esimerkiksi heinäkuussa 1979 Saudi-Arabia lisäsi tuotantoaan Iranin vallankumouksen aiheuttamien tuotantoleikkausten vaikutuksen tasaamiseksi ja siten vähensi paineita öljyn hinnan korottamiseksi.²⁶⁷ Iranin Shaahin kukistumisen myötä Saudi-Arabiasta tuli Yhdysvalloille poliittisesti entistä tärkeämpi. On usein sanottu, että Yhdysvalloilla oli varaa menettää Iran, mutta ei Saudi-Arabiaa.

10. Ei yksin öljystä

Saudi-Arabia mielletään helposti pelkäksi jättiläismäiseksi öljylähteeksi, ja sen poliittinen painoarvo nähdään yksin öljyn tuoman vaurauden ja kontrollin jatkumoksi. Toki Saudi-Arabian merkitys öljyn tuottajana on täysin kiistaton, ja öljyvarat tuovat sen näkemyksille erityistä painoarvoa nykyisessä maailmanpolitiikassa. Niin ikään Yhdysvaltojen vakaus ja menestys ovat huomattavassa määrin sidoksissa vakaaseen ja kohtuuhintaiseen öljyn saantiin.

²⁶⁷ Karlsson, 1986, s. 258.

Saudi-Arabian vaikutusvalta ei ole kuitenkaan yksin maan alla. On asioiden liiallista yksinkertaistamista pelkistää Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian erityissuhde pelkän öljyn varaan. Lähi-idän öljyn poliittinen merkitysarvo kansainvälisessä yhteisössä kuuluu pääasiassa 1970-luvun öljykriisien jälkeiseen aikaan. Vaikka öljylöydöt antoivat alkutahtit suhteen syntymiselle jo 1930-luvulla, öljyn roolia arvioitiin vuosikymmenten ajan ensisijaisesti taloudellisista ja kaupallisista näkökohdista. Yhdysvaltojen hallinto pysytteli erossa öljykaupoista ja jätti koko öljytalouden yksityisten yhtiöiden käsiin toimien lähinnä hyväntahtoisena taustavaikuttajana.

Öljyn roolia voi arvioida pohtimalla, mitä muuta suhteesta jäisi öljyn myötä pois. Jos Saudi-Arabiasta ei olisi löydetty öljyä, Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhde olisi voinut muodostua hyvinkin erilaiseksi. Heti suhteiden syntyvaiheessa se olisi pudottanut pois keskeiset toimijat eli öljy-yhtiöt, jotka vastasivat lähes täysin Yhdysvaltojen yhteydenpidosta Saudi-Arabian kanssa vuoteen 1939 asti, jolloin maat solmivat diplomaattisuhteet - käytännön asioissa paljon pidempään. Öljy-yhtiöiden rooli Yhdysvaltojen hallinnon huomion kiinnittämisessä Saudi-Arabian näkökantoihin on ollut keskeinen niin toisen maailmansodan aikaisten talousvaikeuksien ratkaisemiseen saadun Lend Lease -avun myöntämisessä kuin presidentti Kennedyn aikana vallalla olleen Nasseria tukevan politiikan hylkäämisessäkin.

Ilman öljytuotantoa ja amerikkalaisten öljy-yhtiöiden suuria investointeja Yhdysvallat tuskin olisi nähnyt Saudi-Arabian vakautta niin tärkeänä omalle turvallisuudelleen. Öljyttömän Saudi-Arabian rooliin Lähi-idässä toki vaikuttaisi myös se, korvaisiko jokin toinen valtio sen öljyntuottajamaana. Epäilemättä konservatiivinen ja länsimyönteinen Saudi-Arabia olisi koettu kommunismin vastaisessa taistelussa tärkeäksi toimijaksi ilman öljyäkin. Kylmän sodan kaksinapaisessa maailmassa jokainen maa oli merkityksellinen, Yhdysvalloissa vallinneen näkemyksen mukaan yhtään valtioita ei ollut varaa menettää kommunistiseen leiriin, niin ikään puolueettomina itseään pitäviin maihin suhtauduttiin epäilevästi. Esimerkiksi Jordanian länsimyönteinen hallinto oli Yhdysvaltojen suojeluksessa, vaikka maassa ei ollut mainittavia öljyvaroja. Myös maantieteellisesti strateginen sijainti vahvistaa käsitystä Saudi-Arabian poliittisesta merkityksestä. Saudi-Arabia nähtiin porttina Arabian niemimaalle ja sitä kautta jopa Afrikkaan ja oli ensiarvoisen tärkeää että portti pysyi suljettuna Neuvostoliitolta. Vielä suurempi painoarvo perustui Saudi-Arabian asemaan islamin pyhien paikkojen haltijana. Uskonto oli, öljyn tuoman varallisuuden ohella tärkeä vaikutusvallan lähde suhteessa muihin arabimaihin. Öljytulojakin käytettiin yleensä islamin

nimissä. On toisaalta oma lukunsa, miten öljylöydöt ja varhain syntynyt yhteistyösuhde amerikkalaisten öljy-yhtiöiden kanssa ovat puolestaan vaikuttaneet Saudi-Arabian ulkopoliittiseen suuntautumiseen, tai miten yhteistyö Yhdysvaltojen kanssa on mahdollisesti vaikeuttanut Saudi-Arabian suhteita muiden arabimaiden kanssa.

Toinen yleinen perustelu Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteelle on ollut Saudi-Arabian riippuvaisuus Yhdysvalloista turvallisuutensa suhteen. Yhdysvaltojen roolia Saudi-Arabian puolustuksessa ei voi liikaa korostaa. On kuitenkin huomattava, että Yhdysvallat on aina keskittynyt nimenomaan Saudien kuningashuoneen puolustamiseen. Vaikka Yhdysvaltojen ulkopoliittisissa dokumenteissa on toistuvasti korostettu, että Yhdysvallat ei ole sitoutunut yhteenkään henkilöön - vaan puolustaa vapaan kansan asemaa - käytännössä Yhdysvaltojen koko Saudi-Arabian -politiikka perustui Saudin kuningassuvun asemaan. Mahdollisen vallankumouksen riskit Yhdysvaltojen intresseille olisivat olleet niin mittavat, että Yhdysvallat olisi mitä todennäköisimmin puuttunut tapahtumien kulkuun Saudi-hallinnon jatkuvuuden puolesta. Vaikka Saudi-Arabia ja Yhdysvallat olivat maantieteellisesti etäällä toisistaan, voidaan epäröimättä todeta, että suhde Yhdysvaltojen hallintoon muodosti Saudi-Arabian ulkopoliitiikan ja alueellisen turvallisuuspolitiikan kulmakiven.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian turvallisuussuhde on toistuvasti aiheuttanut jännitteitä molemmille osapuolille. Vaikka Yhdysvaltojen antamat turvallisuustakuut olivat olennainen osa Saudi-Arabian puolustuspolitiikkaa, erityisesti suhteen sotilaalliset aspektit pyrittiin häivyttämään sekä saudiarabialaisten että laajemmin arabi- ja muslimimaailman silmistä. Julkisen samaistumisen Yhdysvaltojen kanssa pelättiin johtavan kielteisiin sisäpoliittisiin ja alueellisiin vastareaktioihin. Yhdysvaltojen läsnäolo "horisontin yläpuolella" - kyllin lähellä tullakseen kuningaskunnan avuksi tarpeen vaatiessa, mutta tarpeeksi kaukana suhteen aiheuttamien poliittisten ongelmien välttämiseksi - oli Saudi-Arabialle ihannetilanne. Virallisen puolustussuhteen puuttuminen sopi hyvin yhteen myös Yhdysvaltojen hallinnon pyrkimysten kanssa. Liian läheinen liittosuhde konservatiivisen Saudi-Arabian kanssa olisi aiheuttanut Yhdysvalloille ongelmia niin Israelin kuin radikaalien arabimaiden kanssa.

1960-luvun alussa puhjennut Jemenin sisällissota on hyvä osoitus molempien osapuolten tasapainottelusta eri intressien välillä. Jemenin hallitusmuodosta käydyn kamppailun laajennuttua Saudi-Arabian ja Egyptin väliseksi konfliktiksi, Saudi-Arabia vetosi Yhdysvaltojen antamiin vakuutuksiin Saudi-Arabian valtion turvallisuuden takaamisesta.

Yhdysvaltojen presidenttien toistuvat vakuutukset Saudi-Arabian kuningaskunnan yhtenäisyyden ja turvallisuuden puolesta ovat olleet tärkein diplomaattinen osoitus erityissuhteen olemassaolosta. Jo vuonna 1943 presidentti F.D. Roosevelt julisti, että Saudi-Arabian turvallisuus on Yhdysvalloille välttämätön intressi. Vakuutukset Saudi-Arabian turvallisuuden puolesta ovat siitä lähtien toistuneet aina uuden presidentin aloitettua tehtävissään. Vakuutukset ovat olleet yleensä niin tarkoituksellisen löyhästi muotoillut, että Yhdysvalloille on jäänyt käytännössä vapaus ratkaista menettelytapansa vasta mahdollisen ongelmatilanteen syntyessä. Niitä voidaan kuitenkin pitää eräänlaisena yhteisymmärryksen vahvistuksena ja erityissuhteen jatkuvuuden takeena.

Vaikka Yhdysvallat vältti näkyvää sekaantumista Jemenin sotaan, siihen mennessä konkreettisin osoitus Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisestä puolustus-suhteesta nähtiin, kun presidentti Kennedy lähetti amerikkalaiskoneet näytöslennolle Saudi-Arabian ylle. Vasta Persianlahden sodan aikana Saudi-Arabian maaperälle astuneet Yhdysvaltojen joukot siirsivät suhteen "horisontin yläpuolelta" "takapihalle". Satojen tuhansien amerikkalaisotilaiden astuminen Saudi-Arabian maaperälle merkitsi huomattavaa muutosta Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian turvallisuussuhteen luonteessa. Persianlahden sodan jälkeenkin keskeinen Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhdetta luonnehtiva ongelma on yhä olemassa: Amerikkalaisotilaiden astuminen islamin pyhälle maalle aiheutti huomattavaa mielipahaa monessa Lähi-idän valtiossa.

Yhteenvedon voidaan todeta öljyn luoneen monimutkaisen kytkösten verkon, paitsi Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välille, myös Saudi-Arabian ja muiden Lähi-idän maiden välille. Öljyllä on ollut välillinen vaikutus lähes kaikkiin Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen kehittymiseen vaikuttaviin tekijöihin, erityisesti puolustus-kysymyksiin, niin rahoituskeinona kuin perusteluna. Näin ollen yksittäisten erityissuhtea puoltavien tai sitä vastaan asettuvien tekijöiden erottelu on melko tulkinnanvaraista. Ainoastaan islam ja siitä juontava kommunismin vastustaminen on mahdollista nähdä erillisinä elementteinä. Islamia tarkasteltaessa on syytä pitää mielessä, että Saudi-Arabian hallinto ja oikeastaan valtion koko olemassaolo perustuu uskontoon. Toisaalta on myös todettava, että myös uskonnolla on omat kytköksensä öljyn politisoitumiseen. Öljysaartoa julistettaessa sitä pidettiin jopa keskeisenä perusteena. Taloudellisesti vahva, mutta sotilaallisesti heikko Saudi-Arabia käytti öljyä ja sen tuomaa varallisuutta aseenaan taistelussa Israelia vastaan.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välinen suhde muutti luonnettaan 1970-luvun alussa. Vaikka se oli hyödyttänyt molempia osapuolia, suhteessa oli ollut aiemmin selvät roolit: suojelija ja suojatti. Asetelma muuttui vähitellen tasapainoisemmaksi, samalla molemminpuolinen riippuvuus lisääntyi entisestään. Öljyä käytettiin ensimmäisen kerran tuloksetta Washingtonin poliittiseen painostamiseen. Saarto merkitsi myös huomattavaa muutosta Saudi-Arabian aiempaan politiikkaan - kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Saudi-Arabia avoimesti asettui Yhdysvaltoja vastaan. Toisaalta Saudi-Arabia toimi päättäväisesti myös Yhdysvaltojen öljytoimitusten palauttamisen puolesta. Vaikka Saudi-Arabia astui saarron aikana esiin itsenäisenä toimijana, sen rooli öljyntuottajamaiden etujärjestössä Opecissa muotoutui Yhdysvaltojen edun mukaiseksi. Öljykriisin jälkeen Yhdysvallat halusi vahvistaa suhteensa Saudi-Arabiaan ja maat solmivat taloudellisen ja sotilaallisen yhteistyösopimuksen toukokuussa 1974. Sopimuksen pääpaino oli Saudi-Arabian sotilaallisten joukkojen modernisoinnissa ja kouluttamisessa. Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian vuonna 1974 solmimista yhteistyösopimuksista on usein käytetty nimitystä "special relationship agreement".

Öljyn hinnan nelinkertaistumisen myötä Saudi-Arabian merkitys amerikkalaispoliitikkojen silmissä kasvoi ainakin samassa suhteessa. Samaan aikaan öljy-yhtiöiden rooli erityissuhteen ylläpitäjänä alkoi nopeasti kutistua. Saudi-Arabian poliittisen merkityksen kasvaessa öljy-yhtiöiden rooli alkoi entistä voimakkaammin rajoittua pelkkään talouden kenttään. Niiden osuutta erityissuhteen kehitykseen on vaikea arvioida. Joka tapauksessa Aramcon verrattain kitkattomat suhteet Saudi-Arabian hallinnon kanssa ovat osaltaan edistäneet suhteen kehitystä. Vaurastumisensa myötä myös Saudi-Arabia itse on sitoutunut entistä voimakkaammin länsimaiseen talousjärjestelmään. Sen seurauksena öljyn kuluttajamaiden ja kansainvälisten markkinoiden hyvinvoinnista on tullut myös Saudi-Arabian taloudelliselle hyvinvoinnille tärkeä intressi.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen riippuvuussuhteen kehitykseen olennaisesti vaikuttavana taustatekijänä on pidettävä kylmän sodan aiheuttamaa jatkuvan kriisin ilmapiiriä. Saudi-Arabian merkitys Yhdysvaltojen turvallisuudelle on vaihdellut ajan mittaan. Avaintekijänä on tässä suhteessa ollut kommunismin vastainen taistelu. Saudi-Arabia pysytteli vankkumattomana Neuvostoliiton laajentumispyrkimysten vastustajana Lähi-idässä koko kylmän sodan ajan. Se myös tuki julkisesti Yhdysvaltojen toimia Vietnamissa. Yhteistä kommunistista vihollista voidaan pitää varsin merkittävänä yhdistävänä tekijänä

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välillä, erityisesti kun muistetaan kuinka keskeisellä sijalla Neuvostoliiton vaikutusvallan patoaminen oli Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa kylmän sodan aikana. Ajoittain kylmän sodan näkökohdat ovat myös johtaneet ongelmatilanteisiin Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikassa. Yhdysvallat tarkasteli kylmän sodan asetelmia ennen kaikkea globaalien uhkakuvien kautta, arabit lähes yksinomaan aluepoliittisesta perspektiivistä. Erilaiset päämäärät vaikeuttivat yhteisymmärryksen syntymistä ja loivat ajoittain selkeitä ristiriitoja. Vaikka Saudi-Arabia on lähes koko olemassaolonsa ajan ollut länsimyyntyinen, sen kommunisminvastaisuus perustui ennen kaikkea kommunismin ateistisuuden ja Saudi-Arabian hartaan islamilaisuuden väliseen ristiriitaan. Kommunismin vastaisessa taistelussa uskonnosta tuli, ehkä yllättäen, yhdistävä tekijä Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välille. Konservatiiviset saudiarabialaiset tuntuivat amerikkalaisista poliittisesti turvallisemmilta yhteistyökumppaneilta kuin naapurimaidensa radikaalit arabit. Yhdysvaltojen myrskyisä suhde Egyptin kanssa tarjoaakin ajoittain kiinnostavan vertauskohdan Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen suhteelle. Saudi-Arabian itsenäinen toiminta kommunismia vastaan korostui 1970-luvun lopulla, jolloin se käytti öljyrahajensa tuomaa vaikutusvaltaa kommunistisen vaikutuksen murtamiseksi islamilaisessa maailmassa.

Saudi-Arabian oma vaikutusvalta muihin Lähi-idän maihin nähden oli pitkään varsin vaatimaton. Kun arabinationalistiset ja radikaalit virtaukset Egyptin presidentin Gamal Abdul Nasserin johdolla vaikuttivat voimakkaasti Lähi-idässä 1960-luvulla, Saudi-Arabia joutui yhdessä muiden konservatiivisten arabimaiden kanssa puolustusasemiin. Saudi-Arabiassa, kuten ajoittain Yhdysvalloissakin, arabinationalismin nähtiin olevan selvässä yhteydessä kommunismiin. Yhdysvalloille arabiradikalismiin suhtautuminen oli ongelmallista. 1960-luvulla Yhdysvaltojen presidentit lämmittelivät suhteita vuoroin radikaalien, vuoroin konservatiivien kanssa. Siinä missä presidentti Eisenhower havitteli Saudi-Arabian kuningas Saudista Lähi-itään uutta johtohahmoa, joka syrjäyttäisi Nasserin, Eisenhowerin seuraaja presidentti Kennedy näki Yhdysvaltojen edun mukaiseksi lähentyä arabiradikaaleja.

Saudi-Arabian nousu arabimaailman voimatekijäksi alkoi elokuussa 1967 Sudanin Khartumissa. Maltillinen ja konservatiivinen politiikka pääsi voitolle, kun radikaalit Egypti ja Syyria joutuivat kuuden päivän sodassa kärsimänsä tappion myötä riippuvaisiksi Saudi-Arabian ja Libyan taloudellisesta tuesta. Saudi-Arabia otti siten myös öljyvaransa käyttöön islamilaisen politiikan ajamisessa. Islamilainen solidaarisuus otti vähitellen arabinationalismin paikan Lähi-idän yhdistävänä voimana. Islamin pyhien paikkojen vartijana Saudi-Arabia oli

uuden islamilaisen liikkeen itseoikeutettu johtaja. Tämä kehitys sai myös Yhdysvaltojen tuen. Itse asiassa jo aikaisemmin oli nähtävissä viitteitä, että Yhdysvallat olisi toivonut Saudi-Arabiasta vahvempaa poliittista toimijaa.

Saudi-Arabian rooli lännen intressien turvaajana ja Lähi-idän vakauttajana huipentui presidentti Nixonin pilariajattelun myötä. Kun Vietnamin sodan väsyttämä Yhdysvallat halusi karsia sotilaallisia tehtäviään eri puolilla maailmaa, ja siirsi vastuuta niin kutsutun Nixonin opin mukaisesti alueellisille voimatekijöille, Iranista ja Saudi-Arabiasta tehtiin Lähi-idän puolustus pilarit. Mitenkään ongelmattomana tällaista pilariajattelua ei voida kuitenkaan pitää. Iranin mahdollisuudet puuttua arabimaiden keskinäisiin kiistoihin olivat varsin rajalliset. Sijaintinsa vuoksi se oli avainasemassa Neuvostoliiton vaikutuksen torjumisessa. Suurten öljyvarojen tuoma vauraus ja suuri väestö lisäsivät sen painoarvoa. Saudi-Arabian suurin uhka taas tuli yleensä valtion sisältä. Tasapainottelu lännen ja islamilaisen maailman välillä rajoitti Saudi-Arabian hallitsijoiden toimintavapautta. Onkin syytä kysyä, kuinka uskottava Saudi-Arabia oli alueellisena poliisina. Joka tapauksessa Iranin shaahin vuonna 1979 kukistaneen vallankumouksen jälkeen Saudi-Arabia jäi Yhdysvaltojen ainoaksi puolustus pilariksi Persianlahdelle.

Kun asevarustelu pilariajattelun myötä kiihtyi Lähi-idässä, Yhdysvaltojen Saudi-Arabiaan toimittaman aseistuksen merkitys kasvoi huomattavaksi jo yksin taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Samalla asetoimitukset kuitenkin kärjistikivät vanhoja ristiriitoja, kun Israel ja sen amerikkalaiset tukijat vastustivat yhä painokkaammin modernien aseiden toimittamista arabimaille. Myös Saudi-Arabiassa alettiin pitää asekauppoja erityissuhteen mittarina. Siinä missä Yhdysvallat puhui voimatasapainon ylläpitämisestä, Saudi-Arabia ja Israel vertailivat saamiaan asepaketteja. Vaikka Israelia on usein pidetty Lähi-idän kolmantena pilarina, sen rooli Lähi-idässä on ollut verrattain erilainen kuin Saudi-Arabian. Israel on nauttinut Yhdysvalloissa paljon laajempaa kansan tukea kuin Saudi-Arabia.

Israelia voidaan pitää selkeimpänä vastavoimana Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian väliselle suhteelle. Jo Israelin perustamisen myötä syntyneet ristiriidat vakiintuivat vuosien myötä ja Israelin vastaisesta kamppailusta tuli arabeja yhdistävä tekijä. Saudi-Arabian profiloituminen islamilaisen maailman johtajaksi sijoitti sen kiistan ytimeen 1970-luvulle tultaessa. Ongelmat luonnollisesti korostuivat arabien ja Israelin käymien sotien yhteydessä vuosina 1967 ja 1973. Vaikka Saudi-Arabia ja Yhdysvallat olivat käytännössä vastakkaisilla puolilla, niiden välinen

keskusteluyhteys ei missään vaiheessa näytä katkenneen, diplomaattisuhteista puhumattakaan. Kuuden päivän sodan jälkeen Yhdysvallat kuitenkin keskittyi entistä voimakkaammin Lähi-idän kriisin sovitteluyrityksiin, kun sen seurannaisvaikutukset alkoivat levittäytyä yhä kauemmas. Vaikka Saudi-Arabia on suhtautunut niin voimakkaasti ja peräänantamattomasti Israeliin ja tukee taloudellisesti sen vastustajia, Israelin aiheuttamat ristiriidat ovat jääneet hämmästyttävän pieniksi ongelmiksi Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisessä suhteessa.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian suhteille on ollut leimaavaa niiden voimakas rajoittuminen korkean hallinnon tasolle. Presidenttien, ulkoministerien ja Saudi-Arabian kuningashuoneen korkea-arvoisten jäsenten välinen yhteydenpito on ollut huomattavan tiivistä. Sen sijaan tavallisten amerikkalaisten ja saudiarabialaisten välistä sidettä ei voitane luonnehtia mitenkään erityislaatuiseksi, toisin kuin Israelin tai Ison-Britannian erityiskumppanuuksien kohdalla. Niin sanottujen tavallisten kansalaisten keskuudessa, päinvastoin vihamielinen suhtautuminen on ajoittain leimannut maiden välistä ilmapiiriä. Näin ollen Saudi-Arabian erityisaseman vahvin peruste on Yhdysvaltojen tärkeiden, erityisesti strategisten intressien turvaaminen. Eroavaisuuksista ja ongelmakohdista huolimatta yhtäjaksoisesti yli 50 vuotta säilynyt suhde on poikkeus varsinkin Lähi-idän alueella.

Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen erityisyydestä todistaa parhaiten – sen kestävyys ohella – suhteen sisältämien aspektien moniulotteisuus. Aito kumppanuussuhde pitää sisällään öljytalouden ja sotilaallisen turvallisuuden lisäksi myös yhteisiä poliittisia ja käytännöllisiä intressejä. Ilman epäilystäkään suhteen voidaan katsoa perustuvan ensisijaisesti molemminpuolisiin hyötynäkökohtiin. Yhteisen kommunistisen vihollisen aikana keskinäisten ristiriitojen sivuuttaminen oli helpompaa. Vaikka keskinäinen riippuvuus pitää suhdetta yllä, kriittiset äännet ovat Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen voimistuneet selvästi. On uskottavaa, että suhde hakee muuttuneessa maailmassa uutta muotoaan. Suhteen jatkuvuuden puolesta todistaa vahvasti kuitenkin koko maailman riippuvaisuus öljyvaroista, joista niin suuri osa on Saudi-Arabian maan alla.

Tarve eri tahojen miellyttämiseen on saanut suhteen näyttämään ajoittain erikoiselta. Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen yhteistoiminta perustuu yhteisiin, vaan ei identtisiin intresseihin. Saudien kuningashuoneen selviytyminen on ollut, ja on edelleen, huomattavassa määrin Yhdysvaltojen tuen varassa. Tätä taustaa vasten piiryy varsin ristiriitaisten toiveiden ja pelkojen verkosto. Toisaalta Saudi-Arabia on pyrkinyt korostamaan itsenäisyyttään

Yhdysvalloista. Liian näkyvän yhteistyön on pelätty aiheuttavan kielteisiä reaktioita arabikansojen keskuudessa, niin kuningaskunnan sisällä kuin laajemminkin islamilaisessa maailmassa. Toisaalta Saudi-Arabia on tavoitellut, lähinnä 1970-luvulta lähtien Yhdysvalloilta entistä näkyvämpää kumppanuuden osoitusta erityisesti hienostuneimpien asetoimitusten muodossa. Tällä se on halunnut todistaa itselleen ja muille - poliittisen asemansa pönkittämiseksi – olevansa ainakin yhtä tärkeä liittolainen kuin Israel, tai 1970-luvun alussa myös Iran.

Ristiriitainen tilanne juontuu islamin keskeisestä roolista Saudi-Arabian politiikan perustana. Vaikka uskontoa sinänsä ei välttämättä tule pitää ristiriitojen syynä, sen politisoituminen osaksi arabien ja Israelin välisestä kamppailua heijasteli vastakkainasettelua maailmanpolitiikan kentälle myös laajemmin. Onkin ollut kiinnostavaa havaita, kuinka samankaltaisin argumentein Yhdysvaltoja ja Saudi-Arabiaa arvostellaan niiden keskinäisestä yhteydestä. Siinä missä Saudi-Arabian kuningashuonetta syytetään islamilaisten periaatteiden uhraamisesta turvallisuuden nimissä, Yhdysvaltojen hallintoa arvostellaan demokraattisten ihanteidensa myymisestä öljyn nimissä. Yhteisistä intresseistä huolimatta Saudi-Arabiaa ja Yhdysvaltoja ei siten voida pitää mitenkään luonnollisina liittolaisina. Öljylähteistä syntynyt yhteistyö on kuitenkin kietonut maat monimutkaiseen riippuvuussuhteeseen. Vaikka Yhdysvallat, maailman ainoana suurvaltana, on luonnollisesti suhteen vahvempi osapuoli, nykytilanteessa on vaikea sanoa kumpi maista on suhteesta riippuvaisempi. Saudi-Arabian öljylähteiden äkillinen menetys todennäköisesti merkitsisi kummassakin maassa jonkinlaista vallankumousta. Toisaalta energiasta riippuvaisessa maailmantaloudessamme vallankumoukset saattaisivat olla murheista pienimpiä.

Tässä tutkielmassa keskityttiin ennen kaikkea erityissuhteeseen kahden valtion välisenä poliittisena suhteena ja tutkimusmateriaalina käytettiin ensisijaisesti valtionhallinnon asiakirjoja. Kyseisestä rajauksesta johtuen, työn ulkopuolelle jäi kaksi varsin huomionarvoista tutkimuskohdetta: Öljy-yhtiöiden rooli valtion, tässä siis Yhdysvaltojen ulkopoliittikan toimijoina ja toisaalta kulttuuristen tekijöiden vaikutus erityissuhteen kehityksessä kahden näin erilaisen valtion välillä. Jälkimmäistä aspektia voisi olla mielekäästä verrata Yhdysvaltojen ja Israelin suhteen. Vaikka maantieteellinen etäisyys oli suunnilleen sama, kulttuurin ja yhteiskunnan sekä hallintotavan samankaltaisuus näkyy varmasti Israelin ja Yhdysvaltojen välille syntyneessä suhteessa.

Öljyn poliittisen merkityksen laajempi arviointi edellyttäisi varmastikin useamman valtion vertailua. Saudi-Arabialle kiinnostava vertailukohta olisi ilman muuta Iran, joka Saudi-Arabian tavoin oli Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan keskeisiä pilareita. Iranissa öljy-yhtiöiden verkosto oli hyvin erilainen kuin Saudi-Arabiassa. Vertailua tukisi myös esimerkiksi Turkin tarkastelu. Vaikka Turkissakin on jonkin verran öljyä, se on jäänyt varsinaisten öljyntuottajamaiden ulkopuolelle. Sen sijaan maantieteellinen sijainti ja kylmän sodan asetelmat painottuvat Turkin kohdalla. Niin ikään öljy-yhtiöiden rooli Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa edellyttäisi myös Yhdysvaltojen sisäpoliittisen toimintakentän tarkastelua. Niin kotimaassa kuin kansainvälisesti toimivat öljy-yhtiöt ovat vaikutusvaltaisia poliittisia toimijoita, jotka ovat varmasti vaikuttaneet runsaasti myös koko ulkopoliittisen ajattelun taustalla oleviin perusasetelmiin. Tällainen politiikan taustalla toimivien intressiryhmien tarkastelu selkeyttäisi kuvaa Yhdysvaltojen politiikan taustalla olevista vaikuttimista. Sen voisi odottaa tuovan lisävaloa myös edelleen niin ajankohtaiseen kysymykseen siitä, missä määrin energiapoliittiset syyt ohjaavat Yhdysvaltojen toimia. Öljyn osuus Yhdysvaltojen valitsemaan politiikkalinjaan on viimeksi herättänyt kysymyksiä Irakin sodan myötä.

Erityissuhteen kehitystä on tarkasteltu Lähi-idässä tapahtuneen poliittisen kehityksen puitteissa Yhdysvaltojen ulkoasianhallinnon näkökulmasta. Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välisen suhteen henkilökeskeisyyden johdosta suhteen kehitystä jaksottivat ennen kaikkea Yhdysvaltojen presidenttikaudet ja Saudi-Arabian kuninkaiden hallintokaudet. Suhteessa tapahtuneiden muutosten ja käännekohtien tarkasteleminen tarjoaisi jo itsessään kiinnostavan tutkimusaiheen eli mitkä muut tekijät ovat tuottaneet käännekohtia suhteessa.

Persianlahden sodan jälkeiset muutokset suhteessa olisivat erinomaisen kiinnostava aihe jatkotutkimukselle. Samalla olisi mahdollista tarkastella kriittisesti niin usein esitettyä arviota Persianlahden sodasta suhteiden huippukohtana. Samoihin aikoihin päättyi kylmä sota, jolla oli hyvin keskeinen vaikutus Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian välisen suhteen muotoutumiseen. Kylmän sodan aikaisen vastakkainasettelun loppuminen ja Neuvostoliiton romahtaminen ovat epäilemättä vaikuttaneet Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian väliseen suhteeseen. Viime vuosina suhteessa on ilmennyt jännitteitä. Olisi tutkimisen arvoista, millä tavoin selkeän yhteisen vihollisen puuttuminen on suhteeseen vaikuttanut. Nyt kun tällainen vertailumahdollisuus on olemassa, se tarjoaisi erinomaisen tilaisuuden tutkia, edellyttääkö kahden maan erityissuhde kolmatta vastakkaista osapuolta, vai ovatko yhteiset intressit riittäviä ilman yhteistä uhkakuvaa. Tähän yhdistyy myös tuorein erityissuhteessa tapahtunut

käännekohta eli Yhdysvaltojen terrorisminvastainen sota. Uusi vihollinen on paljon entistä epämääräisempi. Vaikka Saudi-Arabia ilmoittaa olevansa terrorismin vastaisessa taistelussa Yhdysvaltojen puolella, asetelmat eivät ole lainkaan niin selkeät kuin kylmän sodan kohdalla. Syyskuussa 2001 tehtyjen terrori-iskujen jälkeen Yhdysvalloissa on kysely yhä huolestuneempana, onko maailma, ja ennen kaikkea länsimaat – tai nykyisen ajattelutavan mukaan kuvattuna pohjoinen pallonpuolisko – liian riippuvainen Saudi-Arabian öljystä. Tästä on syntynyt suorastaan oma kirjallisuudenlajinsa.²⁶⁸ Kriittiset äänet ovat Yhdysvalloissa yhä useammin syyttäneet päättäjiään maansa myymisestä Saudi-Arabian öljystä.

²⁶⁸ Ks. esim. Unger, 2004; Baer, 2003.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet, lähdekokoelmat

Documents of American History. Commager, Henry Steele (toim.), Appleton-Century-Crofts (8. painos), New York 1968.

Documents of NSC (1947–1977) [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf. 1004].

Foreign Relations of the United States, 1945–1953, Government Printing Office, Washington, Truman Administration Volumes:

V *FRUS 1950*

Foreign Relations of the United States, 1953–1961, Government Printing Office, Washington, useita vuosia

Eisenhower Administration volumes:

IX *FRUS 1952–1954*

X *FRUS 1955–1957*

XII *FRUS 1955–1957*

XIII *FRUS 1955–1957*

IV *FRUS 1958–1960*

XII *FRUS 1958–1960*

Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Government Printing Office, Washington, useita vuosia, internetsivusto [http://www.state.gov/www/about_state/history/frusken.html]

Kennedy Administration Volumes:

XVII *FRUS 1961-1962*, luettu 12.11.2005.

XVIII *FRUS 1962-1963*, luettu 12.11.2005.

Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Government Printing Office, Washington, useita vuosia, internetsivusto [http://www.state.gov/www/about_state/history/frusjohn.html]

Johnson Administration Volumes:

XVIII *FRUS 1964-1967*, luettu 12.11.2005.

XXI *FRUS 1964-1968*, luettu 12.11.2005.

XX *FRUS 1967-1968*, luettu 12.11.2005.

Foreign travels of Secretaries of State,

[http://www.state.gov/www/about_state/history/sectravels/dest13.html] luettu 12.11.2005.

Library of Congress Country Studies, Saudi Arabia, [<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/satoc.html>], luettu 12.11.2005.

Petroleum Overview, Selected Years, 1949–2004, Energy Information Administration, [<http://www.eia.doe.gov/emeu/aer/txt/ptb1114.html>], luettu 18.3.2006.

Public Papers of the Presidents, The American Presidency Project,

[<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/print.php?pid=1942>], luettu 12.11.2005.

Public Papers of the Presidents of the United States, University of Vassar, [<http://Vietnam.vassar.edu/doc14.html>], luettu 12.11.2005.

The US Senate, Top Secret hearings [Mf. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos, mf. 10020].

Visits to the US by Foreign Heads of State and Government, US Department of State, Office of Historian, [<http://www.state.gov/r/pa/ho/c1792.htm>], luettu 12.11.2005.

World Petroleum Consumption, 1960-2003, Energy Information Administration, [<http://www.eia.doe.gov/emeu/aer/txt/ptb1110.html>], luettu 22.1.2006.

Päiväkirjat, muistelmat

Ferrell, Robert H.(toim.) *The Eisenhower Diaries*. W.W. Norton & Co, New York 1981.

Hart, Parker T., *Saudi Arabia and the United States. Birth of a Security Partnership*. Indiana University Press, Indiana 1998.

Aikalaiskirjallisuus

Akins, James E., 'The Oil Crisis. This time the Wolf is Here', *Foreign Affairs*, 51, (1973), 464-467.

BBC 14.12.2002, *Powell says reform Saudi's choice*, [<http://news.bbc.co.uk/2/hi/Americas/2575747.stm>], luettu 22.1.2006.

Steel, Ronald, *Pax Americana*. Viking Press, New York 1967.

Stocking, George W., *Middle East Oil: A Study in Political and Economic Controversy*. Allen Lane The Penguin Press, Lontoo 1971.

Tutkimuskirjallisuus

Alexander, Charles C., *Holding the Line: The Eisenhower Era 1951-1961*. Indiana University Press, Indiana 1975.

Ambrose, Stephen E., *Eisenhower*, osa 2. Simon & Schuster, New York 1984.

Anderson, Irvine H., *Aramco, The United States and Saudi Arabia. A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy 1933-1950*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1981.

Baer, Robert, *Sleeping with the Devil. How Washington Sold our Soul for Saudi Crude*. Three Rivers Press, New York 2003.

Bromley, Simon, *American Hegemony and World Oil: The Industry, the State System and the World Economy*. Polity Press, Cambridge 1991.

- Bryson, Thomas A., *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975*. Scarecrow Press, Metuchen, N.J. 1977.
- Cleveland, William L., *A History of the Modern Middle East*. Westview Press, Boulder, Colorado 1994.
- Corm, Georges, *Fragmentation of the Middle East*. (editions Le Découverte, Pariisi, 1983), (käännös) Hutchinson Education, Lontoo 1988.
- Crabb, Cecil V., Mulcahy, Kevin V., *Presidents and Foreign Policy Making. From FDR to Reagan*. Louisiana State University Press 1986.
- Dobson, Alan P., *Anglo-American relations in the twentieth century*. Routledge, Lontoo 1995.
- Freiberg, Steven Z., *Dawn over Suez. The Rise of American Power in the Middle East 1953-1957*. Ivan R. Dee, Chicago 1992.
- Gause, F. Gregory III, From "Over the Horizon" to "Into the Backyard": The US-Saudi Relationship and the Gulf War. Teoksessa Lesch, David W., *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Westview Press, Colorado 1996.
- Gerges, Fawaz A., The 1967 Arab-Israeli War: US actions and perceptions. Teoksessa Lesch, David W., *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Westview Press, Colorado 1996.
- Karlsson, Svante, *Oil, Power and the World Order. American Foreign Oil Policy*. Berg Publishers, Leamington Spa 1986.
- Katz, Mark N., *Russia & Arabia. Soviet Foreign Policy toward the Arabian Peninsula*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1986.
- Kaufman, Burton I., *The Arab Middle East and the United States: Inter-arab rivalry and superpower diplomacy*. Twayne Publishers, New York 1996.
- Kemp, Geoffrey, Presidential management of the executive bureaucracy. Teoksessa Wittkopf, Eugene R. (toim.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy. Insights and Evidence*. St. Martin's Press, New York 1994.
- Kubursi, A. A., & Mansur, S., Middle Eastern Oil. Teoksessa Stubbs, Richard & Underhill, Geoffrey R. D. (toim.), *Political Economy ant the Changing Global Order*. Macmillan, Basingstoke 1994.
- Mufti, Malik: The United States and Nasserist Pan-Arabism. Teoksessa Lesch, David W., *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Westview Press, Colorado 1996.
- Oikarinen, Jarmo, *The Middle East in the American Quest for World Order. Ideas of Power, Economics and Social Development in United States Foreign Policy, 1953-1961*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.

Al-Rasheed, Madawi, *A History of Saudi Arabia*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Safran, Nadav, *Saudi Arabia. The Ceaseless Quest for Security*. The Belknap Press of Harvard University Press, Lontoo 1985.

Skeet, Ian, *OPEC: Twenty-five Years of Prices and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge 1988.

Spiegel, Steven L., *The Other Arab-Israeli Conflict, Making America's Middle East Policy from Truman to Reagan*. The University of Chicago Press 1985.

Tillman, Seth P., *The United States in the Middle East. Interests and Obstacles*. Indiana University Press, Indiana 1982.

Unger, Craig, *House of Bush. House of Saud. The Hidden Relationship between the World's Two Most Powerful Dynasties*. Gibson Square Books, Lontoo 2004.

Venn, Fiona, *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*. MacMillan Education, Lontoo 1986.

Vietor, Richard H.K., *Energy Policy in America since 1945. A Study of Business-Government Relations*. Cambridge University Press, Cambridge 1984.

Yergin, Daniel, *The Prize, the Epic Quest for Oil, Money and Power*. Simon & Schuster, Lontoo 1993.